

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂȚII ISTORICO-FILOLOGICE
— — DIN IAȘI — —

Director : ILIE BĂRBULESCU

S U M A R

- ILIE BĂRBULESCU** Curentul Literar Româno-Slav.
I. IORDAN Dialectele italiene de sud și limba
română.
G. ZANE Doctrina economică a Codului
Calmach.
N. C. BEJĂNARU Rolul boerimei în politica externă
a principatului Țării Românești în prima jumătate a
sec. XVII-lea
MARGARETA ȘTEFĂNESCU Un produs al Școalei lui Ion E-
zarhul la noi : Manuscriptul
al III-lea din Sbornicul de
la Ieud.

COMUNICĂRI

Ilie Bărbulescu : Limba română scrisă de Turci. Un document moldo-slav din a. 1612.— *Dr. Ilie Gherghel* : Câteva precizări filologice istorice (urmare).— *G. Zane* : „Elzevire“ cu informațiuni despre Români. „Argint în plic“.— *Margareta Ștefănescu* : Două nume de menedă măruntă în Basarabia. Rotacizme în Basarabia.

RECENZII

Silviu Dragomir : Documente nouă privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiul în secolii XV și XVI. *N. Iorga* : Noi acte românești la Sibiu (Ilie Bărbulescu).— *D. I. Gavriliu* : Tutunul (N. A. Bogdan).— *I. Roventă și I. Cristescu* : Introducere în paleografia cirilică (Margareta Ștefănescu).— *O. Tafrali* : Indrumări culturale (P. Constantinescu-Iași).

I A Ș I

«PREȘA BUNĂ» INSTITUT DE ARTE GRAFICE ȘI EDITURĂ
STEFAN CEL MARE 56.

Rugăm cu insistență persoanele cari primesc ARHIVA, să ne trimită costul abonamentului ce ne mai dătoresc pe trecut sau pentru anul în curs; întru cât cheltuețile tiparului fiind foarte mari, se cer adevărate sacrificii pentru a putea apare.

A R H I V A

Apare de patru ori pe an: Ianuar, April, Iulie și Octombrie.

ABONAMENTUL ANUAL

*100 de lei în țară pentru particulari.
300 lei pentru Autorități, Bănci și alte Intreprinderi.
40 franci franceji pentru străinătate.*

Orice corespondență să se adreseze:

Pentru tot ce privește Direcția și Redacția (manuscrite, cărți, schimb de publicațiuni etc.):

D-lui Ilie Bărbulescu, profesor universitar.
Str. Speranță No. 14—Iasi.

Pentru Administrație, expediție, abonamente, mandate-poștale etc.:

D-lui N. A. Bogdan, publicist,
Str. Albineț No. 4.—Iasi.

Pentru anii mai vechi ai acestei Reviste, a se adresa tot D-lui N. A. Bogdan.

A R H I V A

REVISTĂ DE ISTORIE, FILOLOGIE

ȘI CULTURĂ ROMÂNEASCĂ

DIN IAȘI

Anul XXXV

Ianuarie 1928

No. 1

Curentul Literar Româno-Slav ¹⁾

În sec. XII Românii din Dacia-Traiană au primit sau luat dela Bulgari limba bulgaro-slavă sub forma-i mediobulgară și cu producțiile literare ale ei, precum și scrierea cirilică cu fonetismul pe care aceasta îl avea la Bulgari atunci în scrierea limbii lor bulgaro-slave.

Subt această formă curentul bulgaro-slav trăiește între Români în sec. XII și al XIII, singur curent slav, până către sfârșitul acestui veac din urmă, când, prin ridicarea politică a statului sârbesc și înțelegerea unui curent de emigrare etnică de Sârbi și Macedo-Slavi din Sârbia proprie și Macedonia de Nord și Centru dincoace de Dunăre în Muntenia și spre Moldova, curentul acesta cultural sârbo-slav și macedo-slav începe a evacua oarecum treptat pe cel bulgaro-slav, pe care-l înlocuiește în cea mai mare parte la sfârșitul veacului al XIV. Acum și de aci înainte curentul bulgaro-slav se păstrează numai în parte din mișcarea propriu zis literară slavă la Români, pe când cel sârbo-slav și mai ales macedo-slav lucrează și în mișcarea propriu literară și în viața zinică a trebilor statului și chiar personale ale cetățenilor Principatelor Române ²⁾ care scriu mai ales cu macedo-slavă și documente publice și scrisori particulare.

1) Capitul dintr'o lucrare care-i sub tipar și va apare în curând sub titlul: *Curentele literare la Români în perioada Slavonismului lor Cultural.*

2) A se vedea Ilie Bărbulescu: *Relations des Roumains etc* p. 182.

Cam în sec. XV, prin începerea legăturilor politice mai întinse ale Principatelor Române, îndeosebi ale Moldovei, cu Rușii și Polonia, se strecoară în v'âța literară slavă, în curentul slav dela noi care atunci era mai ales sârbo- și macedo-slav, și curentul ruso-slav. Acest din urmă curent năpădește oare cum pe cel macedo-slav, pe care se plantează ca un parazit nu în partea lui propriu zis *literară*, ci în mișcarea limbii și scrisului lui din *viața zilnică*, a particularilor și a cancelariilor domnești.

Aceste 4 curente nu sunt altceva decât reflexul la noi a activității literare a celor 4 tipuri de limbă ale Literaturilor slave cirilice de care am vorbit în altă parte. Ele împreună constituiesc *marele curent româno-slav*, care în realitate nu e altceva decât act vitatea împletită de colaborarea reciprocă a acelor patru *micile curente sau tipuri literare slave* dela noi.

Căci într'adevăr, activitatea curentului româno-slav și constituția lui sunt *identice* cu activitatea și constituția „Mișcării literare cirilice la Slavi“, despre care am tratat mai sus, atât în ce privește *fondul* adică cuprinsul textelor lui, cât și în ce privește *forma*, adică limba și ortografia acestor producții literare româno-slave.

Dar, spre a se vedea această identitate să analizăm acum, pe rând, și *fondul* și apoi *forma* acestui curent literar.

Fondul, adică conținutul, curentului literar româno-slav.

Când Bulgarii au dat Românilor limba lor bulgaro-slavă cu scrierea ei cirilică, le-au pus la îndemină, firește, textele lor manuscrise cu feluritele cuprinsuri, ce am arătat că avea atunci Literatura bulgaro-slavă. Iar când se introduc la noi și celelalte Literaturi slave cirilice: sârbo-, macedo-slava și ruso-slava, toate acestea introduc la Români ori le pun la îndămână, fie copii după texte paleoslovenice și bulgaro-slave mai vechi sau mai noi, fie compuneri proprii ori traduceri din grecește (sau uneori din latinește) proprii ale lor. Românil, la rândul lor, le citeau, iar deseori le și copiau, spre a le răspândi în cercuri cât mai largi din re-dânșii.

Trebue să observăm, că mișcarea literară a curentului acesta româno-slav, în toată perioada Slavonismului Cultural al Românilor (adică între sec. XII-XVII inclusiv) se desfășoară strict imi-

tativ, numai în cadrul ce i-l indică curentul Slavilor cirilici cari ni l-au dat. Într'adevăr, precum Literatura Slavilor cirilici în acea perioadă de vreme era mai cu seamă cu cuprins religios, tot așa era și mișcarea curentului româno-slav. Precum mișcarea curentului Slavilor cirilici se interesa, nu în prea mare măsură, dar se interesa și de alte genuri culturale sau literare decât cel bisericesc, tot așa, adică un caracter oarecum enciclopedic, avea și cea a curentului româno-slav. Precum, în sfârșit, mișcarea literară a Slavilor cirilici se interesa cu totul puțin de poezie, tot astfel și cea a curentului român-slav pune foarte puțin interes pentru producțiile acestui gen literar. Și precum acei Slavi se ocupau prea puțin de Științe, tot așa prea puțin s'au interesat de ele și ai noștri.

Știrile și manuscrisele ce ne-au rămas din acea vreme ne învederează, într'adevăr, că mișcarea literară româno-slavă din al XII-XVII veac inclusiv era în cea mai mare parte, cel puțin în trei sferturi ale ei, cu cuprins religios și bisericesc. Aceasta se vede s. ex. în catalogul de manuscrise ce s'au găsit în bibliotecile mănăstirilor noastre din Moldova și Muntenia și pe cari, foarte multe, le-a descris profesorul rus Jacimirskij în cartea sa cu titlul *Slavjanski i russkija rukopisi rumynskih bibliotek*, ce i-a publicat Academia din Petersburg, în al ei „Sbornik”, în a. 1905. Aci se văd multe manuscrise curat slave, din sec. XIII până într'al XVII inclusiv, cari făceau parte din bibliotecile clericilor cărturari ai noștri și ale mănăstirilor, cele mai multe din aceste manuscrise în redacția „tipului” bulgaro-slav, ceva mai puține în cea a „tipului” sârbo-slav, și mult mai puține, în acea perioadă de vreme, în redacția tipului ruso-slav. Astfel, ni s'a păstrat o Evanghelie ruso-slavă din sec. XIV care, cum se vede în o notare ce unul a făcut pe ea, în slavonește și românește la a. 1673, era de mult în Moldova unde era citită de cărturarii noștri¹⁾. Deci se citea la noi redacția ruso-slavă. Ni s'a păstrat încă un ms. cuprinzând „Apocalips cu tâlcuirile lui Andrei din Alexandria” scris în sec. XIV cu redacția tipului sârbo-slav; din diferitele însemnări ce diferite persoane au scris pe acest text se vede că el a trecut prin mâna generațiilor dela noi cari l-au citit în mai multe secole (Iacim., p. 653). Deci se citea la noi și redacția sârbo-slavă. Ni s'a păstrat

1) Jacimirskij, p. 93.

un ms. care cuprinde „Cuvintele de pustnic“ ale lui Isaak Sirin, o traducere din grecește în redacția tipului bulgaro-slav (Iacim, p. 721) făcută în sec. XIV. Din însemnările ce s'au făcut pe acest text de către diferitele persoane cari l-au avut, se vede că diferite generații l-au citit la noi. Se citea dar aci și redacția bulgaro-slavă.

Ni s'au păstrat și alte texte bisericesti ca acestea; așa Prooroc, Vechiul Testament, Psaltire, Tetraevanghelie, Apostol, Apostol și Apocalips, Tâlcuire la Cartea lui Iov, Tâlcuire la Evanghelia lui Marcu, Tâlcuire la Evanghelia lui Ioan, Pravila bisericască, Služebnik, Trebnik, Octoih, Triod, Minei etc., toate scrise de Slavii cirilici la dânsii și transmise apoi dincoace de Dunăre Românilor, în veacurile următoare până într'al XVII inclusiv, dintre acestea cele mai multe cu redacție bulgaro-slavă și macedo-slavă, mai puține cu redacție sârbo-slavă și mai deloc în secolile XIV-XVII inclusiv cu redacție ruso-slavă.

Unele din acestea venite nouă dela Slavii cirilici nu numai se citeau la noi, ci se copiau de către cărturarii noștri din Principate și Ardeal.

Ba, precum la acei Slavi se păstra strânsă legătură între textele grecești din care ei traduceau în slavonește, încât reproduceau în același manuscris și textul grecesc al traducerilor lor (cf. p. 206), tot astfel, imitând, și ai noștri copiau uneori la un loc și originalul grec și traducerea slavă a lui. Așa, în mănăstirea Putna din Bucovina, acel protopsalt cu numele Eustație a copiat la a. 1511 Sbornicul mai sus pomenit (p. 125) care cuprinde și rânduri cu glagolitică. Sbornicul are, între altele, bucăți de cântări bisericesti în grecește și cu traducerea lor slavonește, puse amândouă pe aceleași note muzicale. Iată o bucată din una din aceste cântări cu textu-l slav-cirilic și grecesc (aci o reproduc însă fără note muzicale):

Д о о о с т о и н о о о ^ѣ е
 α α α ξ ι ο ο ν ε σ τ ι ι ε

ѡ ѡ к ѡ в з и с т и н н а в л а
 α α λ η θ ο ο ο ο σ μ α

Δ Ζ Η Η Τ Η Η Η Τ Δ Ε Ψ
 α κ α ρ (ι) ζ η ν σ ε τ η ν
 Γ Θ Ρ Ο Ο Ο Ο Ο Δ Η Ξ Ζ
 ϖ ε ο ο ο ο ο ο ο τ ο κ ο υ ¹⁾.

Cântarea aceasta arată că pe la 1511 se cânta în biserica moldovenească nu numai slavonește, ci și grecește. De altfel imitarea acestei strănse legături dintre cultura și limba bisericească greacă și cea slavă se împământenise în Moldova așa de puternic, în cât, chiar mai târziu, subt Alexandru Lăpușeanu, Principatul acesta era un centru cultural bisericesc, în care veneau tineri ruși din Lemberg și Peremisl (Galiția) spre a învăța la Suceava (ca într'o Academie de muzică bisericească ortodoxă) cântarea grecească și sârbească, Căci, într'o scrisoare, în rusește, ce Lăpușeanu trimise în a. 1588 orășenilor din Lemberg, le spune următoarele lucruri, interesante încă și din alte puncte de vedere (o dau aci în traducere):

„Io Alexandru cu mila lui D-zeu voevod gospodar al pământurilor moldovenești. Cinstiților domni orășeni Lembergeni, tuturilor laolaltă cari ascultă de legea grecească, le dăm de știre că, când milostivul D-zeu va da și acest hram dumnezeesc se va isprăvi și va fi în stare de a-i sluji, (atunci) și milostivirea voastră uitați-vă ce spune pravila sfinților părinți: că nu se cade bărbaților, ca, împreună cu femeile și cu fetele, să stea într'un loc, ci bărbații să stea înăuntru bisericeii, iar femeile și fetele în pridvor dinaintea bisericeii; așa spune pravila. Vi se cade și vouă, să nu stați la olaltă cu femeile și să vă conduceți întocmai după pravilă și așa să faceți cum vă scriu. Asemni, trimeteți la noi 4 cântăreți (diaci), tineri buni, iar noi îi vom da la învățarea cântării grecești și sârbești, și când vor învăța-o îi vom trimite iarăși la voi; numai să aibă glasuri bune; căci și din Premysl' sunt trimiși la noi diaci la învățătură. Odată cu asta vă dăm în paza lui D-zeu.

Scriș în Suceava, în anul dela Nașterea Domnului 1558, luna lui Iulie în 6 zile* 2).

1) Јаѿимирскій: *Шестъ statej* etc., p 38.

2) Cf. textul slav la Ilie Bărbulescu: *Cercetări istorico-filologice*, p. 80 și în *Documente Hurmuzaki*, I, 2, p. 208.

Dar se introduceau dela Slavii cirilici la Români, se citeau și se copiau,—numai că într'o mult mai mică măsură decât cele bisericești,—și manuscrise cu alte genuri culturale sau literare, tot astfel: cele mai multe în redacție bulgaro-, macedo-slavă și sârbo-slavă.

Ni se transmiteau, anume, și ni s'au păstrat până astăzi lucrări cu cuprins *juridic bisericesc și chiar mirean*. Astfel, avem, în copie făcută chiar în Moldova la a. 1474, un ms. care cuprinde *Синтагма Матѣя Влостаря* „Sintagma lui Matei Vlastares”). E în redacție bulgaro-slavă sau macedo-slavă; așa că asta ne arată că și originalul după care s'a făcut această copie era tot bulgăresc sau macedo-slav. Această „Sintagma” ni s'a păstrat și în copii făcute la noi în sec. XVI. O copie din acest veac e în redacție sârbo-slavă (Iacim., p. 433); asta arată că originalul după care s'a copiat ea era sârbesc. Iar amândouă ne desvăluie că și sub formă bulgărească sau macedo-slavă și sub sârbească venea la noi, în Perioada Slavonismului Cultural, cultura slavă literară. Tot ca o manifestare a acestui gen cultural ni s'a păstrat un ms. cu titlul „Ustav cerkovnyj” (УСТАВЪ ЦЕРКОВНИИ); e o copie făcută la noi în sec. XVI după text cu redacție bulgaro- sau macedo-slavă care se poate să fi fost mai veche decât acest veac. Ni s'au mai păstrat și alte copii cu cuprins juridic după originale bulgaro- sau macedo-slave și sârbo-slave; astfel în Sbornicul dela mănăstirea Neamțu e, în redacție bulgaro- sau macedo-slavă: *Правила свѣт(х) ап(с)лъ*—Pravi'a sfinților apostoli ²), și altele.

Se introdusese la noi, se citea și se și copia, și manuscrise cu cuprins *gramatical sau lexical*. Astfel, în pomenitul text cu „Sintagma lui Matei Vlastares”, copie făcută în Moldova la a. 1474, se află și un mic Lexicon de cuvinte latine cu traducerea lor în slavonește. Acest Lexicon e pus sub titlul slav cirilic *Латинскыя рѣчи* („Latinskyje reči” ³). Il mai avem și într'un ms. moldoslav ⁴) din sec. XVII. În Codicele (Sbornicul) dela Kiev, scris în sec. XVI la mănăstirea Slatina din Moldova, se află, între alte, și o copie după

1) Iacimirskij, p. 689.

2) I. Bogdan: *Cronici inedite*, p. 89.

3) Cf. Kalužniacki, în *Afsl Ph.*, XIV, 86 și Iacimirskij: *Slav. i russk. ruk.*, pag. 690.

4) Iacimirskij: *Slav. i russk. ruk.*, p. 819.

a călugărului Hrabăr operă cu cuprins gramatical: **О писменеѣхъ** ¹⁾ („O pismenechъ“). Tot în acest ms. mai e o copie după originalul bulgaro- sau sârbo-slav din sec. XIV care cuprindea scrierea gramaticală cu titlul „A sfântului Ion Damaskinul, despre cele opt părți ale cuvântului câte vorbim și scriem“ **Стого Иоанна Дамаскина о осмиѣхъ чѣстѣхъ слова, елика пишемъ и глѣмъ** = S-togo Ioanna Damaskina o osmih částehъ slova, elika pišemъ i g[lagol]emъ ²⁾. În originalul slav asta era o traducere după originalul grecesc al operei acestea a bizantinului Damaskinos. Tot în acest Sbornic mai e un extract din opera „Despre scriere“ a lui Constantin Filosoful Kostenski din Sârbia dela începutul sec. XV ³⁾; ea are titlul următor: **Сѣа словеса въ кратицѣ изърѣнна отъ книга Константина Философа и оучителя сръбскаго** ⁴⁾. Iar la a. 1697, eromonahul Antim Ivireanul tipări la Snagov în slavoneș e o **Грамматикѣ славѣнскѣа Правнаноѣ** ⁵⁾ **Σύνταγμα**, pe care o dedică domnitorului Țării Românești Io Constant'n Basarab. Această publicație însă nu e altceva decât o nouă ediție, cu câteva schimbări în Predoslovie (Prefața), a Gramaticii slave tipărită la a. 1648 la Moscova de rusul Smotricki ⁶⁾. Ne-a mai venit dela Slavii cirilici în Principate, unde se citeau și se copiau chiar, manuscrise cu *conținut istoric*. Astfel, într'un manuscris, copie făcută în sec. XV în Moldova după original sârbo-slav, se află, deci se citea la noi, traducerea slavă a Cronicei bizantinului Hamartolos ⁷⁾; aceeași traducere, tot în redacție sârbo-slavă și poate că în Muntenia copiată, o mai găsim într'un alt manuscris româno-slav tot d'n sec. XV ⁸⁾. În Sbornicul de'a Kiev (scris în mănăst. Slatina din Moldova în sec. XVI) se află copie cu redacție bulgaro-slavă după un Letopiseț sârbesc ⁹⁾, deci aceasta din urmă în red. sârbo-slavă.

Intr'un alt Sbornic româno-slav, scris la mănăstirea Bistrița din Moldova tot în sec. XVI, se află o copie după traducerea

1) Cf. p. 164 și 112,

2) Jagić: *Razsuždenie*, I, 335, 365.

3) Cf. p. 208, 228 și 170.

4) Jagić: *Razsuždenie*, I, 578 și I. Bogdan: *Vechile cronice*, p. 8.

5) Bianu-Hodoș: *Bibliogr. rom. v.*, I, 351.

6) Cf. Miletic în *Sb. Min.*, IX, 207.

7) Iacimirsk'j, p. 501.

8) *Ibidem*, p. 507.

9) I. Bogdan, în *AfslPh.*, XIII, 481.

medio-bulgară (bulgaro-slavă) a Cronicei bizantinului Manasses ; ea poartă titlul în slavonește : Прѣмѣдрого Манасіа и лѣтописца събраніе лѣтно отъ създаиіа мироу начинаніаѣстее и текѣци до самого цр'с)га крѣ Никифора Вотаниота ¹⁾, ceea ce în transcriere cu litere latine ar fi: „Prēmęndrago Manas'ia i lętopisca szbranie lętno ot szzdania miru naćinajaštee i tekęšti do samogo cr(s)ta kūr Nikifora Votaniota“. Traducerea în românește a acestui titlu este: „A prea înțeleptului și cronicarului Manasie Culegere, pe ani, dela facerea lumii începând și curgând pânăla împărăția lui kir Nichifor Votaniotul“.

În mănăstirea Sucevița din Moldova s'a scris de un călugăr la a. 1606, în slavonește, un tipic, în care s'a copiat și redacția (tipul) sârboslavă despre животъ сръбскихъ кралиевъ ²⁾ scrisă în Sârbia de călușarul Daniilo în sec. XIV.

Literaturile slave cirilice au mai transmis Românilor Daciei Traiane în per'oada Slavonismului Cultural al nostru încă și lucrări cu conținut din *Științele Naturale*, deși prea puține. Puține, de altfel, fiindcă Slavii înșiși aveau slab gust și interes p. ntru acest fel de scrieri ; iar Româniî nu ieșeau d'n gustul și preocupările acestor dascăli ai lor. Așa că ni s-a păstrat reminiscențe din așa numitul „Fizio'og“, care se îndeletnicea cu descrierea felului și însușirilor celor 3 regnuri (animal, vegetal și mineral), dar mai mult spre a le da o însemnare simbolică în legătură cu credința creștină despre Hristos, diavol și om. Fiziolog s-a tradus de Bulgari din grecește, ca și diferite cărți b'sericești, deja în perioada paleoslovenică a lor, adică în sec. X și XI. După ei le-au copiat și cellalți Slavi cirilici : Macedo-Slavii, Sârbii, Rușii (p. 164). Azi nu avem din Fiziolog originale Slave din sec. X sau XI, ci numai din aceste copii posterioare, dintre cari unele făcute chiar de bulgari după cele paleosl. Desigur că și așa Fiziolog se va fi introdus la Români între sec. XII-XVII inclusiv, cari îl vor fi citit ; ba îl și vor fi copiat, cum am văzut că ei au copiat și cărți bisericești, și gramaticale, și istorice. Nu ni s-a descoperit însă până acum unul întreg. Avem însă unele Sbornice româno-slave în cari s'au copiat părți desp.e anumite animale din Fiziolog.

1) I. Bogdan : *Vechile Cronice*, p. 11 ; cf. Margareta Ștefănescu, în rev. *Arhiva*, XXIV (1927), 3—4, p. 150.

2) Dimitrie Dan : *Mănăstirea Sucevița*, București 1923, p. 84.

Astfel, într'un Sbornic, scris în Moldova în sec. XVI și copiat după un original de tipul bulgaro-slav, se află, între altele, bucăți din Fiziolog, tot în redacția aceleiași tip literar, ceea ce arată, tocmai, că erau copiate după original bulgăresc; în acest Sbornic ¹⁾ este, anume, o bucată cu „Povestea despre privighetoare“ și alta „Despre inorog“ sau rinocer (О инокорок). Afară de asta, în scrierea româno-slavă numită „Învățăturile lui Neagoe Vodă către fiul său Teodosie“, dela începutul sec. XVI, se află introduse mai multe așa „pilde“ (pe slavonește прича) sau „povești“; astfel are una „Despre șarpe“, altele „Despre struț“, „Despre porumbel“ (hulub) etc. ²⁾, toate în redacție de tipul bulgaro-slav. Într'un Sbornic, scris în mănăstirea Neamțu la sfârșitul sec. XVII, este, de asemeni, o: Прича о Орла как обновляется (Povestea=Pilda despre vultur, cum se întinerește) și alta О льва как родится (Despre leu, cum se naște).

Tot d.n. domeniul Științelor Naturale, Slavii cirilici mai cultivau ceva și *Medicina* și *Astrologia*. La ei se văd acestea s. ex. într'un Sbornik ms, sârbo-slav, din sec. XV sau XIV ³⁾. Desigur că astfel de texte circulau și pela noi, pentru că într'un Sbornic româno-slav ⁴⁾ copiat în sec. XVI sau XVII după altul slav, găsim învățături (în slavonește) despre chipul cum se pot întrebuița diferite ierburi spre a se vindeca boale cu ele; așa despre ierburile (plantele) care se numesc pe slavonește БОУКОВЦА, ПРИПЛУТНИКЪ, БЕНЕДНКЪ, КРОПИВА etc.

Literaturile slave cirilice au mai transmis Românilor din Dacia Traiană, în perioada Slavonismului Cultural al nostru, și lucrări, în manuscrise, curat *beletristice*, unele în proză, altele în poezie, acestea din urmă, potrivit chiar cu gustul slab al Slavilor pentru ele, foarte puține. Unele din produsele de acest fel ale Slavilor erau desigur numai citite la noi, cu începere deja din sec. XII, altele însă erau chiar copia'e. Astfel din beletristica slavă în proză care cuprindea romane, s'a copiat și ni s'a păstrat până astăzi într'un Sbornik româno-slav din sec. XVI: „Povestea despre Varlaam și Ioasaf“ (în slav. cu cirilica: Pověst' o Varlaamě i

1) Iaciml'skij, p. 692-694.

2) Cf. St. Romanski: *Mahnreden des walachischen woevoden Năgoe Basarab*, p. 181.

3) Jagić, în *Starine*, X, p. 82.

4) Miletič, în *SbMin.*, IX, p. 181.

loasa^{αδ})¹⁾; acesta e după original ruso-slav cu amestecuri bulgărești. Intr'un ms. din sec. XIV însă, acela care cuprinde și bucata din Fiziolog „despre inorog”, avem o copie a aceleiași „Povești” după original bulgaro-slav²⁾. Tot astfel ni s'a transmis de către Slavii cirilici, se citea la noi și am copiat chiar după textele lor „Cuvântul despre înțelepciunea lui Solomon și nevasta lui” (în slav. cu cirilica „Slovo o prēmądrosti Solomonā i ženē ego”); l-am copiat în sec. XVI, împreună cu alte bucăți mai mult beletristice, ca: „Cuvânt despre preaînțeleptul Iosop, cum a fost viața lui” (s'av. cu cirilica: Slavo prēmadrągo Iosopa, k' ko bystā zitiē ego”), adică despre Esop³⁾. Ne-au mai transmis Slavii cirilici, se citea și s'a copiat chiar, la noi, lucrarea de cuprins mai mult beletristic „Aleksandria”, pe care Bulgarii au tradus-o din grecește deja în perioada paleoslovenică (sec. XI), în redacție paleoslovenică; în sec. XIV însă Sârbii au tradus din grecește o altă formă a acestui roman. Copie după cea paleosl. sau cel puțin bulgaro-slavă făcută la noi nu ni s'a păstrat; avem păstrată însă o copie după redacția sârbo-slavă; copia asta româno-slavă e din sec. XVI, anume din a. 1562⁴⁾. Că însă era la noi cunoscută și citită și traducerea în redacția bulgărească ne dovedesc observările ce fac în cronicile lor Miron și Nicolae Costin. Anume, Miron Costin spune: „Scrie Plutarch, vestit istoric, la viața lui A' Alexandru Machedon, carele au scris Alexandria cea adevărată, nu *basne*, cum scrie o A' Alexandrie din grece ori dintr'alte limbi scoase pe limba românească *pline de basne și scornituri*”. Iar Nicolae Costin spune în cronica sa: „Însă nu acea Alexandrie *mincinoasă*, ce-i pre l'imba românească, *plină de basne . . .* ci cea scoasă din Cvistus(!) Curțius, carele au scos Alexandria cea adevărată”.⁵⁾ Deci circulă la Români nu numai Alexandria cea sârbo-slavă „cu basne și scornituri”, ci și cea bulgărească (p' sl. sau mediobulgară) care era cea adevărată, iar nu roman ca cea dintâi.

1) Iacimirskij, p. 66.

2) *Ibidem*, p. 691.

3) Syrku, în *AfsiPh.*, VII, 90; cf. I. Negrescu, în *Arhiva*, XXXII, 3-4, pag. 90.

4) Cf. Stojan Novaković: *Pripovetka o Aleksandru Velikom u staroj srpskoj književnosti*, Biograd 1878 și N. Cartoian: *Aleksandria în Literatura Română*.

5) Cf. Gaster: *Literat. popul. rom.*, p. 12-13.

Și tot astfel, mai circulă la Români și fură citite sau chiar copiate, între sec. XII-XVII, și al e romane slave cirilice ca „Poveștea Troiei“, „Stefanit și Ilnilat“, „Despre Sivila și împăratul David“¹⁾, și altele²⁾—mai ales în redacție bulgaro- sau macedo- și sârbo slavă. Slabul interes pe care Slavii cirilici îl aveau ei înșiși pentru poezie ni l-au transmis și nouă Românilor, și noi pare-se că l-am păstrat așa în Perioada Slavonismului nostru Cultural din sec. XII până într'al XVII inclusiv. Se va fi citit, în orice caz, cel puțin acele poezii (Azbučna Molitva, Pohvala cara Simeona etc.) și la noi, după ce s'a introdus scrierea cirilică și limba bulgaro-slavă (p. 106). Uneori s'au și copiat la noi, cel puțin în veacurile de mai târziu ale acestei Perioade, oarecari poezii ale Slavilor cirilici. Astfel sârbul Dimitrie Cantacuzin, care pela a. 1479 era despot al unui ținut de pe la Kumanovo în Macedonia de Centru, compuse, în limba sa lit rară și cu cirilică odă în versuri (și rimate și nerimate) sub titlul, ce dau în transcriere cu litere latine: „Molitva s um'leniem k prěsvětěj vladěici našej bogorodici“, adică în traducere: „Rugăciune cu umi înță către preasfânta stăpâna noastră născătoarea de Dumnezeu“. Această odă însă a mai fost redactată de Dim. Cantacuzin și în proză. Se pare că amândouă aceste redacții s'au copiat, poate încă din sec. XV, și la noi; căci în Codicele româno-slav nu de mult descoperit în Bibliotecă Imperială din Petersburg (acum Leningrad), acesta din sec. XVI sau XVII, se află un „Kanon în cinstea Maicei Domnului“³⁾ scris de călugărul Azarie dela o mănăstire din Moldova, poate dela Neamțu, și nu e imposibil că acest „Canon“, pentru că e scris slavonește în proză, va fi redacția în proză a lui Dim. Cantacuzin. Dar, afară de asta, în Biblioteca mănăstirii Sfântului Ioan Rilski din Bulgaria se află o copie a acestei „Molitva s umileniem“, tot în versuri, făcute ce e dreptul la a 1793 acolo, dar o notă de pe ea spune că această copie s'a făcut după un manuscris mai vechi scris la mănăstirea Neamțu din Moldova noastră⁴⁾.

Nu e exclus dar că interesau pe ai noștri, în activitatea lor literară, versurile slave și în veacul XV.

1) In *Sb. Min.*, IX, 176.

2) In *AfslPh*, VII, 81.

3) Cf. I. Bogdan: *Letopiseșul lui Azarie*, p. 3.

4) Vezi Ilie Bărbulescu, în *Arhiva*, XXXI, 1, p. 42.

Ne interesară însă și am copiat versuri slave și în sec. XVII. În adevăr, într'un Octoih româno-slav, copie făcută în Moldova în acest veac după original bulgaro-slav, se află versuri slave, oarecum chiar rimate ¹⁾. Un Penticostar, copiat după un text sârbo-slav și tipărit de un Sârb la a. 1649 la Târgoviște, are vre-o 50 de versuri cu cuprins și sentimente religioase ²⁾. Iar în un Sbornik, copiat în mănăstirea Neamțu după unul de redacție ruso-slavă la sfârșitul sec. XVII, se află patru poezii slave, între cari unele oarecum rimate ³⁾; la una din ele e iscălit, ca autor al ei, un *Монахъ Михаилъ—Намецкій Монастырь* (Monahul Mihail—Mănăstirea Neamțu). Udriște Năsturel, care poate că ajută pe Moxa de traduse din slav. în rom. *Правила* pe care o tipări la Govora în 1640, are în ea și o poezie în slavonește în care preamărește Stema Țării Românești ⁴⁾. Iar *Мустиріо* (Mystirio), tradusă și tipărită în a. 1651 la Târgoviște, are, de asemenea, o poezioară în slavonește pentru Stema Țării Rom. ⁵⁾.

Dar scriitorii din curentul româno-slav au copiat dela Slavii cirilici nu numai operele lor, ci și *curentele literare* ale acestora, anume și Școala lui Ion Exarhuț care cerea ca traduceriile din altă limbă să se facă „după înțeles” și Școala lui Grigore Prezviterul care zicea că traduceriile să se facă „literal”, adică „cuvânt de cuvânt” (p. 165). M'e mi se pare că această d'în urmă Școală, a lui Grigore Prezviterul, își are expresia ei în Letopisețul româno-slav al lui Macarie și în cele ale ucenicilor acestuia Evtim'e și Azarie din sec. XVI. Aceștia se țin robi de chipul de a scrie grecește al bizantinului Manasses, care fusese tradus de Bulgari în redacție bulgaro-slavă (medio-bulgară) în sec. XIV. Această traducere era făcută după Școala lui Grigore Prezviterul, fiindcă, spre a se ține cât mai orbește de textul grecesc, autorul ei inventase chiar cuvinte compuse nenatural bulgaro-slave cu care traducea pe cele compuse naturale limbii grecești (p. 168). Iar Azarie s. ex., spre a se ține servil de textul traducerii lui Manasses, uneori ia cuvinte compuse bulgaro-slave din ea, pe cari le aplică

1) La Iacimirskij, p. 43.

2) Cf. Ilie Bărbulescu, în *Arhiva*, XXX, 2, p. 198.

3) Iacimirskij, p. 72—74.

4) Bianu-Hodoș: *Bibliogr. rom.* v., I, 109.

5) Bianu-Hodoș: *Bibliogr. rom.* v., I, 179.

fără rost la persoanele sau evenimentele istorice ce descrie ori povestește, alte dăți compune el însuși așa cuvinte, ca s. ex. *БЛАГОСКОУСЕНЪ* = bine iscusit, *БЛАГОЛЮБИВЕНЪ* = de bine iubitor, *БЛАГОУТЪШЕНЪ* = mângâietor, consolator, *РАТОВОРАНИ* = luptă, *ВЕСЕЛОКЪ* = cu ochi veseli, *ГЛАВОПОСТРИЖЕНІЕ* — tunderea capului etc. ¹⁾.

Așa trebuie „explicată dependența” ²⁾ limbii cu care scrie Nazarie de textul traducerii bulgaro-s'ave a lui Manasses; iar nici de cum prin „lipsa de stăpânire a limbii în care scria”. Tot așa și la Macarie și Evtimie. Curentul acesta manasiian e și în o notă pe Evanghelia dela Voroneț, din sec. XVI ³⁾.

Fondul, adică conținutul Literaturii româno slave era, deci identic cu al tuturor Literaturilor slave cirilice, cari ni-o introduce și o alimentau mereu în curgerea Perioadei Slavonismului nostru Cultural: din sec. XII-XVII inclusiv. Asta fiindcă ne stăpânea întreg spiritul Literaturilor Slavilor cirilici.

Ilie Bărbulescu

Dialectele italiene de sud și limba romînă.

(v. „Arhiva” XXXIV, nr. 2, pag. 11 urm.)

80. Abr. ³ *tajà* ‘tagliare’; *vende che ttajje la facce* ‘ventodiaccio, che mozza il fiato’—rom. *vînt care-îl tăie fața sau te tăie la față* id. Și despre un ger aspru, care pătrunde repede și cu putere în toate măduarele corpului, se spune că *tăie*. Intr’adevăr senzația, pe care o are cineva cînd bate un vînt rece sau cînd e ger, seamănă bine cu tăietura unui cuțit ascuțit, a unui briciu, etc. Cf. și fr. *ce vent coupe le visage, le froid m’a coupé les lèvres* ș. a. cu acelaș înțeles.—Sic. *tagghiari* ‘tagliare’: *tagghiari li discursu* ‘(troncarlo) tagliar il discorso’—rom. *a tăia (cuțiva) vorba*

1) Cf. I. Bogdan: *Vechile Cronice moldovenești*, Idem: *Le-topiseșul lui Azarie*, p. 33, 38.

2) *Ibidem*, p. 40.

3) I. Bogdan: *Evanghelia dela Homor și Voroneț din 1473 și 1550*, București 1907, p. 5.

id. (*vorbă* înseamnă aici 'vorbire, cuvîntare', nu 'cuvînt izolat'); *tagghiari la strada* '(impedire la via del ritorno) tagliare la strada'—rom. *a tăia (cuiva) drumul* id. (indiferent dacă-i vorba de cineva care înaintează ori se reîntoarce, deci cu un sens mai larg decît în dialectul sicilian); *tagghiarisi* '(il rompersi che fanno i drappi in sulle pieghe per isciupio) ricidersi'—rom. *a se tăia* id. (d pildă: *această ștofă se taie repede, mătasa se taie mai ușor decît șofa*, etc.). Primele două izolări se întîlnesc, dupăcum se vede deja din explicațiile date de Trajna, și în italiana literară (Rigolini-Bulle, s. v. *tagliare*, notează *tagliare le parole in bocca a qd.* și *tagliare ad uno la via, le comunicazioni, il ritorno, la ritirata*), apoi în franceză: *couper la parole à q.*, *couper une route, la retraite*. Din *a tăia vorba* s'a format construcția mai scurtă, adică mai energetică și deci mai potrivită pentru momentele, în care vorbitorul e stăpînit de afect, *a o tăia*: *î-am tăiat-o scurt* sau numai *î-am tăiat-o*—*î-am închis gura* 'nu l-am mai lăsat să vorbească, pentrucă n'avea dreptate, n'avea obraz, curaj, etc. să mai continue', unde *o* stă evident în locul lui *vorbă*. Cf. ital. *tagliare corto*, fr. *couper court à q.*, germ. *kurz abschneiden*. Ultima izolare din cele citate mai sus, anume *a se tăia* (despre ștofe), se pare că nu există decît în limba noastră și în dialectul sicilian, ceiace ar putea sta în legătură cu faptul că exprimă noțiuni curat populare, pecînd primele două își au originea în vorbirea altor categorii sociale (despre *a tăia drumul* și similarele ei se poate afirma cu destulă siguranță că au aparținut la început limbajului mi'tăresc).

Sic. *tantu* 'tanto': *a li tanti di lu misi* 'ai tanti del mese'—rom. *la aștepta ale luni* id.

Abr.² *tarlarse* 'del legno: tarlare, intarlare; del pane, etc.: intarmare, intignarersi', deunde apoi (fig.) *faccia tarlate* 'viso imbullettato, butterato', care ne amîntește de rom. *față cîupită* (scil. *de vărsat*): imaginea este aceeași în ambele cazuri. Foarte răs-pîndită este, mai bine zis era pe vremuri, cînd variola nu se putea combate cu ușurință, porecla, devenită și nume de familie, *Ciupitu*.

Abr.² *tāvule* (cu variantele *tāvele, tāule*) 'tavola, mensa': *mette' la tavule* 'apparecchiarla', sic. (s. v. *mettiri*) *mettiri la tavula* '(apprestar la mensa) metter la tavola'—rom. *a pune masa* id. Cf. lat. *mensam ponere* (Georges s. v. *mensa*).¹⁾ Izolarea

1) Și în franțuzește se poate spune *mettre la table* (pentru mai obișnuitele *dresser* și *servir la table*).

aceasta s'a putut naște numai în condiții primitive de viață, care me întîmpină până astăzi încă la țărani noștri: masa lor de mîncat nu stă în mijlocul odăii decît în momentul mîncării; altfel locul ei este într'un ungher oarecare al camerei. Prin urmare, pentru a mînca este nevoie s'o iei de'a locul ei obișnuit și s'o pui, adică s'o așezi acolo unde-i mai comod pentruca toți ai casei să poată șede în jurul ei. Operația contrară se numește deaceia în mod logic abr.² *levà la tavule* 'sparecchiarla'.—Abr.² *šta' a le tavule* 'essere a tavola', neap. *stare a tavola* 'essere a mensa, a tavola'—rom. *a sta s. șede la masă* id.—Sic. *dari tavula* '(far convito) me tere, far tavola'—rom. *a da (o) masă* id.

Abr. *tela: mette' la tela* 'ordinare tutto ciò che è d'uopo per tessere'—rom. *a pune pînză* id. Această izolare ne amintește, din cauza verbului care intră în alcătuirea ei, de *a pune masa* discutată mai sus: și războiul de țesut trebuie luat dela locul lui, cu toate părțile-i componente, și pus, adică instalat în mijlocul casei. Cît despre substantivele care există în cele două construcții, deși avem a face cu metafore și într'un caz și în celălalt, funcțiunea lor este diferită: în *a pune masa* cuvîntul *masă* însemnează în prezent 'ceia ce se așează pe masă spre a fi mîncat', pecînd *pînză* din *a pune pînză* este echivalentul semantic al subst. *războiul*, întrucît a c e s t a 'se pune', iar nu pînză, care nici nu există încă în acel moment. Deja din latinește s'a ajuns la această întrebuintare metaforică a lui *tela*: Georges s. v. îl traduce și prin 'der ganze Webstuhl', cu trimetere la Cato, *De re rustica*.

Sic. *tempu* 'tempo': *essiri passatu lu so' tempu* 'esser invecchiato'—rom. *a fi trecut timpul cuiva* id. Popular se zice mai des, cu acelaș sens, despre un bătrîn, care trăiește oarecum degeaba, tocmai pentrucă a trecut limita... de vîrstă: *șî-a trăit traul, șî-a mîncat mîlaul*. Dar expresia romînească *a-i fi trecut timpul* mai însemnează, cu deosebire în graiul orășenilor (depîldă cînd e vorba de un om alădată puternic, în politică ori în alt domeniu de activitate publică) 'a-și fi pierdut puterea, a nu mai avea trecere, autoritate' (întocmai ca un bătrîn, care din pricina etății înaintate nu mai are forță, nu-și mai poate impune punctul său de vedere).

Abr.² *tenè* 'tenere', ca reflexiv are sensul de 'reggere, conservarsi': *è ffrutte che sse tè* 'son fruite serbevoli', la fel cu rom. *a ținea* în cazuri ca *aceste mere țin pe iarnă, carnea nu (se) mă*

poate ținea din cauza căldurii ș. a. Intrabuințarea curentă a verbului romînesc este în funcțiune intransitivă, pecind cel abruzzez apare numai ca reflexiv.—Cal. Sc. (pag. 68): *tenire una* (*dî gridare, piangere* e simili) ‘non ismettere un momento’—rom. *a o ținea una* id. (depildă: *de azi dimineață o ține una cu plînsul, una o ține cu-a lui de-un an de zile* ș. a.). Interesantă în aceste izolări nu este atît întrebuițarea lui *tenire*, resp. *a ținea*, care n’are aproape nimic insolit în ea, cît aceea a lui *una*. În romînește acest cuvînt are funcțiune adverbială, cum reiese între altele și dîn faptul că poate fi înlocuit prin *într’una*; considerat însă altfel, *una* este pronume substantival, întocmai ca corespunzătorul său din expresia calabreză: în amîndouă cazurile acest cuvînt ține locul unui substantiv, care poate varia după împrejurări. Repetarea pronumelui, supt forma-i neaccentuată (*o*), din construcția romînească se datorește fie analogiei izo’ărilor în care el este exprimat o s’ngură dată (*a o face boacănă, a o spune verde*, etc.), fie, celace-i mai puțin probabil, nevoii vorbitorului de a lămuri spusele, ca depildă în (*v*)*a afla el tata, (v)a veni el Drăguș la căuș* ¹⁾, etc.

Sic. *terra: essiri di lu celu a la terra* ‘(essere in posiz’one differentissima da altra) dalle stelle alle stalle’—rom. *a fi ca dela cer la pămînt* (scil. *departe* s. *deosebit un lucru de altul*) id.; *cull’ occhi ’n terra* ‘modesto, cogli occhi bassi’—rom. *cu ochi în pămînt* id. (de ex. *î-așa de rușinos, încît nu ’ndrăznește să ridice ochi din pămînt sau asupra omului*); *jittari terra all’ occhi* ‘ingannare’—rom. *a arunca* (s. *zvîrli*) *colb* (s. *praf*) *în ochii cuiva* id. (propriu zis ‘a arunca praf în ochii cuiva pentru a-i împiedeca vederea și deci a putea apoi lucra nestingherit’); *terra niura duna bonu pani* ‘(è feconda) terra nera buon pane mena’: în romînește se zice numai figurat și *pămîntul e negru, dar face pine bună*, a’unci cînd o persoană brunetă este ironizată din cauza culorii negre a feței sale.

Abr.² *terrebillie* ‘(fam.) cosa terribile’; ‘*nu terrebillie de tembe* ‘un tempo terribile’, ‘*nu terrebillie de ggende* ‘grande quantità di cose’: și în limba noastră s’a format dela adj. *grozav* substantivul *grozavie*, care se întrebuițează în aceleași condiții ca și

1) Despre chipul cum au luat naștere asemenea construcții v. *Arhiva XXX* (1923), pag. 408.

cuvîntul abruzzez notat aici, depîdă *o grozăvie de vreme—o vreme grozavă, o grozăvie de oameni, de lucruri—o mulțime enormă de oameni*, etc. Motivul pentru care s'a creat în cazul de față un substantiv este că adjectivul era simțit ca prea slab, prea palid spre a putea exprima intenția vorbitorului: prin formarea substantivului însușirea de 'grozav, strașnic' a încetat de a mai fi o noțiune abstractă și în acelaș timp accesorie (ca orice calitate a lucrurilor și ființilor: a c e s t e a sînt concrete și de sine stătătoare) pentru a deveni ceva independent și oarecum material. Cit de mult îndeamnă afectul la creații lingvistice nouă se poate constata mai cu samă în vorbirea populară: aceasta se manifestă în'r'o l bertate deplină, pentru că oamenii din popor nu-s împiedecați în exprimarea ce'or ce simt de atî ea considerații de natură educativă, care interv'n în relații'e dintre oamenii culti. Ca să dau numai un exemplu, format cu acelaș sufix *-ie*, ca și *grozăvie*, și neîntîlnit în textele populare cunoscute mie ¹⁾, voiu cita cuvîntul *grămăzie* 'grămadă mare': cu deosebire copiii, c'ar destul de des și oamenii mari, cînd vor să vorbească de o cantitate imensă de lucruri ori ființi, spun *o grămăzie de...*

Sic. *tirdinari* «metatesi di *tri dinari* (moneta di Sicilia fino al 1860=un centesimo)»: *nun valiri tirdinari* ('va'er poco davvero) non valer un soldo'—rom. *a nu face trei parale* id. Mai interesantă decît această construcție este în romînește o alta, znume *a lua la trei parale* (adesea se zice și numai *a lua la trei*) 'a mustra aspru pe cineva, a-l ocări'. Cred că elementul esențial în izolarea aceasta sînt cuvintele *trei parale* cu însemnarea 'foarte puțin lucru, aproape nimic': numai pe un om, pe care-l consideri infer'or în toate privințele, d'ci vrednic de disprețuit, îl poți dojeni în voie, adică îl poți 'lua la trei (parale)'. Deaceia chiar astăzi construcția aceasta se întrebuintează, în mod obișnuit, de către părinți la adresa copiilor, de către stăpîni la adresa servitorilor ș. a., în scurt de către oameni cu o autoritate oarecare asupra acelora, despre care-i vorba. Poate că *a lua* este aici sinonim cu *a cumpăra*: se va fi zis la început de tot numai despre lucruri, și anume despre cele foarte ieftine și prin urmare lipsite

1) Nici *Dicționarul Academiei* nu-l înregistrează, și cu toate acestea el este cit se poate de răspîndit la Tecuciu, unde l-am auzit pe vremuri de nenumărate ori.

de valoare, iar mai târziu, pr'n analogie, și despre oameni de nimic. Singura dificultate la admiterea acestei ipoteze provine dela prepoziția *la*: ar fi trebuit să avem *cu* (*a lua*, adică *a cumpăra*, *cu trei parale*). Putem ieși însă din încurcătură presupunând că construcția sintactică originală s'a modificat cu timpul supt influența altora, cu care a fost socotită ca asemănătoare într-o privință oarecare. Astfel se zice *a lua* (*a cumpăra*) *două—trei luru* *la un leu*: deoarece între acest fel de a vorbi și cel de mai sus există o puternică asemănare, n'a fost deloc greu ca prepoziția *cu* din prima să fie înlocuită prin *la* din a doua. Ar mai fi și o altă posibilitate de explicare. Când construcția *a lua cu trei parale* și-a pierdut înțelesul propriu, pentru a-l păstra numai pe cel figurat ('a ocări'), a putut fi influențată de sinonima ei *a lua la rost*, astfel că în locul lui *cu* s'a substituit *la*.—Ironic se spune și *a lua la trei păzește*, cu același sens, dar mult atenuat, tocmai pentru rucă vorbitorului glumește. Cuvântul *păzește* nu trebuie considerat ca un locuitor al lui *parale*, cu care n'are niciun punct de contact, ci ca un adaos hazliu, un fel de sfat adresat celui amenințat a fi dojenit: se va fi zis adică *a lua la trei*, fără substantsivul *parale*, care poate fi simțit ca de prisos, întrucât se înțelege dela sine, iar apoi se va fi adăugat, ca propoziție independentă, imperativul *păzește!* (Depildă: *dece nu te-astîmpești, am să te iau la trei, ... păzește!*) Cu vremea, în răbuințându-se în mod obișnuit acest adaos la izolarea în discuție, nu s'a mai făcut nicio pauză după *trei* și s'a ajuns astfel la starea actuală, când *păzește* se pronunță așa de repede după *trei*, înînt pare că ar fi determinat de numeralul precedent. Poate de aici vine nuanța glumeață, pe care credem că o are locuțiunea *a lua la trei păzește*: neobișnuitul din această construcție, pe care-l simte și un copil, cu atât mai mult, cu cât involuntar o compară cu *a lua la trei parale*, deșt-aptă în noi impresia de comic. Este posibil, chiar probabil, ca la început de tot să fi lipsit orice intenție hazlie în mintea celui care spunea *te iau la trei păzește!* Trebuie reținut că *păzește* se adăga numai când cuvântul *parale* se lasă la o parte. Niciodată n'am auzit zicându-se *a lua la trei parale, păzește* și am impresia că o asemenea construcție e imposibilă. Între lăsarea afară a lui *parale* și adăugarea lui *păzește* este strinsă legătură: obișnuința cu construcția completă, precum și simțul pentru simetrie, deșteptat în cazul de față de lipsa subst. *parale*, a ajutat la nașterea

adaosului *păzește*, care nu întâmplător are acelaș număr de silabe ca și cu rîntul eliminat din pricina afectului.

Abr.² *tojje* «com. per prendere, pigliare»: *va tojje' la carne!* 'vai a prendere, a comprare la carne'—rom. *du-te și ia carne; chi se tojje?* 'chi prenderă, sposeră?'—rom. *pe cine ia* (sci'. *în căsătorie ca soție*, etc.)? Pentru această din urmă izolare să se compare întrebuițarea identică a s'nenimului lui *tojje*, anume abr. *pijă*, sic. *pigghiarisi*, notată în *Arhiva XXXIV*, nr. 1, pag. 29 (s. v. abr.² *pijă*). Și în ita iana literară verbul *prendere* are sensurile discutate aici: *da chi l'hai preso questo vino?* 'dela c ne ai cumpărat vinul acesta?'; *vuol prendere una contessa* 'vrea să se însoare cu o contesă'.

Sic. *travagghiari* 'lavorare': *travagghiari la terra* 'cultivarla) levar la terra': ital. *travagliare* și-a păstrat, ca transitiv, însemnarea originară 'a chinui, a trudi' [cf. W. Meyer-Lübke, *Rom. Etym. Wb.* 8911 și I. Jordan, *Noțiunea 'muncă' în limbile romanice* în *Arhiva XXIX* (1922), pag. 220], n'a evoluat, deci, până a se confunda cu *lavorare* (depildă *lavorare la terra, il campo* 'a lucra pămîntul, cîmpul'), ca sic. *travagghiari*, care prin aceasta ne amintește foarte bine de rom. *a munci pămîntul*.

Teram. *tröcche* «truogolo»: a chi mang'a sporcamente si dice: *tu si' ddogne de magnà' lla lu tröcche*: și poporul nostru trimete la treuca porcilor pe cine nu știe să mînce cum se cuvine.

Abr.² *tutte* 'tutto', *nghe tutte* 'insieme': *è mmenute la mamme nghe tutte la fije* 'è venuta la madre con la figliuola, unitamente al'a figliuola'—rom. *a venit mama cu tot cu fată* s. ...*cu fată cu tot*. Cuvintele *cu tot* sînt aici un adaos al cărui scop este să întărească cele exprimate de întreaga propoziție: vorbitorul vrea să spuie că n'a mai rămas nimeni (și nimic!) dintre cei care trebuiau să vie și, în acelaș timp, că acțiunea aceasta e definitivă. Un asemenea fel de a vorbi se va fi ivit întâia oară în împrejurări în care faptele înseși se potriveau la asta, depildă cînd cineva părea pentru totdeauna un loc oarecare spre a se duce în altă parte. Probabil că la început locuțiunea *cu tot* se referea la lucruri, nu la persoane: *cutare a plecat din orașul nostru cu calabalcu cu tot* (=cu tot calabalcu), iar apoi s'a generalizat și la oamenii care eventual însoțeau pe autorul principal al acțiunii (copiii urmîndu-și părinții, slugile pe stăpîni, etc.).

81. Teram. *ucchie* 'occhio': *fà a l'ucchie na cose o persone*

'plăcere, gradire': rom. *a face cu ochiul* însemnează, când e vorba de oameni, mai multe lucruri, de pildă 'a invita din ochi', (cf. neap. *fare ll'occhio* 'far l'occhietto, l'occh'olino, ammicare') 'a-și da consimțământul', 'a se înțelege din ochi cu cineva în vederea înșelării unui al treilea', etc. Primul sens a ajuns cu vremea să fie identic cu 'a plăcea', printr'o intervertire în mintea vorbitorului a rolurilor celor două persoane, intervertire foarte explicabilă din punct de vedere psihologic. Intr'adevăr, cine face altuia cu ochiul dovedește că are simpatie pentru el, fără ca sentimentul acesta să fie numai decît reciproc; în majoritatea cazuri or însă reciprocitatea există, și atunci semnul din ochiu este echivalent cu exprimarea iubirii nu numai din partea celui care-l face, ci și din a celuiia căruia i se adresează. De aici, adică dela înțelesul 'a plăcea', n'a fost deloc greu să se întrebuițeze *a face cu ochiul* și despre obiecte: între un om care-ți place și un lucru care deșteaptă în tine aceeași simțire nu există nicio deosebire în ce privește efectul psihologic. Astfel se zice foarte des *această haină îmi face cu ochiul, cutare mîncare îmi face cu ochiul* ș. a.: adică 'îmi place, mă chiamă s'o cumpăr, s'o minînc'. Interesant este faptul că această izolare, care se înfîlnește și în alte limbi (de pildă în franțuzește, unde se zice în limbajul foarte familiar *faire l'oeil* sau *de l'oeil à qn.* 'a arunca cuiva priviri drăgostoase'), și-a lărgit, în romîna și în dialectul din Teramo, întrebuițarea și la lucruri.—Sic. (s. v. *occhio*) *a la terra di l'orvi, biutu cu' havè un occhio* '(fra i piccoli non è mestieri essere grandissimo per elevarsi, ma tanto che sia più di piccolo, si usa in molte occasioni) in terra dei ciechi beato chi ha un occhio o chi ha un occhio è signore'—rom. *în țara orbilor cel c'un ochiu e'mpărat* id.

Abr.² *une* 'uno': *nummere une* «mo. aggett. che indica grandezza, eccellenza», sic. (s. v. *unu*) *nummaru unu* '(eccellente, di qualità perfetta), numero uno'—rom. *număru unu* id. (de pildă: *mî-am cumpărat o pătărie număru unu, am să-î trag o ocară, o bătăie*, etc. *număru unu* ș. a.). Izclarea romînească are o nuanță specială, care face ca ea să se întrebuițeze de preferință în cazuri de felul celui citat la urmă: *batjocură, trînteală, chelfăneală*, etc. *număru unu*, adică atunci cînd vorbitorul vrea să dea un ton oarecum glumeț spuselor sale. Dacă intenția aceasta este de tot puternică, *unu* poate fi înlocuit prin germ. *eins*, care altfel nu există în limba noastră: foarte des am auzit zicîndu-se *număru*

ainț, cu acelaș înțeles ca *număru unu*, numai că efectul asupra ascultătorului este mai comic decît la aceasta din urmă. Nu știu însă dacă izolarea discutată aici este de origine curat populară. Am impresia că-i vorba mai degrabă de o locuțiune orășenească, răspîdită cu vremea în cercuri tot mai largi. În acest sens ar pleda și varianta *număru ainț*. Nu trebuie totuș pierdut din vedere că mijlocul de a reda noțiunea de 'excelent, foarte bun, perfect' prin cel dintăiu dintre numerale este frecvent în romînește, unde întîlnim, afară de construcțiile deja citate, pe *perva* (>rus. *pervyj*): Tiktin, *Rum.-deutsches Wb.* dă formele masc. *perv*, fem. *pervă* și citează un singur exemplu, anume *făină pervă* 'feinstes, Kernmehl'. Eu personal am auzit numai varianta *perva* întrebuițată pelîngă tot felul de substantive, indiferent de gen; de pildă *o mîncare pervă*, *un vin pervă*, etc. Se poate ca această unică formă, terminată în *-a*, să fie mai recentă, creată supt influența lui *prima*, care deasemenea se aude destul de des în graiul orășenilor: *un guler prima*, *o pălărie prima*. Cred că ultimul fel de a vorbi provine dela negustori, care, se știe că din cauza ocupației lor și a nevoii de a economisi pec't posibil timpul, se folosesc bucuros de construcții eliptice, adesea în contradicere cu „regulele gramaticale”. Se vede ușor că *un guler prima* este prescurtarea lui *un guler de prima calitate*. Să se compare și suburbanele *cel măi prima 'ntăiu*, *cea măi prima 'ntăiu*. Sic. *tutt'unu* «(la medesima cosa) tutt'uno; e si dice anche *essiri tutt'una cosa* 'essere tutt'una cosa (Boccaccio)'; *essiri tutti una cosa* va'e anche *esser pari, esser uguali*»—rom. *tot una*, depi'dă *ori așa ori altfel, e tot una, toți sînt tot una* ș. a. Deosebirea de gen între sic. *unu*, resp. ital. *uno* și rom. *una* este numai formală, căci și rom. *una* are sens și funcțiune de neutru întocmai ca corespunzătoarele lui din siciliană și italiană. În romînește se mai zice și *tot un drac* pentru *tot una*, și anume atunci cînd cele două ieșiri dintr'o dilemă sînt deopotrivă de rele: *sau plecî sau rămîi tot un drac* (adică tot așa de rău). Cf. și XIV *Jahresbericht* pag. 126, nr. 75. Sic. *fariccinni una* «s'întende o burla o bravata»: la fel se întrebuițează *una* în limba noastră cînd zicem *am să-î fac una!* (—*am să-î fac una*, adică o poznă, o năzbitie, un rău, etc., *s'o pomenească*).

Sic. *ura* 'ora': *ad un'ura di notti* '(prima ora dopo l'ave) l'un'ora, l'ordinotte'—rom. *la un ceas de noapte* id. Și în italiană literară se zice familiar *a un'or di notte* cu aceeaș însemnare de

'în primul ceas al nopții', adică imediat după ce s'a înserat, după ce a înoptat, nu cum s'ar putea crede după cuvintele *unu și noapte* (sînt mulți Romîni, care, nedepriși cu vorbi ea populară, interpretează *la un ceas de noapte* ca fiind acelaș lucru cu *la un ceas după miezul nopții*, adică *la unu noapte*). Avem aici o rămășiță din vechia împărțire a timpului, conform căreia numărătoarea orelor începea cu asfințitul soarelui. Romînește se zice adesea și *la un ceas din noapte*, cu acelaș sens.

82. Neap. *varva* 'barba': *remmanere co la varva rasa* 'rimanere con gli allori sfrondati, essere scoperto a rame': această locuțiune aduce aminte de izolări romînești ca *să-mi razî barba, dacă nu spun adevărul* ș. a., care s'au născut pe vremea cînd raderea bărbii era o pedeapsă, pentru oricine, nu numai pentru preoții caterisiți, cum este astăzi.—Înțelesul de 'bărbie' al neap. *varva*, care se regăsește și în romînește, unde popular *bărbie* se mai întrebuițează rar numai cînd se vorbește de copii și femei, aparține și altor ținuturi romanice, întrucît e deja latinesc popular (cf. *Dicț. Acad. s. v. barbă*). Trebuie adăugat însă că afară de Neapole, Istria, Friul, Franța sudică și Peninsula Iberică, înșirate acolo după A. Zauner, *Die romanischen Namen der Körperteile*, urmașii lat. *barba* însemnează 'bărbie' și în dialectul romagnol (v. Meyer-Lübke, *op. cit.* 944), precum și în cel calabrez: D. Cristo, *Vocabolario calabro-italiano* notează *barva* 'mento'. Unele limbi balcanice deasemenea prezintă schimbari a această semantică (v. P. Papahagi în al XIV-lea *Jahresbericht*, pag. 122 urm., nr. 46 urm.).

Neap. *vattere* 'battere': *vattere la lana* 'scamatare la lana'—rom. *a bate lîna* id.

Abr.³ *vedè* 'vedere': *vide se mme pù avè* 'na serve 'guardami di una donna, cercami una donna di servizio'—rom. *vezî dacă nu pot avea o slugă* sau, mai obișnuit, *vezî de-mî caută o slugă*, unde *vezî* are acelaș sens lărgit ca abr. *vide*; *vide pe' lu 'mbrelle* 'guarda dell'ombrella, cercane, cercala'—rom. *vezî de umbrelă* 'ai grijă de ea, bagă de samă la ea' (spre deosebire de *vezî de-o umbrelă* 'fă-mî rost, procură-mi o umbrelă').—Sic. *vidiri* 'vedere': *farisi caru a vidiri* '(recarsi di rado a visitar alcuno, conversar poco, non si lasciar vedere) far carestia di sè'—rom. *a se face scump la vedere* id.; *l'haju a vidiri io* 'modo di esprimersi per dire ci ho a pensar io'—rom. *am să văd (eu)* id. Aceste între-

buintări ale verbului *a vedea* stau în legătură strânsă cu tendința limbii de a-l pune în locul multor a tor verbe. În vorbirea obișnuită României spun *a vedea* pentru *a auzi*, *a pipăi*, *a simți* ș. a., adică orice acțiune la baza căreia se află unul din simțurile omului se poate exprima prin acest verb. Depildă: *aî văzut ce frumos cîntă cutare? Ia pune mîna pe piciorul meu să vezi ce umflat este. Nu vezi cum miroase aici s. ce gust are m'ncarea asta?* Deasemenea poate înlocui *a vedea* verbe sinonime cu 'a percepe, a constata cu mintea, a ajunge la o convingere', etc. cum probează exemplul citat deja mai sus (*am să văd eu*) și altele analoage.

Sic. *veniri* 'venire': *mi veni parenti, mi veni ad essiri parenti* ('mi ă parante) mi viene ad essere parente'—rom. *cutare îmi vine rudă (moș, văr drept, etc.)*; *veniri bonu* '(detto di vestito, star bene alla persona) tornar bene, andar bene'—rom. *acest palton îmi vine bine*. Chiar și despre părți de-ale unei haine se spune așa, iar determinativul verbului poate varia după împrejurări. Depildă sic. *sta manica mi veni larga* 'mi ă larga'—rom. *mîneca asta îmi vine largă (s. strîmtă)*. Izolarea din urmă se regăsește în limbile neogreacă, albaneză și bulgară, unde corespunzătorul rom. *a veni* se întrebuintează exact la fel, cînd e vorba de îmbrăcăminte și încălțăminte (v. P. P a p a h a g i, loc. cit., pag. 142, nr. 212).

Sic. *ventu* 'vento': *parrari a lu ventu* 'dire al muro, predicar al deserto'—rom. *a vorbi în vînt* id. În italiana literară găsim *gittar le parole al vento* cu aceeași însemnare. Cf. lat. *verba in ventos dare, ventis loqui, profundere verba ventis* id., apoi *dare verba ventis* 'a nu-și ținea făgăduiala, cuvîntul' (Georges, s. v. *ventus*).—Sic. *iri comu lu ventu* '(far presto, camm'nar velocemente) andar come saetta'—rom. *a merge, a se duce, a veni, etc. ca vîntul* id. Izolarea romînească se întîmpină ex rem de des în poveștile populare, unde o asemenea însușire este indispensabilă pentru economia celor ce se petrec în viața eroilor; alături de ea există *a merge ca gîndul*, care apare totdeauna alături de prima (nu numai din motive de fapt, ci și pentru că *vînt* rimează cu *gînd*).—Sic. *cu' ti purtò lu ventu?* '(si dice, per celfa, quando si incontra uno che suol raramente farsi vedere) chi ti ci ha portato la nebbia? che vento è tirato oggi, che tu sei venuto da me?'—rom. *ce vînt te-a adus la mine?* id. Cuvîntul 'vînt' nu mai exprimă

în această din urmă locuțiune ideea de fușeală, ca în precedentă, ci pe aceia de 'neșteptat': venirea unei persoane, pe care n'ai văzut-o multă vreme și despre care nu mai știai nimic, samănă cu ivirea unui vînt, căci în ambele cazuri pricina întîmplării îi rămîne necunoscută. Cf. și frc. *quel bon vent vous amène?*

Sic. *vermi* 'verme': *vermi di sita* 'baco, quello che fa la seta'—rom. *vierme de mătasă* id. Interesantă este înainte de toate identitatea construcției gramaticale din cele două graiuri, anume p p. *di*, resp. *de*, căci împreunarea cuvintelor 'vierme' și 'mătasă' se regăsește și în frc. *ver à soie*, apoi în germ. *Seidenwurm*, e c. Dealtfel s'ar putea cineva îndoi de autenticitatea populară a rom. *vierme de mătasă*: după cite știu, pela țară se zice mai des *gîndac de mătasa*, așa că prima denumire ar putea fi mai nouă, adică formată după vreun model străin.

Sic. *vicinu*: *la tîla di la vicina pari megghiu o la vigna di lu vicinu pari cch.ù carricata* 'l'uomo suol invidiare l'altroi': cf. rom. *găina vecinului face ouă mai bune* 'lucrul altuia țare mai d'preț decît al tău propriu'. Izolarea romînească este foarte răspîndită supt forma aceasta; se aud însă și altele variante, de pildă *vaca vecinului da lapte mai bun*.

Sic. *vigna*: *mettiri a vigna* 'vignare (plantar viii)'—rom. *a pune vie* id. În italiana literară expresia corespunzătoare e și mai apr p'ată de a noastră, căci se zice cu exact acelaș sens *porre una vigna*. Rom. *vie*, ital. *vigna* însemnează obișnuit 'loc acoperit cu viță de vie'; în izolarea notată aici pare a însemna 'viță', jūd cînd după construcții asemănătoare, ca *a pune sfeclă, fasole*, etc. În realitate cred că nu subsantivul, ci verbul din această expr sie și-a schimbat înțelesul, și anume de la 'a viți în pămînt' a ajuns la aceea de 'a aranja, a întocmi'. Ar mai fi o posibilitate de explicare: la formarea acestei izolări se va fi pornit nu delam mîntul inițial al acțiunii, ci de a cel final; se va f zis, adică, mai întăiu *cutare a pus vie*, cînd via era deja în ființă, iar după ac'ea se va fi întrebuițat verbul și la timpul nelrecute.

Irp. *vorpa* 'vo pe; astuto, furbo'; *vorpa vecchia* 'satrapone, po'ticone' rom. *vulpe batrina* 'om foarte șiret'. Ceiace mă face să înregistrez această metaforă nu este transformarea semantică însăși, care ne întîmpină în mai toate limbile (cf. R. Riegler, *Das Tier in Spiegel der Sprache*, Dresden und Leipzig 1907, pag 42 urm.), ci tendința de a întări expresivitatea izolării prin

diferite mijloace lingvistice: în irp. prin adăugarea adj. *vecchia* ¹⁾, întocmai ca în italiana literară, unde se zice *volpe vecchia*, cu acelaș sens, iar în românește și prin adăugarea adjectivului *bătrână*, dar și prin formarea unui cuvânt nou, cu ajutorul sufixului augmentativ (și peiorativ!) *-oiu*: *vulpoiū* (*bătrîn*). Nevoia de a exprima cu mai mare putere noțiunea aceasta se datorește afectului, care în asemenea împrejurări intră mereu în joc: șireten'a cuiva nu lasă rece pe nimeni, ea deșteaptă ori admirație ori dispreț, ură ș. a. Deaceia subst. *vulpe* pur și simplu pare adesea prea slab pentru a spune tot ce simte vorbitorul.

Sic. voi 'bɔvɛ': *lu voi nun parra ca havi la lingua grossa, ma si parrassi gran cosa dirria* «motto di chi vuol usare reticenza»: cf. rom. *limba boulu'i e mare, dar nu poate vorbi*, care se aude în aceleași împrejurări (de obicei u oamenii mici, fără putere, neavînd curajul să spună ce știu despre cei mari și tari, se folosesc de acest fel de a vorbi spre a-și justifica tăcerea, dar totodată și spre a da a înțelege că au cunoștință de anumite lucruri).

Cal. Sc. *vrazzu* 'braccio': 'm *brazza*, depildă *tenire, portare 'm brazza* «in collo; e comunemente si dice del tenere in collo i bambini»—rom. *a duce, a purta, a ținea*, etc. în *brațe* (tot despre copiii mici în g.neral). Rom. *braț* a ajuns, din cauza obiceiului de a transporta cu brațele diverse lucruri, să însemneze oarecum o unitate de măsură: *un braț de lemne, un braț de fîn* ș. a. sînt cantități mai mult sau mai puțin precis determinate. — Deosebirea din re 'm *brazza* ș' ital. *in* (sau *di*) *collo*, cînd e vorba de purtat copiii mici, ar putea avea la bază obiceiuri diferite de la o provincie la alta: și la noi sînt locuri, unde mamele își duc copiii atîrnați de gît pela spate, nu prin față, ceiace la Țigani este regulă aproape g.nerală. Dar e posibil și să avem a face cu o interpretare deosebită a unei și acele'aș stări de lucruri: copilul șede cu partea principală a corpului pe brațele mamei, iar cu cea superioară ajunge la gîtul acesteia, pe care adesea îl cuprinde cu minile. Acest fapt a putut fi sosit la un moment dat ca esențial pentru situația în discuție și astfel s'a zis 'a purta de gît' pentru 'a purta în brațe'.

1) Animalele și oamenii bătrîni sînt superiori celor tineri în toate privințele, dar mai cu seamă în privința inteligenței și a altor însușiri de ordin intelectual.

Teram. *vruscile* 'il ventriglio delle bestie e, per ischerzo, lo stomaco degli uomini': și în românește se spune *gușă* cu acelaș sens și tot în glumă. Evident că s'a pornit dela stomacul copiilor, care, prln micimea lui, a putut provoca cu atit mai ușor crearea acestei metafore, cu cît obiceiul mamelor de a-și dezmiarda prunciș cu tot felul de cuvinte, sinonime cu 'șasăre' (*pușu* ș. a.), este așa de general.

Sic. *vucca* 'bocca': *arristari cu la vucca aperta* '(sba'ordito, meravigliato) rimanere a bocca aperta'—rom. *a rămînea cu gura deschisă* ș. (mai tare!) *căscată* id. (de remarcat identitatea construcției din siciliană și romînă, amîndouă avînd acelaș prepoziție *cu*); *stari a vucca aperta* '(ascoltare con grande attenzione) stare a bocca aperta'—rom. *a sta cu gura deschisă* ș. *căscată* id.; *nun grapiri vucca* '(non parlare, non intrigarsi) non aprir bocca'—rom. *a nu deschide gura* (=a nu zice nici cîrc!, nici pîs!); *livarisi 'na cosa di la vucca* 'privarsene'—rom. *a-și lua pînea, bucățica, et. delata gură* 'a face sacrificii mari (pentru cineva)'; *mettiri unu 'm mucca di li genti* '(sparlarlo pubblicamente) portare o menare per bocca uno, metter in parola': rom. *a ajunge în gura lumii* 'a deveni obiectul de discuție al oamenilor' ș. a. Pentru această din urmă izolare să se compare lat. *in ora hominum abire, volitare per ora virum, in ora vulgi pervenire*, toate avînd înțeles identic cu cel din romînă și siciliană.

Teram. *vuccone* 'boccone': *vuccone de lu vellane* 'quel piccolo pezzo di vianda che il contadino lascia nel piatto, per far vedere che ha mangiato poco': în romînește se spune *bucățica rușinosului* despre ceiace rămîne în farfuria mare, dupăce s'au servit toți dela masă (căci cel care și-a scos mîncare la urmă de tot, din jenă a mai lăsat ceva acolo). 1) Din cît cunosc pe țărani noștri, știu că ei n'au acest obicei, care mi se pare de origine orășenească, deci artificială, adică... politicoasă; deasemenea n'am

1) Dacă această izolare provine din mediul țărănesc, explicația cea mai verosimilă ar fi următoarea. Se știe că toți membrii unei familii de țară mîncă din acelaș strachină, care se pune în mijlocul mesei. Și atunci, cei îndrăzneți sînt în avantaj față de cei rușinoși (mă gîndesc, se înțelege, la copii, care nu se pot stăpîni ca oamenii mari), așa că părnții vor fi întervennd în favoarea acestor din urmă în sensul că oprisc, ceva pentru ei în fundul străchini.

văzut țărani care, în cazul cînd mîncă fiecare din strachina sa, ar lăsa o canti'ate cît de minimă nemîncată. Și cum bănuiesc că țăranii nu se deosebesc prea mult dela o țară la alta, sînt dispus să mă îndoiesc de exact'atea explicației date teram. *vuccone delu vellane*. Cred dîmpotrivă că această izolare însemnează 'bucățița rămasă în farfurie, pe care numai un om needucat (ital. *villano* a căpătat încă din evul med'u sensul peiorat'v existent și în f. c. *vilain*) e în stare s'o mai mînce'.

Sic. *vuci* 'voce': *fari vuci* 'gridare, urlare', *dari 'na vuci* '(chiamare) dare una voce': aceste două izolări amintesc, prin înțelesul lor, precum și pr'n construcția gramaticală, de rom. *a face gură* și *a da o gură*, unde, e drept, complimentul verbelor este alt cuvînt decît în siciliana, dar *gură*—*glas, voce* (v. *Dicț. Acad.*, s. v. *gură*, nr. 4°, d).

83. Teram. *zije* 'zio': «I nostri contadini danno del *zije* a tutti i vecchi, e lo tengono come titolo di riverenza; *zezi*, vocat. di *zije*, che si usa chiamando qualunque vecch'ò, di cui non si sappia il nome. Lo usano anche i bamb'ini per vezzo, chiamando i loro zii, come pure per vezzo gli zii e le zie chiamando i loro nipoti», abr.³ *zi'*, *zije* 'zio; nome col quale i contadini, per rispetto, chiamano i più anziani, anche sconosciuti', cal. Sc. *zianu* 'zio': «detto assolutamente e per lo più coll' articolo (*lu zianu*); nel chiamare: *ziu, zu, zii* (*lu zu Ntuoni*)»—rom. *moș*, întrebuițat deasemenea ca titlu (în loc de *domn*), înaintea numelui de bo'ez al unui om în vrîstă, cunoscut ori necunoscut, rudă ori nu; deasemenea se zice *moșule!* unui bătrîn, al cărui nume nu se cunoaște. Să nu se creadă că acest cuvînt se întrebuițează la înțimplare pentru toți oamenii mai în vrîstă. Este nevo'e de o anumită diferență de etate între cel care vorbește și cel căruia i se adresează vorba. Astfel în sudul Moldovei, unde știu din experiență cum se petrec lucrurile, se zice *moș* unei persoane, care aparține unei generații anterioare (deci mai bătrîne cu cel puțin 20-22 ani decît vorbitorul). Altfel se zice *bîdie*. Tot așa la adresa femeilor se spune *mătușă* sau, mai obișnu't, *mamă*, resp. *țafă*. În graiul adulților există încă un termen, intermediar între acești doi. Unui bărbat de vrîstă mijlocie între *bîdie* și *moș* i se zice *bădiță*; la fel unei femei în aceiaș situație *lele* sau, mai des, *leliță* (ac'asta din urmă aproape totdeauna cu i căzut). Pe copii nu i-am auzit nic'odată spunînd *bădiță*, resp. *lele* ori *leliță*.

84. Pentru a termina cu particularitățile stilistice vo'u nota aici citeva, pe care din diferite motive n'am putut să le discut supt numerele precedente. Astfel în dialectul abruzzez articolul nehotărit contribuie în anumite împrejurări să în ărească cejace vrea vorbitorul să spuie. Depildă (v. G. Finamore, *op. cit.*, ed. II, pag. 20, nr. 127): *té' 'na forze!*, *'na fame!*, *'nu sonne!* 'ha che forza, fame, sonno'. La fel zicem în romînește: *are o putere!*, *mi-i o foame!*, *i-am tras un somn!* ș. a. În aceste cazuri substantivul ar trebui, conform regulelor gramaticale, să apară singur, fără niciun soi de articol înainte. Dar pentru intențiile celui ce vorbește o asemenea expresie ar fi lipsită de tărie: *foame*, *somn* sînt oarecum abstracte, întrucît denumesc și noțiunea însăși a foamei, resp. a somnului; pentru a concretiza cele spuse ne folosim de articolul nedefinit, care ne strămută din lumea abstracțiilor în aceia a realităților. Probabil că izolările citate sînt niște construcții eliptice: *are o putere* (scil. *grozavă, strașnică*, etc.), *mi-i o foame* (scil. *ca aceia*) ș. a. Am impresia că întrebuintarea cu a est sens a articolului nehotărit are loc numai în exclamații, cejace iarăș pare a vorbi în favoarea ipotezei că la origine avem a face cu niște elipse.

În acelaș dialect se repetă substantivul, cînd vorbitorul vrea să slăruie în chip special asupra marelui număr de obiecte sau ființe respective. De exemplu abr.² (*loc. cit.*, pag. 19, nr. 120): *j'è 'scite ia 'chie macchie pe' la vite* 'gli sono venute fuori molte macchie ulla pele', *l'a fatte pizze pizze* 'l'ha ridotto in pezzi', adică înt cmai ca în limba noastră, unde se spune în aceleași condiții *i-a eșit pete pe te pe piele, l-a făcut bucăți bucăți* ș. a. Tot așa se ntîmpă și la adjective, resp. adverbe, a căror repetare ech valează cu gradul superlativ: abr.² (*loc. cit.*, pag. 19, nr. 120) *ggio-ne giovene* 'da quando era giovane; sebbene giovane', *cioppe cioppe* 'zoppicando, a mo' degli zoppi, sebbene zoppo'—rom. *ar tînar* 'farte tînar', *singur singurel* 'singur de tot', *bine bine f rte bn'* (i. ș. *șontic șontic* abr. *cioppe cioppe*: a ci repetă ea se dat reșt, poate, faptului că un om care șch oapătă rep ță îtr'adevăr ac astă mișca e de două ori părăcînd fa e un pas). Și alte cuvinte, depildă verbe, se în rebuîntează dublu și în a laș scop. Deas menea nu-i dialectul abruzzez singurul care of ță a fel de cazuri, ci și cel sicilian apoi limba italiană li erară nsăș cu n se vede din spusele lui W. Meyer-Lübke, *Gram-*

matik der romanischen Sprachen, III. Band: *Syntax*, pag. 164 urm. Tot din această operă aflăm că afară de româna și italiană (cu dialecte cu tot) numai limba provensală nouă mai posedă procedul stilistic discutat aici. Să se compare și finele observații incidentale făcute de L. Spitzer în articolul *Über den Imperativ im Romanischen* publicat în ale sale *Aufsätze zur romanischen Syntax und Stilistik*, Halle a. S. 1918, pag. 181 urm. În alte limbi neolatine repetarea cuvintelor se face cu ajutorul unei prepoziții care le leagă (v. M.-Lübke, *op. cit.*, pag. 282 urm). Neogreaca și bulgara oferă construcții identice, sau aproape, cu cele românești și siciliene, cînd e vorba de adjective și adverbe (v. P. Papahazi, *loc. cit.*, pag. 144, nr. 232).

85. Însfîrșit am găsit în dialectul abruzzez cîteva proverbe, care amintesc de-ale noastre. Numărul lor este destul de redus, din cauză că autorul lucrării din care m'am adunat eu materialul, n'a vrut să ne dea altceva decît un vocabular, însoțit de unele observații gramaticale și de altă natură. Pentru aceaș motiv nu înregistrez exemple din alte graiuri italienești de sud. Pe ce-le de mai jos le-am luat din G. Finamore, *op. cit.*, ed. I, pag. 243 urm.

Ugnune sa addò' je preme la scarpe (pag. 243)—rom. *fiecare știe unde-l roade ciubota*; *appoc' appoche se fece Rome* (pag. 243): cf. rom. *încetul cu încetul se face oțetul, încet încet departe ajungi*; *chi fa, pe' sse fa* (pag. 244)—rom. *cine face, lui își face*; *la sorte è ccoma une se le fa* (pag. 245)—rom. *soarta-i cum și-o face omul*; *l'uomene s'attacc' a la parol', e le vuov' a le corne* (pag. 245)—rom. *omul se prinde cu vorba șf boul cu coarnele s. de coarne*; *lu povere fa coma po, e lu ricche coma vo* (pag. 245)—rom. *săracul face cum poate și bogatul cum vrea*; *lu saziye nen gred' a lu dijune* (pag. 245)—rom. *să-tutul nu crede celui flămînd*; *chi è state muccecate da la serpe à paure de la luscerta* (pag. 247)—rom. *cine a fost mușcat de șarpe se teme și de șopîrlă* (cf. și *cine s'a fript odată suflă și'n laple acru*, cu acelaș înțeles); *da la matine se cunosce lu bbon ggiorne* (pag. 248)—rom. *ziua bună se cunoaște de dimineață* (cf. sic. *di lu matinu si vidi lu bon jornu*, notat în *Arhiva XXXIII*, pag. 186, s. v. sic. *matinu*).—Tot aici trebuie citat *cane ch' abbajje ne' mmocceche* (pag. 244)—rom. *cînele care latră nu mușcă* (v. proverbul neapolitan identic, înregistrat deja în *Arhiva*).

XXXI, pag. 208, s. v. neap. *abbajare*), precum și teram. (s. v. *ombre*) *vrevugnasse de l'ombra su* «metaf. di uomo eccessivamente timido», asemănător cu rom. *a se teme* s. *a-î fi frică și de umbra lui*. Înțeleg foarte bine că coincidențele dintre dialectele italiene meridionale și limba română sînt în acest domeniu și mai puțin concludente decît cele privitoare la particularitățile stilistice propriu zise, căci proverbele constituiesc, în majoritatea cazurilor, un bun comun al omenirii întregi, nu numai din punct de vedere al conținutului, ci adesea și al formei. Am citat totuși exemplele de mai sus pentru ca colecția de materiale lingvistice, pe care m'am gîndit s'o pun supt aceas.ă formă la dispoziția cetitorilor, să fie cit ma bogată.

I. Iordan.

Doctrina economică a Codului Callimach

Cap. II.

Valoarea și Prețul

A doua noțiune fundamentată a economiei politice—valoarea—este deasemeni o noțiune principală a legislațiunii civile și comerciale. În legile pozitive, însă nu atît noțiunea valorii, ci mai mult aceea a prețului, ocupă locul dintâi. Dar pentru că în economia politică teoretică,—disciplina care studiază prin excelență problema valorii,—nu se poate despărți într'o analiză completă, chestiunea valorii de aceea a prețului, se impune ca și cercetarea prețului, în concepția unei legi pozitive, să fie făcută după indicațiunile metodologiei speciale. Cu alît mai mult, adoptarea acestui punct de vedere este necesară, cu cit legislațiile de cari ni ocupăm nu sînt streine dacă nu de terminologia valoare, cel puțin de problemele pe care le ridică chestiunea valorii. Codul Callimach nu întrebunțează nicăeri termenul valoare. S'ar părea că limba moldovenească nu cunoștea acest termen, căci peste tot locul unde juriștii moldoveni trebuiau să întrebunțeze cuvîntul „valoare“ ei recurgeau la acel de „preț“, sau la o perifrază oarecare. Mai a-

devărată cred că ar fi ipoteza că juriștii moldoveni, nu întrebunțau acest termen fiindcă nu sesizau exact fenomenul exprimat de termenul valoare, pe care-l confundau cu acel exprimat de „preț”, de oarece nici în originalul grecesc nu se întrebunțează termenul valoare, ci numai acel de preț „τιμή”, când aveau la îndemână un termen curent corespunzător și pentru valoare. Astfel fiind obligați să traducă primul alineat al articolului 304 din C. A. unde se definește valoarea unui lucru spunându-se că „*der bestimmte Werth einer Sache heisst ihr Preis*” se dă art. 400 din Codul Calimachi versiunea: „Acea ce hotărît face un lucru, să numește prețul lui”. Între expresiunea „valoarea determinată” din codul austerian și între „acea ce hotărît face un lucru” este desigur o deosebire. Juriștii austriaci prin prețul unui obiect, au voit să înțeleagă quantumul valorii sale, într'un moment oarecare, c iace nu reese din definiția din codul moldovenesc. Prin aceasta din urmă s'ar putea înțelege mai degrabă că prețul exprimă valoarea intrinsecă a unui obiect, indiferent când, identificându-se chiar cu ea. Definiția austeriană conține o subtilitate, împrumutată de la școala economică germană, dealtmînterea că și întreaga concepțiune asupra valorii și prețului, subtilitate care scapă juriștilor moldoveni. La această neînțelegere a fenomenului a contribuit desigur și imperfecțiunea terminologiei noastre pe lângă lipsa de cultură economică a juriștilor vremii. Nici traducerea în limba română, apărută în 1812 nu cunoaște termenul valoare, întrebunțându-se pentru germanul „Werth”—„prețului”. În traducerea latină se găsește însă termenul „valor” iar alineatul de mai sus este astfel redat: „*determinatus rei valor ipsius pretium dicitur*”¹⁾ Numai în traducerea din 1851 găsim întrebunțat cuvîntul „valoare” dîndu-se o traducere literală textului german, care în versiunea românească este astfel: „Valoarea determinată a unui lucru se numește prețul lui”²⁾.

1) Cod x civilis universalis p. 93.

2) În codul austriac se confundă și în alte ocazii noțiunea valorii cu aceea a prețului. Astfel în art. 637, care s'a trecut în Codul Calimachi, fiind vorba să se specifice modul de determinare al prețului curent al unui fideicomis se întrebunțează termenul „Werth” în loc de „Preis”.—*Der Werth eines Fideicommiss — Gutes, wenn es vertauscht oder verschuldet werden soll, wird durch die gerichtliche Schätzung, wenn es aber zu Geld gemacht werden soll, durch öffentliche Versteigerung bestimmt.* Deasemeni o confunzie similară are loc în art. 934 și 935.

În concepțiunea codului austriac trecută și în codul nostru, determinarea valorii unui lucru se poate face după două criterii: utilitatea generală bunului și proprietatea specifică a unui lucru. În primul caz factorii loc și timp au rolul de elemente condiționale, iar în al doilea afecțiunea care ni leagă de un bun, plăcerea specială care ni-o procură, — „die besondere Vorliebe“ va hotărî valoarea lui. Dar această concepțiune nu este despărțită de noțiunea de preț. În raport cu dînsa se deosebesc două categorii de prețuri: „der ordentliche und gemeine Preis“ sau „obișnuitul preț“ care se formează după utilitatea generală pe care un bun poate să o aducă, „ad că prețului ce i să face de pe obicinuitul și de obșteie folks, care să poate dobîndi privind cătră vreme și cătră loc“, și „der ausserordentlicher Preis“, „prețul neobișnuit“ care reprezintă „prețul ce i se face cu privirea cătră deosebitele relații (legături), ce poate avea acel lucru cătră primitoriul prețului, și plecarea acestuia cătră acel lucru pricinuit din întâmplătoarele sale însușiri“ (401)¹⁾. După exemplul dat de însuși codul Calimach un lucru are un preț neobișnuit pentru proprietarul său, atunci cînd l-a obținut prin vre o „vestită a lubfaptă“. Dar în acest caz nu mai poate fi vorba de preț în sensul obișnuit, adică cantitatea de bunuri date pentru a obține alt bun, căci, darul din exemplul de mai sus nu este obținut pe calea schimbului pentru că el să poată avea un preț, avem deaface aci cu ideea de valoare, independentă de cea a prețului, pe care vedem că jurușii moldoveni o confundă cu cea de preț.

Prețul neobișnuit este acelaș cu prețul afecțiunii. Prin acest preț „filcuiorul“ dela sfîrșitul codului Calimach înțelege „prețul ce are un lucru pentru niște întâmplătoare cu litale sau relații în ochii stăpînitoriului lui: pentru care după socotința lui, meritorisește acel lucru a fi protimisit înaintea tuturor altor lucruri de asemenea solu, spre pildă darul dela stăpînitori, dela mire, dela mireasă, dela soțul său“.

1) *Wird eine Sache nach dem Nutzen geschätzt, den sie mit Rücksicht auf Zeit und Ort gewöhnlich und allgemein leistet, so fällt der ordentliche und gemeine Preis aus. nimmt man aber auf die besonderen Verhältnisse und auf die in zufälligen Eigenschaften der Sache gegründete besondere Vorliebe desjenigen, dem der Werth ersetzt werden muss, Rücksicht, so entsteht ein ausserordentlicher Preis art. 305.*

O deosebire esențială este între Codul Austriac și Codul Calimach, în ce privește obligația în anumite cazuri, de a se aprecia valoarea unui bun după cel de al doilea criteriu, al proprietăților particulare pe care le are față de un anumit om. Codul austriac obligă pe posesorul de rea credință, intrat în posesie printr'o faptă pedepsită de codul penal, să restituie pe lingă bun și foloasele pe care le-ar fi avut prin posedarea sa, estimate fiind după valoarea „der besonderer Vorliebe“, adică după prețurile extraordinare ¹⁾. În codul nostru nu se găsește un asemenea articol, iar la paragraful referitor la stăpînitorul cu rea credință, nu se specifică modul de apreciere al foloaselor pe care ar fi dator să le restituie. Chestiunea trebuia de sigur să rămînă la aprecierea instanțelor de judecată. Această deosebire a codului moldovenesc nu poate fi atribuită unei simple omisiuni redacționale ci interesului special al clasei sociale care elabora codul. În Moldova dela începutul veacului trecut, cînd latifundiile ajunseseră la definitivitatea funcționare, datorită aproape exclusiv vicleșugului și încălcărilor, posesorii de rea credință trebuie să fi fost destul de numeroși, și foarte dese ori chiar din clasa boierească. Această neprecizare din codul Calimach față de posesorul de rea credință nu pare a fi străină de această stare de fapt. Ea indică una din măsurile pe care clasa care legifera le lua, pentru a scăpa de sancțiunile pe care le prevedea legea austriacă, deși nu s'ar putea pretinde că organizarea juridică a Moldovei din acea vreme, ar fi dat măcar o garanție obișnuită țăranului dăunat.

Această intențiune de a se proteja autorul unei daune comise prin vicleșug, reiese și mai clar din art. 1758. Articolul 1331 din codul austriac prevede că la despăgubire simplă, adică pe prețul obișnuit, este obligat numai cel culpabil de neîngrijire învederată sau intenționată. Codul Calimach introduce în această categorie și pe dăunătorul prin vicleșug, fără însă a-l obliga la

1) *Der unredliche Besitzer ist verbunden, nicht nur alle durch den Besitz einer fremden Sache erlangte Vortheile zurück zu stellen; sondern auch diejenigen, welche der Verkürzte erlangt haben würde, und allen durch seinen Besitz entstandenen Schaden zu ersetzen. In dem Falle, dass der unredlicher Besitzer durch eine in den Strafgesetzen verbotene Handlung zum Besitze gelangt ist, erstreckt sich der Ersatz bis zum Werthe der besonderen Vorliebe.*

un anume mod de despăgubire, ci menționează numai că dăunatul „are drit să ceară despăgubirea sa“. Dăunatul are dreptul să ceară chiar și prețul extraordinar al lucrului său, în caz când a fost dăunat prin fapte pedepsite de legea penală, însă numai să ceară, desigur instanțelor judecătorești—fără ca posesorul de rea credință să fie obligat la o asemenea restituire, ceia ce este cu totul altceva.

Alături de noțiunile de „preț obișnuit“ și „preț extraordinar“, prin care s'ar putea înțelege valoarea de schimb și valoarea de întrebuițare, ambele coduri mai disting noțiunea prețului pieții. Codul austriac înțelege prin acest preț, prețul mijlociu al pieții din locul și din timpul când va avea să expire un contract. În ce privește valorile imobiliare, și ușa pieței Mo'dovei trebuia să impună o derogare dela aceste principii. La noi funcționa încă înainte de punerea în lucrare a codului Ca imach sistemul prețurilor fixate de ocîrmuire, al prețurilor politice. Dacă determinarea prețului pieții era legată de această stare de fapt, astfel că redacțiunea ar. 1420 este următoarea: „Dacă sau pus drept temelie prețul, ce să politicește la piață atunci să înțelege prețul cel de mijloc în piața locului, unde și la vremea când trebuie să se săvîrșească tocmeala“. Urmează deci că nu mai este vorba de un preț al pieții care să iasă din libera dezbatere dintre cumpărător și vânzător, pentru ca din o serie de asemenea prețuri să se stabilească o medie, ci despre o medie obținută din mai multe prețuri „politice“.

Prețul într'o vindere-cumpărare trebuie să îndeplinească trei condițiuni: să fie în bani, hotărît, și drept. Articolele 1415-1421 din C. C. reproduc în această privință principiile codului austriac. În ambele coduri nu se admite ideea unei vindere-cumpărări a cărei preț să fie altceva decît moneda metalică, cu excepția monetei fiduciare în codul austriac. O vindere-cumpărare a cărei preț ar conține și altceva decît moneda, trebuie considerată ca schimb, în caz că valoarea obiectelor întrebuițate în compunerea prețului, de pildă, vitele, cerealele etc., întrecă pe aceia a banilor, rămînînd să fie considerată ca o vindere-cumpărare propriu zisă, în cazul învers, adică cînd valoarea banilor este mai mare ca aceia a obiectelor. Prețul mai trebuie să fie determinat, adică în fiecare contract, să se indice suma. În cazul cînd determinarea prețului ar rămîne la aprecierea unei a treia persoane, atunci

avem o vindere-cumpărare fără un preț cert. Pe lângă această condiție prețul trebuie să fie și just, această reminiscență medievală fiind inserată în ambele coduri. După codul austriac, justetea prețului este fixată de eventualele taxări ale mărfurilor, iar după codul moldovenesc de fixarea de către autorități a anumitor prețuri pentru bunurile ce servesc alimentației, sau altor nevoi principale. În caz cnd prețul dn contract întrece limita fixată de a tor tăji, cumpărătorul este în drept de a cere restituirea diferenței ce i s'a încasat pe nedrept.

* * *

Atît cît se poate deduce din puținele elemente ce ni se oferă, concepția valorii împărtășită de juriști, este o concepțiune subiectivă. Dacă cercetăm mai de aproape cele două criterii după care un bun poate fi clasat în categoria valorilor,—a lucrurilor prețuite, după terminologia codului,—ele se reduc la unul singur de ordin strict subiectiv, utilitatea, fie posibilă de obținut, după primul criteriu, fie obținută deja, după cel de al doilea.

Două împrejurări speciale, credem că au dictat adoptarea acestei concepțiuni: primă, școala dominantă austro-germană care influențase și pe redactorii codului austriac, și a doua, starea socială a Moldovei, în epoca de elabo are a codului ei.

În literatura germană, anterioară elaborării codului austriac stăpînea de multă vreme ideia subiectivismului valorii, mentalitate care se păstrează și după această epocă. *Iohann Georg. v. Walch*, încă din anul 1727 încearcă să demonstreze întîietatea elementelor subiective în procesul valorii. ¹⁾

Christian Gotthelf Ahnert apreciază ca primă cauză a evaluării unui lucru, utilitatea pe care poate să o producă ²⁾. *Iohann Chr. Fr. Meister* acordă și dînsul o importanță specială folosinței pe care un om poate să o obțină dintr'un bun sau o acțiune, astfel că pentru dînsul valoarea absolută este dată de raportul care se poate stabili între un lucru sau o activitate cu nevoile omenești ³⁾. La fel *Ioh. Fr. Eus. Lotz* susține că valoarea unui lucru este dată de „gradul capacității unui bun ca mijloc de satisfacție

1) *R. Kaulla*. Die geschichtliche Entwick'ung, p. 108-109.

2) *Grundsätze der Macht und Glückseligkeit* etc. p. 202.

3) *Iohann Chr. Friedr. Meister*. Lehrbuch des Naturrechtes Franckfurt an der Od r 1809. p. 269.

al scopurilor om.n ști¹⁾. Deasemenea *Iohan Paul Harl*, admite că valoarea unui lucru este determinată de cantitatea și calitatea folosului său ²⁾. *Iulius von Soden*, care după Kaulla este primul teoretician german care caută un drum propriu în teoria valorii, este un subiectivist tot atât de declarat ³⁾. Mulți alți economiști germani împărtășesc aceleași vederi, astfel că subiectivismul se poate considera ca școala dominantă a vremii, în știința germană.

Introducerea acestei concepțiuni în legislația pozitivă, afirmă și mai mult această dominație, știut fiind, că în legile pozitive nu-și găesc loc decît concepțiile sau principiile, care în circulația ideilor au o vechime oarecare și un ascendent bine stabilit. ⁴⁾.

Adoptarea, în Moldova, a acestei idei exprima și nevoia de a armoniza modul de producție și starea generală socială, cu ideea valorii produselor. Legîndu-se valoarea bunului de o proprietate oarecare, independentă de subiectul valorificator—de pildă calitatea mărfurilor de a fi produse ale muncii—ideia valorii-muncă scoate în primul plan categoria producătorului. Din contra ideia valorii-utilitate reliefează categoria consumatorului. În epoca cînd se elabora codul, economia țării romînești era în generația ei, o economie quasi-iobagă: ea era dominată de un regim în

1) *Revision der Grundbegriffe der Nationalwirtschaftslehre* Koburg u. Leipzig. 1811-1814. t. I. p. 37; *Handbuch der Staatswirtschaftslehre*. t. I. p. 36 și urm.

2) *Op. cit.* p. 163.

3) *Iulius von Soden*. *Die Nationaloekonomie*. Vol. I. Leipzig. 1805. p. 39 și urm.

4) Nu s'ar putea susține că juriștii austriaci au urmat în ceiace privește teoria valorii, concepția dreptului roman. În legile romane, începînd chiar din epoca celor 12 table, se găesc numeroase indicațiuni despre concepția contemporană a va orii. Un sistem unitar a lipsit însă. Iată de pildă citeva texte din *Digeste*: „*plus est in manus pretio, quam in re*” L. 16,13; „*pretium non in substantia, sed in arte sit positum*” L. 16,14; „*Pretia rerum non ex affectu, nec utilitate singulorum sed communitur funguntur. Nec enim qui filium naturalem possidet, tanto locupletior est, quod eum, si alius possideret, plurimo redempturus fuisset. Sed nec illae, qui filium alieum possidet, tantum habet quanti eum patri vendere potest. Nec expectandum est, dum vendat; sed in praesentia, non qua filius alicujus sed qua homo aestimatur. Eadem causa est ejus servi, qui noxam nocuit; nec enim delinquendo pretiosior fit*” XXVI. 2. 63.

care producerea unei cantități însemnate de bunuri, se făcea pentru trebuințele altora, în mod silit, și de drept și de fapt. Totodată producția aproape întregă a țării era rezultatul muncii țărănești. A admite ideea valorii legată de categoria producătorului, înseamnă implicit și recunoașterea valorii acestei clase, și a tuturor consecințelor cari pot decurge dintr'o asemenea recunoaștere. Ori o astfel de atitudine din partea însuși a boierimei care elabora Codul, nu putea fi cu puțință. Singură concepțiunea valorii bazată pe ideea utilității putea să-i convină, adică valoarea unui lucru este atât cât folosul pe care-l obține cineva. Consumatorul este deci factorul decisiv care introduce sau scoate lucruri din categoria valorilor. Consumatorul creiază astfel prin nevoile, gusturile și capriciile sale însăși valoarea clasei producătoare. O altă concepție, credem n'ar fi putut fi primită oficial într'o legislație elaborată în condițiile Codului Calimach.

G. Zane.

Rolul boierimei în politica externă a principatului Țării Românești în prima jumătate a sec. XVII-lea.

(Constatari generale)

Acțiunea lui Mihai Viteazu deschise boierimei muntene calea unui nou orientări politice în afară. El restaurează politica de alianță cu creștinii și rușe cu apăsătoarea și umilitoarea supunere a țării față de Turci. Această schimbare în politica externă a principatului muntean era reîntorcerea la situația veche care dispăruse odată cu înghițirea Ungariei de către Turci după bătălia de la Mohaci (1526). De astă dată Imperialii erau vecinii cari ofereau și căuțau alianțele domnilor români nu atât din dorința de a scoate principatele de sub jugul Turcilor cât mai ales din dibace calcule politice; iar trăsătura de unire între ei și prin-

cipate o făcea Ardealul românesc, refugiu acum al mândriei maghiare îngenunchiate de urgia turcească.

Pătrunderea spre răsărit și sud a Habsburgilor ¹⁾ a vizat, după cum era și firesc, mai întâi Ardealul. Evenimentele, cum au urmat au dovedit că Habsburgii nu au nici puterea nici dibăcia necesară pentru a înlătura influența turcească dela Dunărea de jos. Incercările însă vor continua.

Cucerirea politică a Ardealului de către imperiali prin instalarea lui Basta a fost vremelnică și a avut drept rezultat reacțiunea ardelenescă manifestată prin rolul politic cum l'a jucat principatul ardelenesc după moartea lui Mihai Viteazul până la Appafi I. Din Ardeal și prin Ardeal avea să se atașeze Muntenia, influenței imperialilor, rămânând, deocamdată asupra Moldovei, covârșitoare, influența polonă.

Năzuințele Habsburgilor vor întâlni dela început rivalitatea polonă, care dela Zamoiski până la Sobieski, în forme diferite, va râvni aceiași situație. Domniile Movileștilor din Moldova sunt o indicație în acest sens. În legătură cu imperialismul po on se constată,—însă mai mult ca un episod al unei stări de tranziție, sau primirea pentru moment a unei anumite situațiuni—existența unor simpatii polone ²⁾ în rândurile boerimeii muntenesti. Dar acest part d era foarte slab și compus mai ales din boeri obscuri pe cari, alipirea la un domn fără prieteni îi va scoate la suprafață. Dovadă evidentă despre aceasta este faptul că după Mihai Viteazul acelaș partid al său în frunte cu Udrea Banul, Negrea Clucerul (foști regenți în Moldova) și Stoichița Postelnicul deține situațiunea politică. Aceștia s'au ținut în rezervă la primavere a lui Movilă; acuzați însă că uneltesc contra Domnului sunt omoriți ³⁾ (1601) și astfel Domnul Polonilor din Muntenia comite greșala care-i va scurta cu total șederea pe tronul cu care-l miluise Zamoiski. Intr'adevăr prin lunie a anului—1602—răscoala pusă la cale de acest partid a lui Mihai Viteazul izbucnește în

1) Vezi N. Iorga, Studii și Doc. la Ist. Românilor, Vol. IV, Prefața.

2) Hurmuzacki, Doc. priv. la istoria românilor, Vol. II pag. 26, unde se vede că vel logofătul Dan și Focșa Petriceico merg în delegație la 11 Ianuarie 1601 la regele Poloniei.

3) N. Iorga, Basta și Mihai Viteazul p. 53 și urm; idem, Scurtă istorie a lui Mihai Viteazul p. 107-8.

părțile Olteniei. Răsculații—vre-o 12000 la număr—în frunte cu frații Buzești silesc pe Simion Movilă să părăsească țara luând drumul Moldovei de unde nu avea să mai revie. ¹⁾

Situațiunea politică o vor complica însă Imperialii; ei aveau pretendentul lor la Tronul Țării Românești iar Turcii sprijineau pe altul. Tradiția alăturării pe lângă puterile creștine și—în unele suflete umilite de vremuri—resemnarea în primirea suzeranității turcești, arătau boerimei muntene drumuri deosebite. Aceste sentimente și calcule adună pe unii boeri în Ardeal pentru a începe—cu succes—lupta pentru moștenirea lui Mihai Viteazul.

Tradiția politică a marelui erou d'n amurgul sec. XVI-lea, va supraviețui astfel prin boerimea creată în vremea sa. Conducătorii acestei boerimi erau frații Buzești stăpânitorii de fapt ai țării. Domnul pus de dânșii, Radu Șerban, era o rudă a lor, fost mare paharnic sub Mihai Viteazul ²⁾, el însuși un erou care va răsbuna cu prisosință trădarea magnaților Unguri contra înaintașului său. Radu Șerban va fi un devotat prieten al împăratului căruia îi jurase credință încă înainte de a se statornici în scaun. ³⁾ Noul domn va întâlni în boerimea de țară o reacțiune în contra imperialismului polon, iar instalarea sa în scaun va însemna un triumf al imperjalilor. Turcii au promovat, fără să-și dea seama, interesele politice ale Habsburgilor, prin nehotărârea și oscilațiile lor față de cererile polone. Partidul turco-fil din Muntenia își avea pretențiile sale deosebite de orice legătură cu Polonia; boerii alcătuitori ai acestui partid cereau Turcilor să li trimeată pe Mihnea ca domn al lor ceiace aceștia și fac, cu toate că în urma insistențelor polone aprobaseră domnia lui Simion.

După bătălia dela Teleajin acesta se retrase în Moldova și cu dânsul se stabilizează aici și partizanii săi boeri de mâna a doua scoși la suprafață de împrejurările amintite, nădăjduind în revenirea unor vremuri mai bune pentru ei. Printre acești pribegi din Moldova se numără: Mitropolitul Eftimie, logofătul Dan Danilovici, logofătul Teodosie, Enache Spatariul, Cristea Armașul,

1) Iorga, Studii și Documente la istoria românilor Vol. IV pag. VI. Prefața.

2) Papu Ilarian, Tezaur de monumente istorice, I, 389.

3) Iorga, Studii și doc. IV. pag. XI; Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt, Vol. IV, pag. 198-199. Chronicon Fuchsis Oltardinum, in Quellen etc.

Andreico Comis, Tudor Sluger, Daniil Postelnicul, Fierra logofătul, Oancea Vornicul, Șarban Vornic, Dumitraș Stolnic și Barbu Armaș ¹⁾. În 9 Aprilie 1603 ei trimit o solie la regele polon cerând ajutor pentru Simion Movilă.

N'am putea afirma însă că toți acești boeri așteptau mântuirea țării lor dela Poloni fiindcă printre ei erau de aceia ce țineau cu Turcii și cari temându-se de a face politică creștină în principat, urmau pe Simion Movilă—om al Polonilor—recunoscut totuși de Turci.

Pe tronul Munteniei însă Radu Șerban se întărise definitiv. Schimbările în politica internă a țării sub noul domn sunt radicale. Nici unul dintre boerii cu atitudini rezervate nu fac parte dintre conducătorii țării. Divanul ce-l constatăm în August 1602 reprezintă această structură. Cei trei frați Buzești, Preda vel ban, Stroe vel Stolnic și Radu vel Clucer împreună cu: Vornicul Cernica, vel logofătul Stoica, vel spatar Leca, vel visternic Nica, vel comis Giurcea și paharnicul Constantin reprezentau partidul național triumfător pe care se sprijinea domnul. Acest partid cerea mai departe lupta cu Turcii cu cari Radu Șerban o și începuse prădând dincolo de Dunăre.

Intervenți însă răscoala lui Szekeli a cărui reușită ar fi însemnat o victorie poloneză și domnul muntean trebuia să-și ia măsurile de precauțiune. Din această cauză s'a hotărât a interveni în conflictul din Ardeal. Situația era foarte grea. Simion amenința din Moldova, Turcii din Silistra; totuși sub îndemnul partidului național credincios imperialilor, Radu Șerban trecu munții și la Brașov (1603) distruse pe răsculați înlăturând astfel primejdia ce ar fi reprezentat'o, pentru situațiunea politică creată, răscoala lui Moise Szekeli. În timp ce era în Ardeal însă, în țară partidele dușmane—atât cel polon cât și cel turco-fil—reușiră să atragă de partea lor pe mitropolii și aduc la tron în lipsa domnului pe Ștefan Vodă fiul lui Petru Cercel. ²⁾ Dușmăniile partidelor politice se întetesc. Boerii pribegi din Moldova se agită mereu pentru reinstalarea lui Simion pe care Turcii o hotărâsc din nou. În Iunie 1604 Basta părăsi Ardealul care ajunge principat independent de imperiali. Astfel situațiunea devine favora-

1) Hurmuzaki-Bogdan, Vol. II 2, 265.

2) N. Iorga, Un pretendent la tronul muntean, în Omagiu lui Titu Maiorescu pag. 155 și Idem, Studii și doc. IV, pag. XXXVI.

bilă unei lovituri de instalare a supremației polone în Muntenia. Dar acest plan al boerilor pribegi și al Polonilor a fost dejucat de acțiunea lui Preda Buzescu care încă înainte de plecarea lui Basta din Ardeal începuse în secret tratative cu Turcii.

Tratativele cu Turcii cari duc la rezultatul dorit întrucât Radu Șerban primește dela ei întărirea în scaun, precum și instalarea lui Bocskay ca principe al Ardealului, completează eșecul politicii imperiale în țările românești iar tratatul din 5 August 1606 caracterizează situațiunea cea nouă. Eșecul politicii imperiale în Ardeal ni-l arată mai cu deosebire întronarea lui Sigismund Rákóczy. Pe acesta îl felicita Clucerul Radu Buzescu în numele domnului său, când în contra voinții imperialilor lua moștenirea politică a lui Bocskay. 1).

În februarie acesta partidul creștin din Muntenia se adapta noilor curente politice, ferind țara și de prea umilitoarea supunere față de Turci și de încercările polone de a-și stabili o supremație asupra ei. Când însă principele ardelenesc va ridica pretenții imperialiste, Radu Șerban va lupta pentru cât mai posibilă neatărnare a țării sale. Numai așa înțelegem relațiunile lui cu Gavril Bathory. Acesta își adusese în Ardeal pe Patrașcu fiul lui Mihai Viteazul spre a trece la momentul oportun munții și a-l instala la Târgoviște. 2) Domnul muntean știu să împedecă lovitura fără ajutorul nimănui. Logofătul Stoich'ță fu trimis în Ardeal la noul Craiu spre a-i explica sentimentele domnului său față de dânsul și astfel în acest an 1608 3) o nouă situațiune politică se crează în sud-estul european, situațiune pe care imperialii nici într'un caz n'o voiseră. Se înfăptuia acum o confederație a țărilor române însă nu contra Turcilor cum voiseră imperialii ci sub vasalitate turcească.

Înțelegerea aceasta însă era impusă adhoc, de împrejurări. Gavriil Bathory își va atrage repede dușmănia Polonilor cari atrag prin Constantin Movilă, de partea lor și pe domnul Muntean. De bună seamă domnul Moldovei făcuse pe Radu Șerban să se adreseze pentru ajutor Poloniei unde trimise pe visternicul Pană spre a cere regelui să i se vândă un castel unde să-și poată a-

1) Iorga, Studii și Doc. IV.

2) Iorga, Studii și Doc. IV, Prefața.

3) Memoriile lui Weiss în Transchenfels. Deutsche Fundgruben.

dăpostii la nevoie averea și familia. Un ambasador extraordinar este trimis chiar spre a duce jurământul de credință lui Sigismund regele Poloniei. În acelaș timp Radu relua și relațiunile cu imperialii presimțind că tot la războiu va ajunge cu Bathory.

Intr'adevăr în 1610 „nebulul“ intră în Muntenia pe care Radu o părăsește fugind în Moldova, în timp ce Turcii tr'mit ca domn al țării pe Radu Mihnea, care fusese cerut de un grup de boeri ¹⁾ Prin urmare la 22 Februarie a anului 1611 când noul domn intra în țară își avea partisanii săi pe care se putea baza în conducerea țării. Intre boerii susținători ai noiei domnii găsim și pe doi credincioși sfetnici ai lui Radu Șerban: Cernica Știrbey fost mare vornic, făcut acum mare spătar precum și Stoica fost mare logofăt și înaintat acum mare visternic. Tudor vel ban ²⁾, Vintilă vel vornic, Cristea vel spatar ³⁾, Cociu vel comis, Panaite vel stolnic, Stanciu paharnic și Fote vel postelnic sunt boeri divaniți ai noului domn. Nici unul dintre frații Buzești și nici Lupu Mehedințeanul secundantul acestora în regiunile oltene nu se găseau printre partisanii noiei domnii. De sigur că aceștia pregătesc reinstalarea domnului pr beag care era în Moldova și care își pregătea și el revanșa cu ajutorul Polonilor și al Imperialilor. ⁴⁾

Radu Mihnea va reprezenta politica de resemnare în fața oricărei pretenții turcești. Astfel va jigni pe mulți dintre acci cari se alăturaseră lui și deci le înlesnea reîntorcerea în lagărul lui Radu Șerban. La reîntorcerea acestuia în țară toți părăsesc pe protejatul Turcilor. D'n Muntenia Radu pentru a doua oară trece în Ardeal și la Brașov distruge cu desăvârșire pe Bathory, repetând bătălia din 1603.

Astfel își atrase Radu Șerban dușmănia turcească. Mazilirea lui fu hotărâtă și el nu se mai opuse. Trecu în Ardeal, de aici în Moldova și apoi în Polonia spre a nu se mai întoarce din exil niciodată. ⁵⁾ Radu Mihnea fu statornicit în scaun și cu el partidul turco-fil stăpânește Țara Românească schimbând în acest sens

1) Hurmuzaki IV¹, 312 și Mateiu al Mirelor.

2) Un Tudor stuger găsim între boerii refugiați din Muntenia cu Simion Movilă.

3) Intre aceiași pribegi îl găsim ca armaș.

4) Hurmuzaki Doc. IV¹, 436-441 și 142.

5) N. Iorga, Un biruitor, Radu-Vodă Șerban, Buc. 1911.

situațiunea politică generală mai ales că și în Moldova tronul fu dat lui Ștefan Tomșa om al Turcilor.

Dar curentul creștin din Muntenia era prea mare spre a lăsa țara în această situațiune umilitoare. Boerii cari alcătuiau acest partid nu vedeau de loc bine pe Radu Mihnea, creatură a Turcilor; armata Roșilor deasemenea nu mai putea suporta să stea mereu înarmată pentru a susține un domn ce nu se putea baza pe rimeni. Cei câțiva boeri amintiți mai sus pe cari reușise să-i atragă de partea lui reprezentau prea puțin ca autoritate, în Țara Românească și nu puteau sta față în față cu tabăra adversă boerească alcătuită din ce avea țara mai de frunte. Aceștia din urmă pregăteau schimbarea situațiunii în care fusese adusă țara.

De astă dată în fruntea partidului național stătea vel stolnicul Bârcan dela Merișani, care a fost în tot timpul domniei lui Radu Șerban, stolnic. El se înțelese cu alți boeri luând hotărârea de a lupta până la ultima picătură de sânge în contra domnului. Răscoala poartă pecetea națională întru cât avea ca țintă pe lângă alungarea domnului „un Turc, fiu și frate de Turc” și pe Grecii săi. Ei se adresează în acelaș timp împăratului Austriei spre a li trimete cu ajutoare pe Radu Șerban domnul lor adevărat. 1) Printre boerii răsculați întâlnim pe Mihail cămărașul 2), Stanciul Paharnicul—cel care în 1611 răsculase Roșii contra lui Mihnea silindu-l a fugi peste Dunăre—Murgu Spatariul, Leca Postelnicul, Grigore Comis, George Armașul, Neagoe, Nica Visternicul, Lupul logofăt și Paharnicul Lupul (Mehedințeanul). Domnul fu mai tare însă. Căpeteniile răsculaților, Bârcan Stolnicul, Mihail Cămărașul și Stanciul Paharnicul fură omoriți în chinuri grozave. Mihnea arată prin acest masacru că politica turcească este învingătoare în principatele române căci și în Adeal Bathory este înlocuit cu omul Turcilor, Gavriil Bethlen, pentru instalarea căruia luptară trupe muntene și moldovene.

Cu toate aceste vremuri grele, partidul creștin nu contenea lupta. Boerii dușmani ai Turcilor vedeau în Radu Mihnea un vândut Porții și trimeteau mereu îndemnuri de luptă domnului lor Radu Șerban. 3) În ura lor contra Turcilor ei își lărgiră terenul de ac-

1) C. Obedeauu, Grecii în Țara Românească, București, 1902 pag. 30-31.

2) N. Iorga, Studiu și Doc. IV. CIV.

3) Hurmuzaki IV¹, 552 și 479.

țivitate și peste Milcov, în Moldova. Dómnul de aici Ștefan Tomșa, omul Turcilor, fu în pericol de a fi răsturnat de boerii Moldoveni, ajutați de mercenarii munteni în frunte cu Mârza cel mare fostul mare spătar a lui Radu Șerban ¹⁾. Amestecați în complotul contra lui Tomșa, boerii munteni urmăreau un scop mai înalt decât numai alungarea de pe un tron a unei unelte a Turcilor; ei urmăreau triumful ideilor lor politice în cele 3 țări române: Ardeal, Moldova și Țara Românească. Căci nu-i o simplă întâmplare faptul că tocmai atunci stăpânirea lui Beth'en în Ardeal era amenințată de trupele lui Radu Șerban și Homonay, răsculați contra lui. Despre Radu Șerban se știa în Mai 1613 la Alba Iulia că se scoboară în jos ²⁾; tot atunci boerii munteni cereau trupelor polone cari, urmând pe Tomșa ajunseră în Muntenia, pe Radu Șerban ca domn al lor. ³⁾.

Dar și de astă dată Turcii reușesc prin desbinările creștinilor să-și salveze situația. Instalând în Moldova pe Radu Mihnea în Muntenia pe obscurul Alexandru Iliăș iar în Ardeal reducând la credință pe Bethlen, Turcii se mulțumesc cu acest aranjament în momentul când, scăpați de încurcăturile asiatice aveau a începe războiul cu Polonia, războiu amânat prin convenția de la Iaruha (Bussa) (1617).

Domnia grecului Alexandru Iliăș nu putea produce decât aceeași nemulțumire în țară. Boerii de țară luară pozițiune și se ridicară într'o cumplită mișcare de revoltă spre a împedeca lovitură ce se dădea clasei boerești prin înlăturarea din toate dreptățile și înlocuirea lor cu Grecii.

Era deci o mișcare națională în adevăratul înțeles al cuvântului. În fruntea ei se găseau de astă dată paharnicul Lupu Mehedinteanu, căpitanul Buzdugan și Cârstea Vornicul (Cocorăscul) ⁴⁾ susținuți de armată Roșilor. Descoperiți de domn, paharnicul Lupu și Buzdugan scăpară în Transilvania iar Cârstea Vornicul rămas în țară fu prins și ucis mișelește lângă Târgoviște alături de mulți alți credincioși ai săi. Rascoala a fost potolită cu ajutorul seime-

1) Vezi pentru aceasta lucrarea mea : Ștefan Tomșa II și rivalitatea Turco-polonă pentru Moldova Iași 1926.

2) Sziagy, Bethlen Gabor fejedelem Kiadotlan politikai levelec Budapesta 1879 pag. 48 Tradus de N. Tataru.

3) Vezi lucrarea mea : Ștefan Tomșa.

4) S. oica Ludescu, in Mag. ist. p. Dacia. IV, 308.

nilor care purtau încă credință domnului fiindcă le plăcea fefurile. Lupu Mehedințeanu în 7 Septembrie¹⁾ se găsea la Brașov unde e primit de Bethlen și sfătuit să se împace cu Alexandru Iliș. Cu el erau mai mulți pribegi cari—cu consimțământul tacit a lui Bethlen—adunau trupe.

În Iunie 1618, în fruntea lor, paharnicul Lupu trecu munții pe la Bran, surprinzând pe neașteptate pe domn care, spre a scăpa, se refugia în grabă la Brăila iar de aici la Constantinopol, perzându-și chiar Doamna care apucase drumul Giurgiului. Paharnicul Lupu și căpitanul Buzdugan apucă scaunul țării și cer domn nou dela Poarta²⁾.

(va urma)

N. C. Bejenaru.

Un produs al Școalei lui Ion Exarhul la noi:

Manuscriptul al III-lea din Sbornicul dela Ieud.³⁾

Acest manuscript⁴⁾ dela Ieud (Maramureș) cuprinde trei texte: 1) Scriptura Domnului Hristos către oameni căzută în piatra din cerju, 2) Invățătură la Paști, 3) Invățătură la cumenecătură.⁵⁾

Primul text⁶⁾: *Poslanie...* e o alcătuire din propozițiuni, ori fraze chiar, slave, urmate de traducerea lor în românește⁷⁾ (pg.

1) N. Iorga, *Socotelile Brașovului*, 42.

2) N. Iorga, *Studii și Doc IV, CXXXIII și Memorile lui Kemeny în Deutsche Fundgruben, Mateiu al Mirelor în Papiu, Tezaur, I 327—352 și Hurm. I. 182—3.*

3) din colecția de *Texte de limbă din secolul XVI*, reproduse în facsimile, îngrijite de I. Bianu, sub auspiciile Academiei Române, tip. Cultura Națională, București 1925.

4) dat în 48 pagini facsimile. Și N. Drăganu, *Recenzii* în „Dacoromania“ IV, p. 1096 se referă la el.

5) vezi N. Drăganu, *Recenzii „Dacoromania“ III*, p. 930-931, discută și despre Catehismul luteran, a II-a ediție, descoperită de Andrei Bârseanu, care cuprinde și o: *Poslanie, Poučenie și Poučenie ot sta Pričeštenie.*

6) cf. Hasdeu, *Cuvente II*, 43—55: „Legenda Duminiceii“ după mscr. lui popa Grigorie.

7) cf. și introducerea acestei publicații, făcută de I. Bianu-

1-28); celelalte două: *Poučenie v ne(d)le pashi* (pg. 28-39) și *Poučenie o staa priče'tenie* (pg. 40-48) sunt scrise numai în românește.

Aceste trei texte prezintă interes din două puncte de vedere: 1) textul prim cuprinde o paralelă între textul slav și cel românesc; din compararea acestora, putem stabili gradul de dependență a traducătorului față de izvorul din care face traducerea, adică față de limba s'avă. 2) din cercetarea limbii românești din toate aceste trei texte, constatăm înfățișarea ei, în momentul când au fost ele scrise.

În ceea ce privește modul de a traduce al scriitorilor români din literatura slavă, d. Prof. Ilie Bărbulescu, în Arhiva XXXV (1928), No. 1, p. 12, arată că „scriitorii curentului român-slav au copiat de la Slavii cirilici curente literare ale acestora, anume și Școala lui Ion Exarhul care cerea ca traducerea din altă limbă să se facă după înțeles și Școala lui Grigore Prezviterul care zicea că traducerea să se facă literal, adică cuvânt de cuvânt”.

Cercetată din acest punct de vedere, spre a hotărî căruia curent aparține, traducerea românească din textul slavo-român, dela p. 1-28, nu aparține școlii lui Grigore Prezviterul, care cerea ca traducerea să se facă ad litteram, ci școlii lui Ion Exarhul, deoarece constatăm că traducătorul caută să dea numai înțelesul textului, fără să-l preocupe numaimedea și fidelă transpunere a formelor.

Iată un șir de diferențe între textul românesc și cel slav²⁾ cu privire la forma în care traducătorul redă aproape același înțeles al textului slav, neținând seamă de formele slave, de foarte multe ori.

1) Întrebuințarea pluralelor la substantive în locul singularului din textul slav: și afl. *htrz(r)*sa scripturi 2_{14-15} = obișnute *vz n.(m)* pisanie (s.riptură) 2_{14} ; trimișu la voi *scripturi* 3_3 = posla(h) va(m) pisanie 2_{16-17} ; cu *curate o'ovire* 10_7 = *čstno* por-

1) Și într-o Comunicare la al III-lea Congres al Filologilor Români, Maiu 1927 la Cernăuți (vezi și Arhiva XXXIV, no. 3-4, p. 231).

2) Și textul românesc și cel slav sunt scrise cu alfabetul cirilic. Iată modul de transcriere: în textul românesc *h*—*é*, *h*—*i*, *ă* în interiorul cuvintelor prin *z*.

Am pus în paranteză literile suprapuse din textul slav și cel românesc.

firo \mathfrak{X} (=cu curată purpură) 10₅₋₆; *heclesucurile* 12₆= λ cav \mathfrak{X} stvie 12₄₋₅; de sup \mathfrak{t} m \mathfrak{X} nule mele 13₆₋₆=ot r \mathfrak{X} ki moe \mathfrak{X} 13₃₋₄; *scripturile m \mathfrak{X} le* 16₁₀=*pisanie moe* 16₈; \mathfrak{H} v \mathfrak{X} t \mathfrak{X} turile 15_{13-14}} *pou \mathfrak{c} enie* 15₁₃; spre *toate reutz \mathfrak{f} ile* —v \mathfrak{X} s \mathfrak{t} ek \mathfrak{X} zlob \mathfrak{X} (ac. sg.); cu *bra \mathfrak{t} ele mele cele nnalte* 10₄₋₅=*m \mathfrak{X} šce \mathfrak{X} moe \mathfrak{X} visoko \mathfrak{X}* (instr. sg.) 10₃₋₄; în locul *penilor* 14₁=v \mathfrak{X} m \mathfrak{X} lsto *peria* 14₆; e \mathfrak{X} e ugotovle(t) s \mathfrak{X} diavolu 19_{12-13}} = \mathfrak{A} ste g \mathfrak{X} tat *dracilo(u)r \mathfrak{b}* 19₁₃₋₁₄; c \mathfrak{X} cu s \mathfrak{X} (n)t \mathfrak{X} \mathfrak{H} *toate zile* 24₁₈—25₁=jako az \mathfrak{b} je(s)m \mathfrak{X} ve(s) dn \mathfrak{b} 24₁₈; \mathfrak{H} gerilo(r) hiel \mathfrak{e} nului 19₃₋₁₁=*agglu l \mathfrak{X} kavomu* 19₈.

2) T aducătorul întreb. înțează singularul substantivelor în loc de pluralul lor slav: menciunosului 22₁ kleve(t)niko(m) 22₁; o (a)mar *celu \mathfrak{X} g \mathfrak{u} de \mathfrak{t}* ce giudec \mathfrak{X} s \mathfrak{z} racii nederep \mathfrak{b} (sic) 21_{17-18}} —o gore s \mathfrak{X} d \mathfrak{X} šti(m) po m \mathfrak{X} z \mathfrak{d} 'k siro'a(m) i siromaho(m) nepravo 21₁₆₋₁₇; o amar \mathfrak{b} *celu \mathfrak{X} ce curvești* \mathfrak{H} m \mathfrak{X} n \mathfrak{X} stire 22₂₋₄=o gore manastir \mathfrak{b} niko(m) blud \mathfrak{X} šti(m) 22₂; o amar \mathfrak{b} *celui \mathfrak{X} ce-ș \mathfrak{b} d \mathfrak{X} p \mathfrak{r} in \mathfrak{g} ii s \mathfrak{z} i* 22 = o gore da \mathfrak{X} šti(m) srebro svoe 22₄; slovesa moa ne mimoide(t) 3_{16-17}}—iar \mathfrak{X} *cuv \mathfrak{X} (n)tu(l)* miu nu va tréce 4₁₋₂.

Dar întrebuițează și b'ne, uneori, a ât singularele cât și plural le, acol \mathfrak{r} , unde tr \mathfrak{e} buie: Sodoml \mathfrak{e} nilor \mathfrak{b} și Gomur \mathfrak{e} nilor \mathfrak{b} 20₄ Sodoml \mathfrak{e} nò(m) i Gomor \mathfrak{A} no(m) 19₁₈—20₁; pre popa sau pré calugherul 20_{14-15}}=(ukar \mathfrak{A} e(t)) popa ili kalug ra 20₁₅;

În ambele texte subiectul la plural, iar predicatul la singular: \mathfrak{n} bo i ze(m) \mathfrak{A} m.moid \mathfrak{e} 3₁₆=c \mathfrak{e} r \mathfrak{t} u(l) și r \mathfrak{X} m \mathfrak{X} (n)tu(l) va tréce 3₁₇—4₁.

3) Exprimă prin perifraze unele forme de viitor slavic: *nu vo \mathfrak{u} avé a treméte* (\mathfrak{e} z \mathfrak{t} en \mathfrak{e}) 12_{13-14}}=ne imam pustiti 12₁₁; *vo \mathfrak{u} ave a face* 13_{1-8}}—s \mathfrak{X} tvoriti ima(m) 13₆; *vo (sic) avé a ploa* 13_{18}}—odo \mathfrak{z} diti ima(m); *vo \mathfrak{u} ave a lasa* pre vo \mathfrak{t} 14_{3}}=pustiti ima(m) na vi (l. na vas) 14₁₋₂; *ve \mathfrak{t} i avé* 17_{11-13}}—ima(t) dati 17_{10}} (traducătorul a omis in \mathfrak{t} . dati); ce *ve \mathfrak{t} i ave a secera* 24_{14}} \mathfrak{e} to imate žati 24₁₃; *am \mathfrak{X} a trim \mathfrak{A} te* pré voi heri.. 10₁, 11, pustiti ima(m) na va(s) z \mathfrak{v} kr \mathfrak{A} 10₁₆₋₁₇; *avea vo \mathfrak{u} a-mi întoarce* fa \mathfrak{t} a mea de către voi=otvratili ima(m) lice svoe o(t) va(s);

Toate aceste exemple slave reprezintă forme perifrastice de Futurum slav paleoslovenic, care se formează cu verbul ajutător *imam \mathfrak{b}* (hoš \mathfrak{X} , nač \mathfrak{b} n \mathfrak{X} , v \mathfrak{X} č \mathfrak{b} n \mathfrak{X}) și infinitivul verbului de conjugat (vezi A. Leskien, *Handbuch der Altbulgarischen Sprache*, Weimar 1905, p. 158) și pe care scriitorul român le traduce altfel,

nu cu obișnuita formă de viitor : *voiu + inf.* sau *am să + subj.* sau *o să + subj.*, ci traduce prin viitor numai pe *imamъ*.

Scriitorul român are și unele forme de viitor românesc literar (*voiu + infinitiv*): *lumina va merge* 10₃, *va lasa lucrurile* (sic) 11₁₃, *voiu deșchide*, cine să *va află*, fără ca ele să corespundă însă unor forme slave de viitor.

4) Foarte des întrebuițează forma de Viitor I pentru Ind-cativul Prezent slav ¹⁾ *lъsa voļu* pré voi ome(t) și geru greu... 4₆₋₆—puštъ na va(s) snъgъ i mrazъ tъžkij 4₂; și *vorъ cъdъ* de cește semnne mu(l)te 4₁₁=i napade(t) sia znamenja mnoga 4₁₀₋₇ *nu-ș va lasa lucrurile saile* (sic) 11₁₂₋₁₃=ne ostavi(t) rabotati (traducerea nu e exactă) 11₁₁; *nu o va primi* 20₇₋₈-22₁₁=ne priede(t) 20₆-22₉₋₁₀; *scrzba va avé* 20₁₁₋₁₂=skrzъbъ imat 20₁₀₋₁₁; *sъ va chima* 21₁₅=nareče(t) sъ 21₁₄; *va cuperi* 22₁₇=zakrye(t) 22₁₆; *va scrie* 23₃=prъpiše(t) 22₁₈; *va tremite* 23₄=pusti(t) sъ 23₁; *da(s)* 23₂=o *va da* 23₆; *sъ vorъ erta* 23₁₈ (n'a tradus bine persoana)=o(t) puštъ 23₁₇ (dar cf. și 23₁₂: *ertate vorъ fi* lui 23₁₁: o(t) puštъ emu); o *va cu(m)pera* 23₁₅=iже kupi(t) sъ 23₁₃; eu maré și apъ le *voļu seca* 24₁₆₋₁₆=az more i rъkъ izsušъ 24₁₄₋₁₅; *vă va pre voi mântui* dela mine=spsi(t) sъ o mnъ; și nemernicii *va duce* la casa saei (sic) 26₁₄₋₁₅=i strani vъvedъ(t) vъ do(m) svoj 26₃; și pre acea eu *voļu sătura* de bunatate raiului 26₁₇=tъ i azъ nasištъ ego bogatestva raiski(h) 26₁₆₋₁₆; și *va zice* 27₁₀=i re(č)itъ 27₁₀ z multe (sic) *scrzъbъ va avé* 27₁₈=mno(g) skrzъbъ ima(t) 27₁₇; *ce nu va vre* sъ o procitescъ 22₁₄₋₁₆=ne hošte(t) pročitati sie 22₁₃ [aici traduce pe hoștet prin viitor : *nu va vre*, fără să fie seamă că *hoștet pročitati* e un Futurum perifrastic ca și formațiile cu *imamъ* și *Infinitivul*].

5) Alte forme de viitor pentru aoristul slav : de *vorъ mъ(n)ca* 11₁₄=; *da jadъ(t)* 11₃ și *vor vărșa* sângele vostru=i *proliše* kръvi vašъ; și așa doară *vă veți pocăi*=i sici *pokaasti* sъ; ce pentru răutățile voastre ele *voļu săcă*=nъ za zlia grъkhi vašъ paki *izsuși(h)* (aorist, pers. I sg.).

6) Alte forme de viitor condițional : *de nu veți feri* 10₁₃=aste *ne sъhraniste* 10₁₁₋₁₃; *de nu le veți lăsa* 12₉₋₁₀ (greșita întrebuițare a persoanei I : aște li ne ostavite)=aște li *ne ostavi* 12₉; *de nu vă veți lepada*=o(t)luciste sъ.

1) obișnuit, de altfel, și'n l. slave.

7) Intrebuințează un soiu de perfect compus, așa de des întrebuințat în Moldova, dar mai întotdeauna în formă viciată, în locul aoristului din textul slav: voi *nu crezu(t)* ¹⁾ 3₃, 7₇, 9₉, *nu-s crezu(t)* 3₁₅=ne *v̄krovaste* 2₁₇, 3₅₋₆, 3₈, 3₁₃₋₁₄; nice *v̄x luat̄k* amēnte de ce *spu(s)* voo 3₁₀₋₁₁=ni *s̄zbljudoste* eže *zapovēda(h)* va(m) 3₉₋₁₀; *ne poslușaste* 3₁₄=nice *ascu(l)ta(t)* 3₁₅; si *v'am dat* voo=*i da(h)* va(m); mai mult rău *īnciput* a face=*načaste* (aorist pers. II pl.) *goršaa tvoriti*; *pom̄tele* a me (sic) *da(t)* voo rod 6₅=*dr̄kva* moa *dad̄a(t)* va(m) *plo(d)* 5₄₋₅.

8) Intrebuințează aoristul slav ca indicativ prezent: nu *dafi* 6₇=ne daste 6₈; iara voi pri înși *nemiluiți* 6₄=a vi ih *ne pomilovaste* 6₈; *ḡx(n)descu* 5₆=*pomisli(h)* 5₅; *m̄x milostiv̄xscu* 5₁₀=*uml(s)r̄di(h)* s̄a 5₉₋₁₀; *m̄x roaḡx* 5₁₅=*umoliše* m̄a 5₁₄₋₁₅; *gr̄xesc̄x* voo 12₄=*gla(h)* va(m) 12₃; *c̄x(n)t̄x* 25₁₅₋₁₆=*služi (li(t)rgīa)* 25₁₅.

9) Intrebuințează pentru ind. prez. slav un timp trecut: *gr̄x̄a* 23₁₄=*gl̄t̄k* (grăiește) 23₁₃.

Intrebuințează totuși și bine timpurile:

—Aoristul: *arăt̄a* voo (pers. întrebuințată însă greșit)=*pokaza(h)* (arătâi) va(m); eu *ded̄u* légé m̄a 6₁₆₋₁₇=az *da(h)* va(m) *zako(n)* moi 6₁₆.

—Aoristul tradus tot printr'un timp trecut (perf. compus): *i da(h)* va(m) 4₁₇=și *v'am dat* 5₁.

—Indicativul prezent: *bes̄adue(t)* 20₁₆=*gr̄eeste* 20₁₇; *ogor̄čevae(t)* 24₁=*am̄r̄r̄este* (sic) 24₂₋₃; *nev̄zbuždae(t)* 27₂₋₃—*nu-ș deșt̄a(p)t̄x* 27₅; *ne vede(t)* 27₄=*duce* 27₁₇; *ne ostavi(t)* 27₉₋₁₀=*nu las̄a* 27₁₁₋₁₂; *kako umisl̄ite* ukloniti s̄a ili *b̄k̄žati* 25₁₋₂=*k̄xumu* (a=̄x scris de prisos) *v̄x ḡx(n)diți* a *v̄x* *l̄china* și aa (sic) *fugii* 25₂₋₃; ce *nu-și l̄vuț̄x* eže *ne uči(t)* čada svōx dhovnaa 24₄=*finii* (sic) ²⁾; *nici* i *duce* 27₇, *ne vede(t)* 27₄.

10) Schimbă modurile:

—Intrebuințează subjunctivul în locul imperativului: *s̄x postesc̄x* 12₃=*postite* 12₁.

—Neglijează forma de Imperativ, și-l înlocuiește prin Indicativ—Aorist: și *gla(s)* fu a patriarhului și piatra și o *deșchise* 2₁₃₋₁₄=i *gla(s)* bi(s) *priimi* patriar̄k̄še *kame(n)* i *razvr̄zxe* 2₁₁₋₁₂—

1) Scriitorul român a omis verbul ajutător (*ați*) din formarea perfectului compus.

2) des gur că s'a transcris greșit la copiat *n* (n) în loc de *u* (i), confuzie obișnuită și astăzi la scrisul de mână, pentru unii și la tipar.

[iată traducerea corectă a textului slav: „și glasul fu *iea* 1) patriarhe, piatra și *deschide-o*, căci *priimi* și *razvrzze* sunt verbe la modul Imperativ, iar traducătorul întrebuițează aoristul pentru *razvrzze*; pe *priimi* îl om te].

11) Nu traduce exact part. prezent și gerunziul slav; cur cătră voi *plângând*—tekκ(t) po va(s) *plačaște sa* [plačaște sa e gerunziu nu part. prez.]; și *vor ave*—*imaști* (care vor a ea); *vefi grăi*—*glšte* (vorbind); lege *czlcκ(n)db* 16₉—*zako(n)* piraște i popiraste; *urnduvκ* 16₁₂—*omrazaște* 16₁₁; *cleveštuști* 16₁₃—(clevetindu-se)—*purκandu mencluni* 16₁₄₋₁₅; *légé ma lκsa(t)*—*zakona moego ostavlκște* 17₆ (lăsând-o, părăsind-o); și *va zice* 20₉—*nκ gla* 20₈ (ci spunând); ce-ș *certκ* datorია 27₁₀₋₁₁—*dlzγκ iskativ* 27₁₈ (datoria căutând) (scripturile mele); *neascultândκ* 16₁₀—(plsanie moe) ne sluhaete (*nu ascultați*) 16₈.

12) Schimbă cazurile la subs'antive și pronume:

—patriarκe 2₁₁₋₁₂ e în cazul Vocativ, ci nu Genetiv: *a patriarhului* 2₁₂₋₁₃.

—*vκ edi(n) dnκ patriarha* 2) *Ier(s) li(m)skii* 2₅₋₆—*litru zilele patriarhu(l) Ier(s)limului* 2₇₋₈.

—i *tκgoti* (gen. sg.) *ego nemože(t) nikto(ž) ispovκsti* 2₃₋₄—și *de greutate* ei nime nu putκ spuni 2₄₋₅ [se poate traduce bine și astfel: „și nimeni nu poate spune greutatea ei”, căci *tκgoti* e gen. sg. dela *tκgota* f, cu -i final în loc de plsl. *κi*, adică e un genetiv cu sens de acuzativ].

—*va(m)* 2₁₇=(dat. pl.)—*la voi* 3₂ [dar traduce și bine: *po-metele a me dat voo* rod 6₆—*drκva moa dadκ(t) va(m) plod*] 6₄₋₅.

—*ii ma umolišκ ma za va(s)* (gen. pl.) 5₁₄₋₁₅—*acéκ ma roagκ derep voi* 5₁₆₋₁₆.

—*o(t) va(s)* (gen. pl.) 5₁₀—despre voi 5₁₇.

—*gnκva se(g) Hva* (gen. sg.)—de *mκnia* acesta *lui Hs*.

—*κκ o(t)vrκ(t)* 17₁₀—de care *rκspu(n)su* 17₁₁.

—*ne ostavi(t) pokoa ubogomu* 27₉₋₁₀—și nu *lasκ* *κ rκpao(s)* mișelu(l) 27₁₁₋₁₂.

Aceste schimbări uneori dăunează înțelesului, alteori sînt cerute tocmai de el:—i *sznκdκ(t) travκ jako skoti po ze(m)li*

1) primește.

2) în textul slav s'a dat greșit terminația a, inducând în eroare și pe traducător; de fapt e nominativ, căci iată propozițiunea: *patriarha sκborκ sκtvori* 2₉.

18₂==și voru m̃(n)ca m̃b̃ ca și dobitoacele spre p̃m̃(n)t̃k
18₃₋₄ [greșit întrebunțează aci prepoziția spre l. slav. po.].

Dar într. buințează și bine cazurile, imitând seruil stîlul slav :
da aște ṽkrue(t) *semu poslaniju* 18₁₃₋₁₄==Are cine va crede *acm̃stia*
trimitere [în ambele texte cazul dativ] 18₁₄₋₁₅; tomu ĩlku 20₁₃==acelua
20₁₄ [substantivul e omis din expresia românească; în textul slav
pron. demonstr. *tz*, în cel românesc *acel*]; o gore tomu *popu*
24₃==o ama(r) popei 24₄₋₅.

13) Intrebunțează uneori alte prepoziții de cât cele din *text* :
ṽz st̃ke ne(d)l̃a 27₃==la sf̃nta Dumeneca 27₀; ṽz hoditi ṽz
c ko(v) 22₀==mêrge la sf̃nta besêreck 22₇₋₈; ṽz dñk s̃k(d)niĭ 27₁₈
==la zua (sic) gîudețului 28₁.

Față de toate aceste constatări să nu se creadă însă că scriitorul român, traducând, lucrează numai în diferențieri față de textul slav; se observă și influența slavă asupra-i în ceea ce privește construcțiile de acuzativ fără *pe*, apoi lexicale: cuvinte slave, introduse în traducerea românească de el pentru prima dată sau de acelea uzuale în textele bisericești:

14) Acuzativul fără prepoziția *pe* uneori: a piarde *toĭi oament*
5₀₋₇==ṽz s̃l̃kago ĩka pogubiti 5₅; *invat̃k* (sic) *oamenii* 24₇==uĭi(t)
l̃judi 24₆; *fl̃m̃ñzii* ¹⁾ a i s̃tura 26₁₁₋₁₂ și *golii* 26₁₃₋₁₄ și *sotoșii*
26₁₂ și *nemêrnicii* 26₁₄==gl̃a(d)nia [nasiti(v)] 26₁₀, *ĭadni* 26₁₀₋₁₁, *nagi*
26₁₂₋₁₃, *strani* 26₁₃; deșt̃apt̃k *feciorii* (sic) 27₅==ṽz zbuĭ(d)ae(t) ĩada
27₇; amărêște părintele său 24₂₋₃==ogor̃kĉevae(t) roditel̃k svoi 24₁₋₂.

15) Cuvinte slave în textul românesc: *ĭ* *tri zile* și *ĭ* *trei*
nopti 2₀₋₁₀==g dni i g noști 2₀ [*tri* e numeralul slav *tri* sau e
numai o alunecare de condeiu, căci imediat urmează forma corectă
trei]; ukar̃et popa ili kalugera 20₁₈—21₁₀, ne ukar̃ae(t)
popa 21₁==ne *ucar̃aște* pre popa 21₂; nu face *pamete* sventiĭlo(r)
25₈₋₉==ne tvori(t) pam̃ati sti(m) 25₇; o mar̃k (sic) ceei *proscorniĭ*
[în loc de prescurăriți] 25₁₁==o gore proscu(r)niĭ 25₁₀; și
poar̃k sf̃nta *pric̃aštenie* și *pric̃aștuăște* 25₁₈₋₁₉==i ṽz nosi(t)
s̃a stoe *pric̃aštenie* i *pric̃aștae(t)* s̃a 25₁₄₋₁₅; o cu(m) nu se
p̃lesc̃k *usnele* lu (sic) 26₁==o kako ne opali(t) s̃a usñk ego 25₁₈;
prigvoz(d)ir̃k picioarele 8₁₅==nože *prigvoz(d)ir̃k* 8₁₃; m̃k *g̃voz-*
dir̃k m̃knule 8₁₄==gvoz(d)k mi r̃ac̃k mi 8₁₂₋₁₃; *ucrop* 13₂==oci o(p)
12₁₈₋₁₇; nu voiu avê a tremête *ĉztenie* pre p̃m̃(n)t̃k 12₁₂₋₁₆—
ne ima(m) pustiti ĉetenia na zeml̃ 12₁₀₋₁₂.

1) i n final scris ca n (vezi observația de mai sus, p. 49).

16) Traducând prelucrează: *Introduce expresii pentru com-
plectarea ideiei*: *ar* de nu veți feri sf \bar{a} (n)ta Dumene \bar{c} și sf \bar{a} nta
Veneri și nu veți ci(n)sti praznicele *mele* [introduce pronumele
posesiv] 10₁₃₋₁₅=aște ne szhraniste st \bar{a} m n \bar{c} (d)l \bar{a} i stii p \bar{a} k i
praznikoi 10₁₁₋₁₃; takomi aggl \bar{b} moi i arhaaggl \bar{b} 12₁₀₋₁₁=as \bar{a} m \bar{a}
voiu *glura* p \bar{r} e \bar{a} gerii \bar{m} li și pre arhaaglii 10₁₃₋₁₅; [completează
înțelesul prin: m \bar{a} voiu *glura*]; și *voiu l \bar{a} sa p \bar{r} e voi li(m)bi pog \bar{a} ne*
(nu e în textul slav) 3₁₁₋₁₂; *deșegubețilo(r) rei* 16₃₋₄ (ibid.); *pir \bar{b} -
z \bar{a} tori la suflete* 16₅₋₆; ki \bar{u} o(t)v \bar{t} (t) ima(t) dati v \bar{z} dn \bar{b} s \bar{a} (d)n i
17₁₀₋₁₁=de care r \bar{a} sru(n)su veți avé la zova (sic) g \bar{u} dețului *h \bar{a} it \bar{a}*
me 17₁₁₋₁₃; c \bar{a} zu o piatr \bar{a} mic \bar{a} și rece 2₂=pa(d) kame(n) ma(i)
stude(n) 2₁.

17) Omite cuvinte și expresii din textul slav :

—Omite unele caracteristice ale limbii slave: d. ex. conjuncția
enclitică slavă *li*, vel, aut (Miklosich, *Lexicon pal. sl. gr. lat.*, 336),
ne v \bar{a} steli 7₁₋₂, 7₁₂₋₁₃, 7₁₆, 8₉, 24₇, 24₁₆=nu știți 7₁₄, 7₁₇, 8₁₀₋₁₁, 24₈₋₉,
sau: aște ne dam vam d \bar{a} ž(d)a v \bar{z} vr \bar{t} m \bar{a} sv \bar{o} e=de nu voiu da
eu ploe [omite v \bar{z} vr \bar{t} m \bar{a} sv \bar{o} e]; za st \bar{a} m ne(d)l \bar{a} i v \bar{z} scr(s)n'e
4₁₁₋₁₂=derept \bar{a} sfnta Dumene \bar{c} \bar{a} vieré lui Hs. 4₁₃₋₁₄ [omite con-
juncția *i*; alteori o adaoge însă: legea mea și botezul meu];
đ \bar{u} do 1₆ rămâne netradus.

18) Traduce independent, după înțeles: cu *tzria sa* 22₇=
samo vlasno 22₆ (cu de sine stăpânire, ca locuțiune adverbială);
ce voiu deșchide șapte c \bar{a} r \bar{u} ri și voiu ploa spré voi piatr \bar{a}
arz \bar{a} ndu 12₁₇—13₁₋₂ (cf. rus. vodă goră \bar{c} ee, apă fierbinte, cloco-
tită) s=n \bar{a} o(t)v \bar{r} z \bar{z} i z nbs \bar{b} i odožditi ima(m) kamenie goră \bar{c} ee
12₁₅₋₁₆; și vor fi gătiati (sic) *ca u* (sic) *vo \bar{t} nic spre războiu* și
vor mânc \bar{a} trupurile voastre cf. i b \bar{a} de(t) ugotovani iako i farisei
iže na bra(n) poid \bar{a} (t) pl \bar{z} ti vaša [lipsă de acord, căci b \bar{a} det
e singular, iar ugotovani plural]; și *vaa* [sic] *fi \bar{a} preun \bar{a} cu*
 \bar{a} gerii [în traducere exactă: și vor fi părtași] 27₁₋₂=i b \bar{a} d \bar{a} (t)
pri \bar{c} asnici (Miklosich, 688: pri \bar{c} as \bar{t} nica f. particeps) s \bar{z} eggli
moimi 26₁₈—27₁; ce pre(n)tru r \bar{a} utațele voastre e 6₈₋₉ cf. za zlia
gr \bar{b} hi vaš \bar{a} 6₇; *inimi oarbe* 10₁₁₋₁₂ cf. *sr(d)cem sl \bar{e} p \bar{f} i* 6₁₀; li(m)bile
p \bar{a} g \bar{a} ne 6₁₄ cf. *azyci nev \bar{t} rni* 6₁₂; și *o va posti curat*=i *dr \bar{z} it*
đisto [trad. exactă: și ține curat, cf. expresia românească: a ține
postul,—Lunea, Mercurea, Vinerea]; *mi pare r \bar{a} u* de r \bar{a} t \bar{z} ile (sic)
15₁₇=*ka \bar{a} s \bar{a} o zloba(h)* 15₁₅; și *frate la frate purt \bar{a} ndu men-
c \bar{u} ni* 16₁₃₋₁₅=i *bratiami kleveštušti* 16₁₃; și iar \bar{a} m \bar{a} voiu *glura*

cu scaanu(l) miu cela ḥfricatu(l) 10₁₀₋₁₁ = *i tako mi pr(s)lla mo-ego strašnago* 10₈₋₁₀ (în traducere exactă mot à mot: și așa pe pistolul meu amaric; în textul slav nu există verbul *a se giura* în acest pasagiu; el se explică în textul traducerii românești ca subînțeles al verbului de mai sus *klxnk s* 10₃ = *m* voiu giura 10₁).

19) *Denaturări-schimbări de înțeles*: are cine va ci(nsti) ḥ sfḥnta Veneri și o va posti cura(t) 9₁₃₋₁₅, acela o(m) va ave viaja ne-trecutḥ 9₁₆ și *lumina va marge apriḥsḥ naḥte* 10₁₋₂ cf. iže po-čitae(t) stgo pḥ(k) i držži(t) čisto tḥ člkḥ imae(t) živo(t) vḥčni i svḥštnikḥ *neugasimī* 9_{12-13, 15, 17} [svḥštnikḥ *neugasimī* = sfeșnic (cf. Miklosich, 832 *lucernae repositorium*) nestins]; povēste fu *de demu(l)tḥ* ḥtru sfḥnta ceatate lersimuluī 1₂₋₃ = povḥstḥ bivšaa *divna vz stḥ(m) gradḥ Ier(s)lmḥ* 1₂₋₃, [în loc de *divna* (povḥstḥ) traducătorul pune un adverb: *de demult*]; ḥtruatiḥ ai 1₆₋₇ cf. numeralul slav [vḥ lḥ] s 1₇; ascultați *oameni* 1) *iubitōri la oameni adḥ(n)cu(l) și blḥndēfele* ce fēce 1₁₅₋₁₆ = slišite līu(d)e *čkoljubia glḥbina* 2) *i krotostia* eže sḥtvori 1₁₂₋₁₄ [în traducere exactă: ascultați, oameni, *adâncimea iubirii de oameni și a blândeței* pe care o făcu... *človḥkoljubije* (n. *humanitas*, Miklosich 1119) este împreună cu *krotostḥ*, căruia i s'a schimbat înfățișarea, atribuit pe lângă *glḥbina*, f. *profunditas*, Miklosich 131]. Din acest exemplu din urmă se observă că *autorul traducerii se încurcă în traducerea numelor (cuvintelor) compuse. Tendință de prelucrare*, se observă d. ex. acolo unde ar căută să evite prin diferențieri de sens, *cevă mai pronunțate*, sinonimele aflătoare în textul slav, astfel pe *zlodḥici* i *zlotvorci* 24₁₆₋₁₇ le traduce prin *rḥilor* și *fḥcḥtori rḥi* 24₁₇₋₁₈. Aceasta s'ar putea interpreta și ca o tendință de a reda textul slav în toată amploarea lui, dar mot à mot.

Cam aceste sunt constatările rezultate din compararea textului slav cu cel românesc. În rezumat, autorul traducerii românești a textului slav: 1) întrebuințează pluralul substantiveilor în locul formei de singular din textul slav; întrebuințează singularul substantiveilor în locul pluralului slav din text; 3) exprimă prin perifraze, ori mai bine z'is exprimă prin traducere mot à mot formele de viitor slavice (mai des întrebuințat în

1), 2) după aceste cuvinte urmează câte un spațiu liber cam de câte 5 c. m.

textul slav e imamă cu infinitivul verbului de conjugat; foarte rar apare însă și hoštъ; 4) întrebuițează foarte des forma de viitor I pentru Indicativul prezent slav; 5) forme de viitor pentru aoristul slav; 6) are forme curioase de condițional, timpul viitor; 7) perf. compus, fără auxiliar, redat numai prin partea a II-a a perifrizei, adică prin partic. trecut, în loc de aoristul slav; 8) întrebuițează indicativul prezent în locul aoristului slav; 9) un timp trecut pentru ind. prez. slav; 10) schimbă modurile față de textul slav; 11) nu traduce exact partic. prez. și gerunziu slav; 12) schimbă cazurile la substantive și pronume, față de cum se găsesc în textul slav; 13) întrebuițează uneori alte prepoziții decât cele din textul slav; 14) acuzativul fără prepoziția pe (pre), ca'n textul slav; 15) cuvinte slave introduse în text, exact transpuse din cel slav; 16) introduce expresii neexistente în textul slav pentru complectarea ideii din acesta; 17) omite cuvinte și expresii din textul slav; 18) traduce uneori cu totul independent: după înțeles; 19) denaturează înțelesul textului slav.

Din toate acestea se vede că traducerea aceasta reprezintă lucrarea unui scriitor româno-slav, care aparținea școlii lui Ion Exarhul la noi, care cerea ca traducerea să se facă după înțeles, adeseori prelucrând, iar nu cuvânt cu cuvânt și, fără preocupare asupra sensului, cum rezultă din rostul școlii sau curentului lui Grigore Prezviterul.

Dela p. 28₉ și până la sfârșit (p. 48), se află numai textul românesc, scris tot de aceeași mână, și care suportă următoarele observări; astfel se găsesc:

—Rotacisme; (zua) *lumiriei* 28₁₂, *lumiratъ* 28₁₆, 34₁₈ *lumirъ* 29₁, 3₁₈, (ne) *lumirъm* 29₉, *lumirati* 47₇, *au lumirat* 36₁₇, *lumirat* 34₁₀, *mъrъ* 29₁₃, *mъrъncъ* 29₁₄₋₁₅, *mъrъnce* 42₁₃, *mъrъnca* 42₁₀, *ciri* 29₁₇, *pure* 29₁₈, *burătaté* 30₁, 30₁₁, 43₁₁, *burătăți* 43₁₃, *spure* 30₁₁, 30₁₈, *cire* 31₈, 31₁₀, 36₃ (de două ori), 43₁₃, 44₇ 46₁₁, 46₁₃, 46₁₇, 47₁₄, 47₁₇, *sire* 30₁₀, *spurcăciurile* 32₁₈, *spu(r)căciuri* 48₁₈₋₁₉, *rugăciure* 33₁₀, 48, *bure* 33₉, 34₉, 34₁₂₋₁₃, 43₈, *bură* 45₁₁, 47₉, 43₁, *sъrul* (sînul) 33₁₁, *șpreură* 33₁₄, *șraltu(l)* 34₂, *bătrării* 34₁₅, *virif* 35₁₁, *pără* 35₇, 35₈, *pără* 42₈, *rușirați* 35₈, *verifi* 40₂ (de două ori), *creștirii* 36₄, *creștiri* 45₆, *sărătate* 36₁₄, *depreură* 36₁₅, *iertăciuré* 36₁₆, *artăciuré* 41₁₀, *iertăciuré* 47₁₅, *uru(l)* 35₁₈, 36₁, 37₃, 37₁₈, 39₂, 47₈, *șirutu(l)lu* 37₁₄, 38₀: *șirutu(l)*, *putregiure* 39₁₃, *cu rusul* 39₁₀, *șiré* 39₁₁, *șchinuciuré* 39₁₈, *tirerii* 40₃, *bătrării* 40₄,

cumerecatură 40₆, 45₀, *cumerecă[-tură* lipsește] 48₁, *cumerecatură* 46₆₋₇, *ciră* 41₁₂, *cira* 44₇, *bire* 42₂, *fir* (цирь=îine?), *rușire* 43₁₆, *preurași* 44₁, *vir* (вирь=vin sau vine?) 44₁₈, *vir* (вир) 45₁₅, *chiră* 32₀, *cuvire* 48₁₀. Interesant e de menționat că în partea dela început, în textul românesc nu e nici un rotacism.

—n intervocalic conservat: *ertăciune* 41₁₇, *cumenecature* 46₁₆, *măncășcă* 42₁₅, *suspîn* 30₆, *pușîn* 30₈, *vinu(l)* 46₈, *mășcă* 46₁₁.

—grupul nr: *rimă* 43₈, *e(r)ăciunră* 46₁₃, *vi(n)ră* 46₅, *ertăciu(n)ră* 47₂.

—cuvânt compus: *burmăndrie*.¹⁾

—reflexe de viitor slav cu hotăti: *vrem da* 32₁, 32₃, 32₄, (de) *vră(m) fă(ă)* și *vră(m) lăcui*, 48₁₁₋₁₃, *vră afla* 48₁₈, *vră(m) crede(m)* 48₁₅, *vră(m) țăveli* 48₁₆.

—acuzative fără prepoziție pe (pre): *Andulci noi, cela ce au iubit noi*.

—pre conservat: 30₁₅, 31₃, etc.

—cuvinte slave: toate *jazyci* 36₇, *pita* 42₈, *pită* 42₈, *cela ce bé* și *măncășcă nedostoinic* 42₁₅, *neispitiți* și *credi(n)ță* 47₆,

—două sinonime, unul după altul: acela *chip* și *obraz* 40₁₈ (cf. p. 23, aliniatul al II-lea) poate și: *stecla* și *blidu(l)* 43₄.

—alternanță între *g* și *h*²⁾: *pharu(l)* 41₁₂, *phară* 42₇, *phară* 41₁₄.

Margareta Ștefănescu.

1) cf. și iubitori la oameni=өлөөкөлүбие (p. 51).

2) în teza mea de doctorat: *Elementele rusești-rutene din limba românească și vechimea lor*, p. 38 atribuiam prezența lui *h* l. g în elementele slave din limba română influenței rutene.

COMUNICĂRI

Limba română scrisă de Turci.

Prof. N. Iorga, în broșura sa: *Noi acte românești la Sibiu* București 1927, p. 9, afirmă că de oarece diferiți Turci oficiali au scris, cu începere din sec. XVI până chiar în al XIX, „corespondențe“ în limba românească către Români, faptul acesta ar fi arătând că „limba noastră ajunsese a căpăta o valoare internațională“.

Afirmarea aceasta însă este rezultat al metodei „patriotice“, dezrădăcinată din Știința noastră istorică și îndepărtată de Hasdeu, dar reintrodusă în această Știință apoi de Iorga, care, tocmai din pricina ei (a metodei), scrie o „Istorie a Românilor“ în multe locuri falsă. Metoda aceasta cere (ceva foarte ușor): ca istoricul să nu reconstituie viața popoarelor numai după și din izvoarele rămase dela ele sau uneori și dela alții; căci așa ar constitui-o fals; ci să o reconstituie din și după *observările făcute de el*, cu *judicata lui*, asupra vieții trecute a neamurilor ce studiază. Metoda aceasta a făcut chiar Școală, pentru că o constatăm și la alții mai tineri de cât Iorga, ast-fel la răposatul V. Pâ van, în scrierea-i despre Dacia Traiană, cuprinsă în broșura *Țara noastră*, București 1923.

Am arătat această urâtă metodă, falsificatoare a Istoriei noastre, deja în *Arhiva XXXI* (a. 1924) 1, p. 64-71, relativ nu numai la a ea scriere a lui Pâvan, ci și la alte ale înaintașului acestuia Iorga. În această nouă broșură a lui Iorga, metoda apare iarăși, cu falsif cările patriotice ale ei.

Intr-adevăr, scrierea de către Turci a limbii române nu însemna de loc că aceasta devenise o limbă „internațională”, ci arată pur și simplu că Turcii, cari țineau să respecte biserici și alte instituții și obiceiuri ale cuceritorilor sau supușilor lor, se sileau uneori să se apropie de sufletul acestora și scriindu-le în limba lor: Sârbilor în limba sârbească, Românilor în limba românească etc. Iorga nu știe, pentru că nu cunoaște toate izvoarele Istoriei Turcilor (măcar că a scris o *Geschichte des Osmanischen Reiches*), nu știe că un mare capitol al Istoriei Turcilor cuprinde raporturile lor cu cucerita Bosnie și vasalul Dubrovnik (Raguza), amândouă locuite de Sârbo-Croați, și că aceste raporturi nu pot fi luminate și lămurite de cât de un cunoscător al limbii sârbo-croate din Raguza și Bosnia; căci atât împăratul Turcilor, cât și alte autorități și personalități oficiale ale Turciei au scris diferite multe acte și scrisori stăpânitorilor Sârbo-Croați ai Bosniei și Raguzei. Parte din aceste acte le-a tipărit de mult de tot Miklosich în *Monumenta Serbica*; pe altele le-a tipărit apoi Ciro Truhelka și Karl Kovač în *Glasnik zemaljskog Muzeja u Bosni i Hercegovini*. Dar Iorga nu știe de ele.

Dau aci în transcriere cu litere latine începutul unei scrisori trimisă din Adrianopole în a. 1430 de către sultanul Murat către Raguza în sârbește și cu cirilică:

„Ođ velikoga gospodara i velikago amire sultana Mura(t) bega mnogoplemenitem i mnogopočteni(m) premudrem i preukrašennim knezem i vlastelom dubrovčanom mnogočesno ljubovno pozdravljenje i radovanije etc.

În traducere: „Dela marele gospodar și marele amir sultan Murat beg preanobililor și mult-cinstiților preaînțelepți și preadistinșilor cnezi și boieri dubrovčani precinstită și iubitoare salutare și bucurie”.

Și așa, s-au descoperit o mulțime de astfel de scrisori ale sultanilor și altor autorități turcești, în sârbo-croată, către Raguzani și Bosniaci. Atrag atenția d-lui Iorga asupra-le, să le utilizeze în o nouă ediție la a sa „Istorie a Imperiului otoman”, pentru că altfel, până acum, această lucrare este (cum a dovedit deja orientalistul german Brockelmann într-o revistă germană) superficială și falsă nu numai pentru că d. Iorga nu a consultat izvoarele în limba turcă, (neștiind turcește), dar și pentru că, neștiind nici sârbește, n-a consultat nici aceste acte, emanate dela sultani și alte autorități, tu, cești în limba sârbo-croată.

Dar, revenind la scopul prim al meu aci, scrierea limbii sârbești de către sultani, nu înseamnă de loc că această limbă devenise internațională; căci doar se știe asta din cea mai elementară carte de Istorie sau de Istorie a civilizației.

Deci, tot așa, întrebuițarea limbii române de către Turci nu înseamnă că aceasta devenise limbă internațională, cum pretinde „metoda patriotiză” a d-lui prof. Iorga.

Metoda modernă de cercetare a Istoriei cere istoricului să cunoască toate limbile izvoarelor poporului a cărui istorie o studiază, precum și ca să reconstituiască trecutul nu superficial, adică din intuiția închipuirii sale, ci din toate izvoarele ce stau Științei la îndemână în clipa când el face cercetările sale istorice.

Ilie Bărbulescu.

Un document moldo-slav din a. 1612

P. S. S. Visarion, episcopul Hotinului, mi-a trimis, cu rugămintea de a se copia și publica în *Arhiva*, patru documente originale româno-slave. Public în acest No. unul dela Ștefan, domnitorul Moldovii, din a. 1612, pe de o parte „spre a servi Istoria”, potrivit cu dorința P. S. S., iar pe de alta spre a arăta, conform cu recenzile făcut mai jos publicațiilor de documente (scrisori) ale domnilor Silviu Dragomir și N. Iorga, cum cere Slavistica modernă (și Știința îndeobște) ca să se înfăptuiască astfel de publicații : 1)

† Іѿ стеѣа(н) воѿво(да) вѣжю мл(с)пю г(с)п(а)рѣ (з)емли
 мѿ(а)да(в)скон, дали е(с)ли и потврѣдани, нашии млѣи спѣа
 мона(с)пн(р) на(з)иваємѣи голзи лѿ(г), е(ж) е(с) мето(х) спѣа мо-
 на(с)пн(р) ѿ вадопе(т) е(ж) на гори аѿо(н)спѣки, вѣсѣ ча(ст) елико(с)
 избере(т) ча(ст), наѣни мнѣилѣ до(ч)ка, спонкани, и сѣ спа(к),
 и сѣ мли(н). на рѣци по то(м) сѣло, что таа ча(ст) е(ст) дааніе спѣа
 мона(с)пн(р)ю, ипѣ(м) ра(а), како да е(с)т) спѣки мона(с)пн(р) и

1) Din pricina greutăților tipografice nu putem pune și aci suprapuse literele suprapuse în original ; spre a arăta însă suprapunerea lor în original, le publicăm în paranteze.

Ѡ(т) на(с) Ѡ(т)нина и поипрѡ(ж)дѣніе, сѡ вѡсе(л) доходо(л), и
 и(н) да(с) неумишае(т). пи(с) в ѡ(с) лѣ(т) + зрк фєвр иі.
 + г(л)нѡ рѣ(ч) (Pecete cu ceară, ruptă).
 вонко вѣ(л) лѠ(г) в(ч). → ѡзсѣнвл)

Traducerea e următoarea :

† Io Stefan voevod, cu mila lui Dumnezeu gospodar Țării Moldoven ște, dat-am și am întărit rugă iuncii noastre, sfânta mânăstire numită Golâi logofătul, care este metoh al sfintei mânăstiri dela Vadopet ce-i la muntele Aton, toată part a câtă se alege partea Ileanii Mihăileia, fica Stoicanii, și cu eleșteu și cu moară la râul din acest sat. Căci această parte este danie sfintei mânăstiri. Drept aceea, precum ca să fie sfintei mânăstiri și dela noi ocină (=otnină) și întăritură cu tot venitul. Și altul să nu se amestece.

Scris în Iași, leatul 7120, Fevr[uar] 18.

Domnitorul a zis (pecete cu ceară ruptă).

Voico vel log. a executat.

Băseanul.

Observări. Limba documentului nu e rusească, cum a z'is răposatul I. Bogdan că ar fi limba documentelor slave moldovenești (=moldo-slave). Nu e rusesc în ea nimic, afară de un singur cuvânt : дочка=fiica. Incolo e limba sudslavă (macedo-slavă), cu al ei casus generalis : мона(с)ти(р) на(з)нвѣмѣи, сѡ сѡа(в), сѡ мли(н), село ; cu sudslavicul да în loc de rus. цѡвы ; și cu ortografia sudslavă, iar nicidecum rusească. Acest document e, prin urmare, o nouă confirmare a celor ce spun în noua-mi lucrare : *Curentele literare la Români în perioada Slavonismului Cultural*, București 1928, p. 345 : că limba documentelor *interne moldoslave* nu e rusească, ci, ca munteano-slava din Muntenia, e limba în cea mai mare parte *macedo-slavă*, numai că aceasta din urmă are în Moldova (cum nu e în munteano-slava) strecurate elemente mai ales lexicale (cuvinte) rusești din cancelariile în cari se efectuau documentele slave externe pentru dese raporturi ale Moldovii cu Rușii Poloniei și Rusiei însăși.

Cu privire la consunantele suprapuse în original și în această transcriere aci tipărită—a se vedea observările de mai jos, la Recenzii.

Ilie Bărbulescu.

„Elzevire“ cu informațiuni despre Romîni.

În următoarele trei opere din colecția celebrelor tipărituri elzeviriene, se găsesc diverse informațiuni despre Romîni.

Russia seu Moscova itemque Tartaria. Commentario Topographico atque politico illustratae. Lugduni Batavorum. Ex officina Elzeviriana.

CICICXXX (1630) 327 p. Registru.

Turcici Imperii Status accedit de Regn. Algeriano atque Tunetano Commentarius.

Lugduni Batavorum. Ex officina Elzeviriana.

CICICXXXIV (1634) p. 363.

Republicae sive status Regni Polonia, Litvaniae, Russiae, Livoniae etc. Diversorum autorum.

Lugduni Batavorum. Ex officina Elzeviriana.

CICICXLII (1642) 417 p. Registru.

G. Zane

„Argint în plic“

În volumul XV^a din „Documentele Hurmuzaki“ la pag. 875-876 este publicat un document unguresc din 1618, April 30, cuprinzînd un ordin al lui Gabriel Bethlen către Bistrițeni, prin care se oprește exportul de aur, argint și blănuri, prin negustorii greci. Documentul nu este atît de interesant prin faptul că exprimă concepția de politică mercantilă, curentă în acea vreme după cum reiese din numeroase documente, ci prin întrebuintarea unei expresiuni caracteristice și al cărei sens urmează să fie lămurit mai jos. Astfel partea privitoare la această chestiune în traducerea romînească este următoarea :

„Cu toate că, după așezămîntul țării și înainte de aceasta am făcut să pornească tot felul de porunci ca să aveți grijă săr-guincioasă și băgare de seamă față de negustorii greci, ca să nu aducă din țara aceasta aur, *argint în „plic“* sau în alt chip sau piei salbatece... pcruncim... să nu să scoată din țară aur, *argint în „plic“*, și groșite de Brașov, piei salbatice dar mai ales monedă să nu să scoată din țară nici o dutcă, fie bună, fie rea, sau alt fel de bani buni...” (sublinierile sunt ale noastre).

Terminologia „argint în plic“ interpretată după sensul frazei în care este cuprinsă, ar exprima un mod de transportat argintul, mai ales că înțelesul care-l are în l. română cuvântul plic ar fi un indiciu că o asemeni interpretare, ar fi totodată și o interpretare corectă. De ce nu și aurul nu ar fi în „plic“ sau și monetele, de sigur că nu s'ar putea explica prin datele furnizate de acest document.

Această termologie care a fost adoptată de traducătorul român pentru a traduce termenul unguresc „plikben“ are însă un cu totul alt sens decât cel aparent. O expresiune apropiată, din care poate deriva și cea ungurească se găsește frecvent în documentele mai vechi sârbești și bosniace sub forma „srebro pliko“.

Cu ocazia studiului pe care *Emilian Lilek* îl face tezaurului familiei Hranici (Die Schatzkammer der Familie Hranici (Kosaca) în „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und Herzogovina) vol. II Viena 1894, se repune în discuțiune această terminologie, deoarece parte din argintul depus de Hranici este menționat prin expresiunea „srebro pliko“. Istoricii și filologii sârbi nu sunt însă toți de acord asupra înțelesului acestei expresiuni. De pildă *Danicić* crede că ea exprimă o calitate anumită de argint, bazându-se pe termenul german *Blicksilber* care indică argintul amestecat încă cu plumb; *Mijatović*, după referințele acelulași, este de o altă părere, anume că această expresiune se referă la forma argintului și nu la puritatea sa. *Lilek* mai produce încă câteva argumente noi, în sprijinul aceluiași păreri, fără însă a afirma cu toată tăria exactitatea concluziunii pe care o pune.

Cercetarea etimologică a cuvântului *plik*, întâlnit în documentele sârbe și bosniace, îl face pe *Lilek* să presupună că avem de-a face cu o formă dialectală a termenului german „*Blech*“, fără însă a preciza că minerii saxoni cari erau întrebuințați în minele bosniace și sârbești au întrebuințat forma „*plik*“.

Explicațiunea dată de *Mijatović* și adoptată de *Lilek* cred că trebuie să rămână definitivă și în sprijinul acestei păreri se pot aduce noi argumente de ordin etimologic și lingvistic cit și documentul menționat mai sus.

Termenul *blech* este sinonim în germana veche cu cel de bani, cu moneta; există expresiunea: *er hat blech*, ori în boema *mă plissky*, după cum termenul *blechen* înseamnă a lăsa bani. Din *Blech* care înseamnă foaie de metal,—lamina—s'au format o

serie de variante ca: *plēh* în althochd. u'sch, *blēch* în m'ittelhochdeutsch, *blick* în olandeza modernă, *bleck* în suedeză, *blik* în daneza, *plech* în boema, *blacha* în polona, *plaque* în franceza, după cum se poate vedea din dicționarul *Grimm*. Desigur că forma *plik* sau *plik* este o variantă a aceiași rădăcini; că arg'nt „plik“ trebuie să arăte acel argint care se găsea în formă de foi, poate laminat. Documentul din 1618 ar fi fost tradus mai corect—ținînd seamă de formele inițiale—argint „plik“ decît argint „in plic“, dacă traducătorului îi era strein sensul acestei terminologii, arată că nu este vorba de o calitate specială a unui fel de argint. Se menționează astfel că se interzice exportul aurului și argintului, fie „plik“ fie „în alt chip“. Prin precizarea că se interzice exportul orîșicărui fel de argint, în orice chip ar fi el, se admite că ar fi mai multe feluri de argint, ceea ce desigur este exact, căci se știe că argintul nelucrat circulă pe piață sub forma de discuri, bare ori grăunțe. Interpretînd termenul argint „plik“ ca reprezentînd o calitate în sensul lui „Bliksilber“, ar trebui admis că în circulațiune existau numeroase alte calități, produse de diverse combinațiuni, și pe cari documentul nu le mai enumeră mulțumindu-se cu formula „sau în alt chip“. Ori vedem că atunci cînd e vorba de calitatea unui metal, documentul prezează cum e în cazul monetelor, cînd se arată că se opresc la export, fie de ar fi bune, fie de ar fi rele.

Rămîne credem, admis, că nu poate fi vorba decît de o formă a argintului nelucrat, aceia în foi. Circularea argintului în forma aceasta trebuie să fi răspuns mai ales nevoilor bisericilor ortodoxe ale căror icoane se fereau în argint, și care pentru a putea fi lucrat mai ușor, trebuia să fie în formă de foi.

G. Zane.

Cîteva precizări filologice-istorice: VII. ¹⁾

Blakumen-Blökumannaland, (un capitol din nomenclatura
poporului român).

În Arhiva 1927, 1, p. 60, D-șoara Dr. M. Ștefănescu se întreabă cu drept cuvânt: Oare nu cumva „Blakumen“ e o conto-

1) *Arhiva*, 1927, p. 58 sq.--Se va îndrepta acolo „Romania 1 entru Romînia I

pire a două nume de popoare: „li *Comain* et li *Blac*“ (adică Cumanii și Vlachi) cum îi numește Villehardouin ?

De oarece la urmă se amintește și denumirea „*Blökumanna-land*“, nu numai relevantă de mine, cum se exprimă „*Bogrea*“, ¹⁾ ci analizată, comentată și adusă pen'ru prima oară în discuțiunea băștinătății Românilor în țările nord-dunărene;—și nu abia în anul 1920, ci cu 28 de ani în urmă ²⁾); de oarece de altă parte s'a mai afirmat—de astă dată numai prin viu graiu, dar mâne poa'e și prin scris— că *Blökumanna-land* ar fi pur și simplu: *Țara Comanilor negri*: ne vom folosi de ocaziunea, ce mi se dă—pentru a nu lăsa nici o urmă de îndoială asupra acestei celei mai vechi și iri despre stăruința istorică a poporului român în patria sa străveche—de a lămuri, după cunoștințele noastre, ambele nedumeriri.

1. Din punctul de vedere *cronologic* ar fi un anacronism, de a anticipa numirile, răsărite după cucerirea Constantinopolului în cruciata a patra (1204) la cronicarii acestei campanii—pentru a le vedea folosite în *Islanda* (!) de *Snorre Sturlasson*—sau într'o inscripție „runică“ pe la *finele secolului al XI-lea*. ³⁾

2. Din punct de vedere al *geografiei istorice* iarăși nu pct intra aci în combinație *Comanii*, deoarece după studiile noastre ei nu pot fi priviți ca locuitori ai țărilor române și ai teritoriilor rână la Dn'pru înainte de 1189. ⁴⁾

3. Din punct de vedere *filologic* e: a) anevoioasă admiterea unei contracțiuni între două numiri de popoare diferite în una singură; iar pentru întărirea formei caracteristice *normane* a ambelor denumiri discutate servească explicarea, că terminațiunea „man“ „(-men)“ să adaoge ca și englezește (cf. și în ung. „-ember“) la tulpina etnică, astfel; *Bushmanland*, *Engelsmenn*; b) cât privește traducerea lui „*Blak*“ sau „*Blök*“ prin „negru“, apoi să se

1) *Bogrea* în Anuarul Inst. de Ist. Nat., Cluj 1926, p. 526.

2) *Gherghel*, *Zur Geschichte Siebenbürgens*, Wien, 1892, p. 28 sq.

3) *Herzberg*, *Gesch. d. Byzantiner*, Berlin 1883, p. 273; *Gelzer la Krumbacher*, *Gesch. d. byz. Literatur*, p. 1017, *Bogrea*, op. cit. l. c.

4) *Ibidem*, p. 45; cf. *Gherghel*, *N. Iorga cele dintâi cristalizări de Stat ale Românilor*, în „*Arhiva*“, Iași XXX, 2.; *N. Bănescu*, cele mai vechi știri bizantine asupra Românilor, în „*Anuarul Inst. de Ist. naț Cluj 1921* | 22, p. 151, n. l.

ia aminte că în normana „negru” se exprimă prin „*blaa*”, și nu prin „*blok*”, ca în engleză. c) Că „*blak*” e bine tradus prin „*Vlach*”, se învederează și din alte două împrejurări: *blak* e mai întâiu forma *nord-germană* pentru „*Vlach*”, cum o găsim la cronicarii normanzi G. de *Villehardouin* și H. de *Valenciennes*; precum și cea asemănătoare la Sașii din Ardeal: „*Bloch*” și „*Blochsland*”. d) „*blak*” înseamnă în nordica chiar „*cal*”, ¹⁾ precum corespondentul său „*Vlach*” în multe limbi; denumire pusă cu drept cuvânt pe seama Românilor, moștenitori ai meseriei jugănitului din străvechime (cf. „*equus scythicus*”) relevare a lui *Hașdeu*, la congresul orientalist din Viena la 1890.

Această constatare ridică termenul „*a quo*” a stăruinței Românilor la nordul Dunării cu mult înaintea mențiunii „*Blökumanna-land*” „*Țara Românilor*” din 1094.

Dr. Ilie Gherghel.

Două nume de monedă măruntă în Basarabia.

Infima valoare monetară, după valuta de azi (1), leul, e denumită acum în unele locuri din Basarabia și prin cuvintele: *ciorap*, pl. *ciorachi* (la Bădrăgii-Vechi, Jud. Hotin; la Frumușica, Jud. Soroca; la Duruitoarea, Jud. Botoșani, pe teritoriul ce aparține până la noua împărțire administrativă Judetului Bălți) și *șal-șali-șălișori* (la Frumușica, jud. Soroca; la Vărzăreștii-Noui, jud. Lăpușna; la Terșitei, jud. Orhei; la Bădrăgii-Vechi, jud. Hotin).

Mai înainte designau *moneda măruntă*. ²⁾

În forma diminutivală le-am găsit în „*Plugușorul*” ³⁾ din satul Frumușica, Jud. Soroca, (auzit dela Mihail Lae), în pasagiul următor:

Dați-ne câte-o capeicuță
Să ne cumpărăm câte-o mântăluță;
Dați-ne câte-un *ciorăchel*

1) *Gherghel*, Zur Gesch. Sieb. op. cit. I. c.

2) După cum îmi atestază elevele mele basarabence.

3) Din colecție mea de *Cântece*, *Bocete*, *Colinde din Basarabia*, obținute prin elevele mele, din cl. V-a și a VI-a liceu, ca exerciții de folklor din Basarabia.

Să ne cumpărăm câte-un cojocel ;
 Dați-ne câte-un șalișor
 Să ne cumpărăm câte-un boldișor
 Să 'mpungem boii la botișor.

Ambii termeni monetari aci citați lipsesc din dicționarele noastre (și de la Tiktin, *Etym. Wörterbuch* și de la Șăineanu, *Dicționar universal al Limbii Române*).

Asupra etym. nu știu dacă se poate face legătura între cuvintele turcești *șal* și *ciorap* (cu altă accepție : termini privitori la îmbrăcăminte) și acești termeni. Pentru *șal*, întrebuițat numai la sg. în Basarabia cf. poate *șalâii—șalenghii* din *Schilling* (vezi Sextil Pușcariu, *Recenzii în „Dacoromania“* II, 851).

Margareta Ștefănescu.

Rotacizme în Basarabia.

Rotacizmul : *mărunchiu—mărunchiurile—mărunchioase—mărunchiu—mărunchiurile—mărunchioase*, semnalat de mine¹⁾ în „*Plugușorul*“ (Hăitui) din Basarabia, comunele : Senatovca (Jud. Soroca) și Mireni (Jud. Lăpușna), se află și 'n viul graiu în Basarabia (și în diminutivul *mărunchéle* I, *mărunchéle*) în comunele Mireni și Vărzăreștii-Noui (Jud. Lăpușna), la Terșiței și Chiștelnița (Jud. Orhei), la Bursuc și Frumușica (Jud. Soroca) după cum mi-au afirmat, cu seriozitate, elevele mele de liceu, de prin aceste locuri.

Margareta Ștefănescu.

1) În *Arhiva* XXXIV, No. 1, p. 67-68.

RECENZII

Silviu Dragomir: *Documente nouă privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiul în secolii XV și XVI*. București (Tipogr. Cartea Românească) 1927.

Autorul publică aci 70 de documente slave (făcându-le și traducerea în românește), cari s-au descoperit în anul trecut de către prof. I. Lupaș în Arhiva baronului Bruckenthal din Sibiu. În conținutul acestor documente se înfățișează, pentru Istoria noastră, felurile relații ale domnitorilor, domnițelor, boierilor, clericilor din Țara Românească cu comunitatea Sibiului reprezentată prin „județul” (pârgarmeșterul) și cei 12 pârgari ai ei. Despre relații ale noastre cu Sibiul se știe și de mai înainte; așa că această publicație *nu ne aduce de fapt la cunoștință noi fenomene istorice*, ci numai adaugă *mai multe* la cele deja cunoscute și publicate. Totuși bine a făcut autorul că a publicat și pe acestea; și a făcut bine nu atât pentru cuprinsul istoric al lor, cât pentru limba slavă în care sunt scrise aceste 70 de acte. Drept e că *nici limba asta a lor nu ne dă vre-o nouă indicație* de cât cele ce știam din documentele slave publicate mai înainte de B. P. Hașdeu (în *Arhiva Istorică*, mai ales), de Ion Bogdan, de Stoica Nicolaescu, bulgarul Miletic și rusul Venelin. Totuși, pentru că încă se studiază felul limbii documentelor slave scrise la Români din fostele Principate și Ardeal și fiindcă sunt împărțite păreri despre originea ei, e bine să se publice *mai multe* din ele: astfel se poate ajunge la cunoașterea temeinic și indiscutabil a acestei limbi și a originii ei.

Păcat numai că autorul acestei publicații, nefiind slavist, (adică cunoscător al Științei despre lumea slavă), ci numai știutor

al limbii vii actuale sârbeș'i, n-a știut ce criteriu să-și aleagă după care să publice aceste documente slave. Dânsul, precum însuși spune la p. 4: „m-am nizuít să urmez metoda mare'ui nostru maestru, a regretatului profesor Ioan Bogdan“, neputând să-și dea socoteală, fiindcă nu-i slavist, că „metoda“ acestuia de a publica documentele slave (pe care a cunoscut-o în *Relațiile Țării Românești cu Brașovul și Țara Ungurească*, în *Documentele lui Ștefan cel Mare* și în *Documente Hurmuzaki*) este rea pentru că falsifică limba reală a scriitorului documentului; e rea și falsificătoare a limbii, din pricină că consunantele suprapuse le pune pur și simplu în rând, la transcriere pentru publicare, fără să știe că scriitorul documentului slav, când suprapunea o consunantă, *subtînțelegea*, fără a mai suprapune, și vocala imediat următoare consunei care împreună cu această consună constituia de regulă o silabă deschisă, adică o silabă terminată în vocală.

Acest rost de subtînțelegere a vocalelor la consunanta suprapusă îl înțelesese deja Hasdeu; de aceea acesta, când publică textele române cirilice vechi din sec. XVI și XVII, în cartea sa *Cuvente den betrâni*, nu pune în rând consunantele suprapuse, ci le păstrează chiar așa suprapuse în transcrierea și publicarea sa. Apoi a înțeles aceasta, după Ion Bogdan, Stoica Nicolaescu în publicația sa de *Documente slavo-române*, care, la fel, păstrează în ea suprapunerile. În urmă, eu am atras, de asemeni de multă vreme, atenția asupra acestei caracteristice a suprapunerilor în documentele slave și române; astfel, în *Revista din Iași*, I (a. 1908), No. 4, p. 221-224, și în *Arhiva XXVIII* (a. 1921), No. 1, p. 146-149. În deosebi, în acest număr al „Arhivei“, la p. 147, se vede cum această „metodă“ care nu arată sau nu păstrează suprapunerile, ci le pune pur și simplu în rând la tipărire, falsifică limba slavă a scriitorului textului.

Neștiind acestea, (pentru că, nefiind slavist, poate că nu e în curent cu aceste date și rezultate nouă ale celor ce s-au ocupat cu Slavistica), autorul comite aceleași mari erori ca și Bogdan, și, ca și acesta, ne transmite, în publicația asta a sa, o limbă slavă *nereală*, pe care, în multe părți, nu a gândit-o și *n-a pronunțat-o scriitorul documentului*.

Ast-fel, autorul transcrie și publică *МНОГЪ ЗДРАВИЕ* (p. 14 și în mai toate documentele acestea), *БОГЪ СЛОВОЖИТЪ ЛЕТЪ* (p. 27 și în alte documente), *НИШЕМО.. СЪСЕДОМЪ ГЪРГАРАМЕЦЕРЪ НЪ СЪДУСЪ* (p.

28 și în alte doc.), по сиѡ ведом да естъ (p. 31 și în alte doc.), допослаа слѡгъ și мажѡ сѡт желез (p. 32 și alte doc.), ници (p. 35), по мног (p. 38), тѡрци... сладики реч... ми послахъ (p. 41), сѡт реч (p. 42), наше реч (p. 44), жени ваши (p. 45), сѡт истинни рѣч (p. 48), сѡт възели слѡгъ (p. 49); до ваши милости (p. 50), sg. наш слѡгъ, наш сѡт рѣч истинни (p. 52), наш сиромаси (p. 58), на вашега слѡгъ (p. 65), съдицѡ кралевъ (p. 74), едно книгъ (76), на нашъ дѡшѡ (p. 77) etc.

În originalul documentului ce a publicat astfel e scris însă: мно(г), ceea ce scriitorul lui citea cu *o* subînțeles: *mnogo*; лѣ(т) ¹⁾, ceea ce scriitorul citea *leta*, adică cu *a* subînțeles după suprapusul *т*; ѡбргаarmeиер ceea ce scriitorul citea cu *u* subînțeles: *purgarmeșteru*; ведом, ceea ce scriitorul citea *vedomo* (sau *vedomu*) cu *o* subînțeles; слѡ(г), желе(з), ни(ци), мног(о), рѣ(ч), посла(х), ва(ш), рѣ(ч), слѡ(г), ва(ш), на(ш) слѡ(г), рѣ(ч) на(ш), слѡ(г), крале(в), книг(о), на(ш), ceea ce scriitorul documentului citea; *sluga*, *zeleza* sau *zelezo*, *ništa*, *mnogo*, *reči*, *poslahã* *vaše*, *reči*, *rěči*, *slugi*, *do vaše milosti*, *naša sluga*, *rěči istiқи*, *naši siromasi*, *na vašega slugu* sau *sluga*, *sãdцу kralєvu*, *edno* (=ednu) *knigu* sau *kniga*, *na našu* (sau *naša*) *dušu*.

Deci, din pricina acestor necunoașteri a rostului suprapunerilor *se inventează o limbă falsă sau greșită*, de care, cum vedem, nu e de vină scriitorul documentului, căci acesta n-a pronunțat-o niciodată ast-fel, ci de vină suntem noi cei de astăzi, fiindcă nu știm cum să descifrăm exact gândul acelor vechi scriitori. Dar tot din această necunoaștere a noastră a mai eșit și teoria că vechii scriitori din sec. XVI și XVII nu mai știau slavonește și că de asta scriau greșit; aceștia însă nu scriau în genere greșit, cum arătai, ci noi cei de azi gândim astfel, fiindcă noi nu știm să-i înțelegem. De asta am combătut această teorie falsă și greșită deja în *Cercetări istorico-filologice*, București 1900, p. 90-95, cu prilejul pasagiului mitropolitului Varlaam din „Cartea românească de învățatură” tipărită la 1643; căci, după această greșită teorie, ar urma că nu se știa la noi slavonește nici în sec. XIV și XV, căci așa greșeli se inventează, cum văzurăm la Dragomir și Bogdan, și în texte din sec. XV. Sunt greșeli în

Din pricina greutateilor tipografice, nu pot pune, în această transcriere, suprapunerea în original a consunei; o însemnez însă, prin faptul că o pun în rând în paranteze.

textele româno-slave, dar nu acestea, ci altele de altfel, pe care le au însă însăși textele slavilor cirilici propriu ziși; acestea au p icinuit nașterea Gramaticii lui Smotrickij din sec. XVII, despre care scriu în *Cercetări* cu prilejul pomenitului pasaj din Varlaam.

Afară de asta, publicația de care vorbim mai comite erori punând în rând consunantele suprapuse și când la suprapunerea lor se subtânțelege nu o vocală pronunțată, ca în cazurile de mai sus, ci un **z** sau **ь** nepronunțate adică cari se scriau numai de prisos, ortografic, așa cum noi scriam altădată românește cu *u* de prisos la sfârșitul cuvintelor (s. ex. acestu omu bunu, pronunțate: acest om bun). Prin introducerea consunantelor suprapuse în rând, (cum face I. Bogdan și acum d. Silviu Dragomir imitând pe acela), împiedică pe cercetător de a cunoaște Școala literară a ierurilor (bulgărească, sârbească, macedo-slavă sau rusească) din care făcea parte scriitorul textului. Ba mai mult chiar. Eu am documentat, mai întâi în *Arhiva*, XXXI (a. 1924), No. 1, p. 1-13, deci cu 3 ani înainte de apariția publicației de care vorbim, și apoi în *Glas* al Academiei de Științe din Belgrad (Sârbia), cartea CXXI (a. 1926), No. 66, p. 93-108, că era la Slavii cirilici și la Români o Școală literară croato-catolică care influențase literatura ortodoxă cirilică și o făcuse să scrie ca ea cuvintele, adică fără suprapuneri, dar și fără acele **z** și **ь** de prisos.

Așa că un text fără **z** și **ь** finale trădează pe scriitorul lui, că își făcuse educația literară conform cu învățătura acestei Școli croate. Dar Bogdan și acu d. Silviu Dragomir introduc pur și simplu consunantele chiar suprapuse în corpul cuvintelor nu numai fără vocalele pronunțate, ca în cazurile de mai sus, ci și fără aceste **z** și **ь** nepronunțate. Prin asta, acum după ce din descoperirea mea se cunoaște Școala literară Croată pomenită, a prezenta cuvintele cu consunantele finale neurmărite de **z** și **ь** ale Școalelor lit. rare bulgară, sârbă, macedo-slavă, rusă, însemnează a le prezenta *faș* și anume a ni le prezenta ca și cum textele lor fac parte din Școala literară Croată. Iar d. Silviu Dragomir face, în această privință, tot ca Bogdan: пишуѣт, моиѣ добриѣ приѣтелиѣ ѿт сѣдѣиѣ, сѣдѣиѣ и паргарѣом etc. (p. 11). Și așa pune în toate documentele ce publică, măcar că în original nu e așa, ci пишу(т) мои(м) добри(м) приѣтели(м) ѿ(т) сѣдѣ(м) сѣдѣ(м) паргарѣо(м), cuvinte la cari, conform cu subtînțelegerile de vocale mai sus pomenite, se poate că scriitorul subtînțelegea sau numai **z** (Școala

bulg. și macedoslavă), sau numai ѣ (Școala sârbească și macedoslavă), sau și pe з și ѣ cu predominarea uneia sau alteia, după alte Școli. Așa că, dacă scriitorul textului subînțelegea aci pe з și ѣ, el nu făcea parte din Școala Croată, ci din celelalte. Despre aceste Școli eu am tratat, de altfel, deja în *Arhiva*, XXX (a 1923), No. 1, p. 51—59.

Iată de ce tipăritorii de texte cirilice, ca să nu se prezinte falș Școala scriitorului textelor ce tipăresc, trebuie să indice în edițiile lor suprapunerile consunantelor; căci numai astfel nu va putea fi îndus în eroare studietorul lor de astăzi cu privire la Școala literară a scriitorului originalului slav.

De aceea, pentruca această publicație să fie cu adevărat științifică ar trebui ca documentele ei să se publice din nou, ținându-se astfel socoteală de suprapuneri, așa cum țin socoteală de ele Hasdeu și Stoica Nicolaescu.

Cât pentru traducerile în românește ale autorului, ele sunt în genere corecte; uneori numai sunt prea libere. Așa la p. 11 : *сѣдемъ столовѣ* se traduce prin : șapte județe. Ar fi mai strict, cred eu : șapte scaune. Tot aci : *ѡт ѣмо ми стѣ дади ѡ знаніе* se traduce : din ceea ce mi-ați făcut cunoscut; ar fi mai strict însă : din cele ce mi-ați dat de știre. Tot aci : *сѣ вратиатъ пакѣ нѡтѡрѡ сѡра* se traduce : să se întoarcă iarăși acum, în loc de strict : să se întoarcă iarăși îndărăt acum. Pe *сѣ свѣм* îl traduce : cu de toate, în loc de strict : cu totul. Așa și în câteva alte locuri.

Cât pentru limba în care sunt scrise aceste documente, pe care eu, ca slavist, o înțeleg cu toate acele lipsuri de care poameii ale publicației, ea este o nouă confirmare a teoriei mele. Am argumentat, documentând, în potriua Științei de până la mine, că limba documentelor munteano-slave nu e cea bulgărească propriu zisă, ci cea așa numită de unii vest-bulgară, iar de mine, macedo-slavă, pentrucă e cea din Nordul și Centrul Macedoniei în esența ei. Aceasta am arătat-o deja în cartea mea *Relations des Romains avec les Serbes, les Bulgares, les Gecs et la Croatie*, Iași 1912; iar mai amănunțit o voi arăta în cartea-mi ce va apare în curând cu titlul : *Curentele literare la Români în periada Slavonismului nostru Cultural*.

Fiecare din aceste 70 de documente îmi confirmă din nou exactitatea acestei susțineri a mele.

De aceea, această publicație de documente, chiază dacă nu

aduce nimic nou ca fenomen istoric și ca limbă, e folositoare, totuși, pentru că cel puțin un specialist, care-și poate da socoteală acum de lipsurile pomenite, are, prin ea, la îndemână, mai multe date istorice și filologice: confirmatoare ale fenomenelor deja de mai înainte cunoscute. Pe nespecialist însă broșura îl induce în eroare, cum am arătat.

Ilie Bărbulescu.

N. Iorga : *Noi acte românești la Sibiiu, București* (Cultura națională) 1927, 8°, 9+13 faximile.

Pe lângă actele și scrisorile române și româno-slave descoperite în timpul din urmă în arhiva Bruckenthal și tipărite—cele românești de prof. I. Lupaș, iar cele româno-slave de prof. Silviu Dragomir (vezi p. 66),—tot acolo a mai descoperit de curând alte documente și scrisori d. Bulat. Acesta a atras atenția asupra-le și profesorului N. Iorga, care pe trei din ele le transcrie și le tipărește în broșura aceasta ce recenzez aici, iar pentru altele (ca și pentru aceste trei, de altfel) ne dă și facsimilele lor în număr de 13.

Cele transcrise și tipărite aci de Iorga sunt: o scrisoare (sec. XVI), în slavonește, trimisă de domnitorul Țării Românești Radul Voevod către „pârgarmeșterul și pârgarii” din Sibiiu; o scrisoare în românește și alta în grecește, trimise de Ali-bei dela Nicopole către aceiași conducători ai Sibiului (la a. 1619).

Din cele 3 ce transcrie și tipărește Iorga aci, cel mai mare interes prezintă pentru noi cele 2 dintâi, adică scrisoarea s'avo-nească și cea română. De aceia mă opresc numai la ele.

Scrisoarea slavă are, în tiparul lui Iorga, 7 rânduri; în aceste rânduri sunt însă cel puțin 12 greșeli de transcriere. Greșelile acestea ni le învederează facsimilul alăturat; ele sunt: transcrie *рѡдоуль, гснѣ, прѣгѣрмемерѣ, въ* (Iorga, desigur că prin eroare tipografică, are aci, (rândul 6), de fapt *къ*); în facsimilul originalului e însă cu *z*: *рѡдоуль, гснѣ, прѣгѣрмемерѣ, въ*. Iorga mai transcrie, în rândul 4, *ест*; în facs. e, însă, cu *ε* lat: *εс(т)*. Tipărește *тѣзи, сѣсѣди, вѣдет, оучиниит*; în facs. e însă *тѣзи, сѣсѣди, вѣде(т), вчини(т)*. Mai transcrie *в зимама*, pe câtă vreme în facs. e un singur cuvânt *взима(м)*. Transcrie *иѣмо оучиниит*; în facs. e însă *иѣмо вчини(т)*. Iorga transcrie *коѣсѡди*, pe când

În facs. e însă $\text{B}\omega\text{B}\omega\Delta\Delta$. Iar cât pentru consunantele suprapuse, Iorga le pune pur și simplu în rând, fără a da vre-o indicație că ele sunt suprapuse în original și fără să arate că lângă ele (în suprapunere) se subînțelegea sau o vocală nepronunțată (x sau v de prisos, ortografice) sau o vocală (a, o, e, i), din cele pronunțate. Face ca și Silviu Dragomir (vezi p. 67) și ca răposatul Ion Bogdan. De aceea și Iorga are aci $\text{пшшТ}, \text{прзгарем}, \text{сшшн}, \text{Дакам}, \text{вддет}, \text{оучиниТ}$ etc., în loc de cum e în facs. $\text{пшш(Т)}, \text{прзгаре(м)}, \text{сшш(н)}, \text{Дак(м)}, \text{вдд(Т)}$ etc., unde se subînțelegea, după $\text{Т}, \text{м}, \text{н}, \text{м}$, sau x sau v , sau se putea, după Școala croată (cf. p. 69), să nu se subînțelegeă nim'c, adică nici una din aceste litere pur ortografice și nepronunțate. Sistemul acesta însă, de a pune consuna suprapusă în rând, l-a mai aplicat și la greșitul transcris de dânsul вешш , pe câtă vreme în facs. e в(с)шш și reprezenta pe pronunțatul *veseli*, adică cu un sunet *e* subînțeles după suprapusul *c*.

Toată această sumedenie de erori în numai 7 rânduri de tipar comite, la rândul-i, mulțime de *falșificări* față de cultura scriitorului scrisorii acestea româno-slave și față de Școlile literare în cari el își va fi făcut învățătura scrisului său. Punerăa de către Iorga a lui v în loc de x falșifică, pentru că prezintă astfel pe scriitor că făcea parte din Școala cu v (v. mai sus, p. 69), pe când el era din Școala cu x . Transcrierea шшм оучиниТ falșifică, pentru că poate să ne prezinte pe scriitor că scrie cu forma de limbă *bulgaro-slavă*; facs. însă cu шшмо вчини(Т) , adică cu *o* (*štemo*) la pers. 1 plurală, *arată* că scriitorul scria aci cu limba *sârbo-slavă* (sau chiar *macedo-slavă*). Transcrierea ешТ față de ес(Т) din facs. falșifică și ea; căci e s-ar fi putut să reprezinte, la pronunțare, pe simplul sunet *e* (adică *est*), pe când e exprima chiar pe *ie*, deci *žest(x, v)* nu *est(x, v)*. Litera v (vpsilon grecesc) arată o Școală ortografico-literară la un scriitor, iar š arată altă altă Școală; așa că transcrierile la Iorga cu š în loc de v falșifică și această Școală la scriitorul scrisorii lui Radu Vodă de care vorbim. Așa și la transcrierea cu v în loc de w ($\text{B}\omega\text{B}\omega\Delta\Delta$). Apoi transcrierea lui Iorga falșifică Școala literară a scriitorului și când pune consunantele suprapuse în rând, fără a indica că ele sunt suprapuse în original; căci astfel prezintă pe scriitor ca făcând parte din Școala Croată, pe câtă vreme el se poate să fi fost d'n Școlile cu x și v finale *subînțelese* la suprapuneri. Iar

neînțelegând acest lucru la suprapuneri, Iorga mai transcrie *vesli* pe *вѣ(с)ли*, cuvânt care, așa, nu există pronunțat în nici una din limbile literare slave și nici în româno-slavă, adică nici în mintea scriitorului acestei scrisori; căci scriitorul, subînțelegând pe *ε* după *c* suprapus, citea: *vesell*, nu *vesli*, cum transcrie Iorga greșit.

Iar toate aceste falsificări și greșeli le face Iorga pentru că s-a amestecat într-un domeniu unde nu se pricepe, și nu se pricepe fiindcă n-are nici o pregătire în el.¹⁾ Despre așa lucruri eu am scris însă multe în *Fonetica Alfabeteiului Cirilic* și apoi de 7 ani repet mereu în *Arhiva*; Iorga însă care aplică în Știință metoda: *intuiția capului său* (vezi la *Comunicări*), crede că nu e nevoie să studieze cercetările altora, ca acele ale mele, ci *să combine ce vrea după mintea sa* numai. De aceea a ajuns la așa comedii din punctul de vedere științific și la falsificări de realități și adevăruri obiective.

Din pricina aceleiași *metode* Iorga *falsifică*, tot astfel, și limba românească a scrisorii ce a transcris și publicat de asemenea în această broșură. Vorbind de scrisoarea asta, dânsul spune (p. 5) că „n-a scris-o—e *evident*—un Român, ci un Sârb ori un Turc dunărean”. Dar această *evidență* a sa nu rezultă din facsimil, adică din originalul scrisorii, ci din *modul* cum Iorga o transcrie și o publică, care-i al său, după *metoda-i* mai sus pomenită; de ar fi studiat a mea *Fonetica alfabeteiului cirilic* însă și cele ce am arătat mereu în *Arhiva*, de cari ține socoteală și Știința străină, scrisoarea asta ar fi fost și pentru dânsul *evident* făcută de un Român, iar nu de Sârb sau Turc. Așa cum altădată, scrisoarea din Arhivele Bistriței, a cărei limbă i se păru lui Iorga „curioasă”, și „coruptă” pentru că nu cunoștea înțelesul ce scriitorul ei îl dăduse slovelor cirilice cu care a scris-o, aceeași scrisoare, transcrisă după datele și criteriile din a mea *Fonetica Alfabeteiului cirilic*, de către altcineva²⁾, nu a mai apărut acestuia astfel, ci că ea „nu are nimic curios și corupt”. Dar Iorga crede că Știința

1) Tot așa se amestecă fără să se priceapă și în artă, cum arată Al. Tzigara-Samurcaș: *Dictatura Artistică Iorga & Co.*, București 1927.

2) De Dr. George Pascu: *Istoria Literaturii și limbii române din sec. XVI*, București 1921, p. 5.

se face numai cu intuiția închipuirii minții sale, iar nu cu cercetarea izvoarelor prin acea intuiție.

În adevăr, întrebându-se această metodă medievală a sa, Iorga atribuie scriitorului scrisorii o limbă neexistentă niciodată în mințile acestuia; căci îi transcrie: *iau* (Ali-beiu) pe scrisul în original (facsimil): ѿѵ; transcrie *mâu* pe ѿѿѸ; *știră* pe ѿѿѿѿ; *âu* pe ѿѵ; *ară* pe ѿѿѿ; *șiu* pe ѿѿѿ etc. Nu știe ceea ce am arătat de mult în *Fonetica Alfab. Cirilic* și apoi în *Arhiva*, că, prin fenomenul bulgăresc amestecul iusurilor, s-a ajuns că ѿ înseamnă, și la Slavi și la Români, nu numai *ă* sau *â*, ci și *e*. Așa că acolo scriitorul scrisorii pronunța ca orice Român: *eû* (nu *iau*), *meû* (nu *mâu*), *știre* (nu *știră*), *eû* (nu *âu*). Apoi regula de iotare a lui Konst. Filosoful Kostenski, de care am vorbit în *Fonet. Alfab. Cir.*, cerea (imitând scrisul grecesc), ca cuvintele să nu se înceapă, la scris, cu $\text{ı}=\text{ı}$ ci pe acest ı să-l lase afară, să-l substituie însă, dar să-l citească și să-l pronunțe (cf. și cele ce am spus la suprapuneri despre așa substituționale, p. 68). Așa că, conform cu această regulă ortografică, și scrisoarea aceasta are ѿѿѿ, dar scriitorul ei, care substituie pe ı , citea *țară*, iar nu *ară*, cum greșit transcrie Iorga, atribuind scriitorului ei această din urmă formă de limbă.

În *Fonet. Alfab. Cir.* am mai documentat că, și la Slavi și la Români cari își luau ortografia dela acei dascăli ai lor, ѿ însemna nu numai *lu* (*lă*), ci, uneori, și *i* (ca și cirilicul *ѵ*). Iorga nu știe nici de asta, și de aceea transcrie *șiu*, ca și cum scriitorul scrisorii pronunța *șiu*; de asta, ca și de celelalte, îl face Sârb sau Turc; realitatea e însă că acel scriitor citea și pronunța aci și nu *șiu*.

Și tot astfel, această scrisoare, așa cum a transcris-o și tipărit-o aci, e plină de greșeli și falșificări, din pricina lipsei de cunoștințe a lui Iorga în ce privește scrisul cu cirilica. Nu mai sărui însă de a le reproduce și pe celelalte, căci ajung acestea. Chiar numai din cele ce am arătat până acum se vede, că numai această lipsă a putut să-l facă pe Iorga să declare ciudățenia (asemene cu cea despre scrisoarea din Arhivele Bistriței), că scriitorul scrisorii acesteia către Sibieni e un Sârb sau Turc. Tot din această lipsă, de altfel, a falșificat, cum am văzut, și scrisul scrisorii slave de mai sus a lui Radul voevod către Sibieni, atribuind

prin transcrierea sa, acestui scriitor gânduri pe care el nu le-a avut la redactarea ei.

Am scris aceste observări, pentruca nu cumva cineva să ia drept bune aceste transcrieri ale lui Iorga și, pe temeiul lor, să clădească greșit ciue știe ce vederi, greșite și ele, cu privire la vechia limbă slavă și românească dela noi.

Ilie Bărbulescu.

D. I. Gavriliiu: *TUTUNUL: Cultura, fabricația, vânzarea*. Un volum în 8°, cu multe ilustrații, de 140 pagini. Iași, Viața Românească, 1927. Cartea apărută sub acest titlu e lucrarea meritoasă a unui tânăr, funcționar distins al R. M. Statului, și, prin materialul dat la iveală prezintă un interes deosebit atât din punctul de vedere industrial românesc și strein, cât și din acel istoric,—întrucât d. Gavriliiu se vede a-și fi dat silința de a ne arăta originea și fazele prin care a trecut și s'a generalizat uzul ori abuzul acestei *ierbe a dracului*, ce de câteva veacuri în urmă — ca să nu zicem din vremi imemorabile, — face delicia unei mari părți din populația lumii întregi, fără a avea vre-un alt merit de cât acela de a elimina multe minute din viața individuală, bună sau rea, cum se prilejește, și a face ca statul în primul loc să încaseze sumi colosale, de care adesea profită mai mult anumii fâlcoieni, dimboviceni etc.

Ca orice cunoștinți și orice studii, lucrarea d-lui Gavriliiu are meritul de a arăta multe lucruri de interes practic, pentru cei ce se ocupă cu cultura și exploatarea acestei plante, din care ne nicofinisăm adesea creerul și gitlejul, și se cetește cu interes, întrucât tot ce se scrie în ea e copios ilustrată cu desene și fotografii perfecte. Dacă mulți din marii funcționari, întrebuițați de stat, mai ales, în diferite exploatări sistematice, cu caracter economic, ar imita exemplul d-lui Gavriliiu,—n'am avea decit să ne felicităm de toți cei ce urmează cursuri de specialitate, prin mijlocirea a grase burse, subvenții și... comisiuni, atât în țară, cât și în străinătate.

N. A. Bogdan

I. Roventza și I. Cristescu, *Introducere în paleografia chirilică*, culegere de diferite scrieri și texte chirilice după stampe și manuscrise, pentru uzul Liceelor, Școalelor Normale, Seminarilor universitare de paleografie, etc. (aprobată de Onor. Ministerul Instrucțiunii cu avizul Consiliului Permanent No. 2704 din 1927) București 1927.

Această broșură nu poate servi ca manual introductiv (nici macar cât de *simplic*, cum îl recomandă, în prefață, d. N. Cartoian, căruia autorii îi sunt elevi), pentru citirea unui text scris cu chirilice, deoarece cuprinde o importantă greșală de fond; necunoașterea valorii fonetice a unor litere chirilice din tipăriturile românești. Astfel observăm, în tabloul alf. literilor mari și în acel al literelor celor mici o *accepție limitată, ori falsă*, pentru unele litere, în vreme ce altele sunt omise. ¹⁾

Lui **z** îi dă valoarea de *ă* (minuscul și majuscul), dar în *Fonetica Alfabetei cirilic*, d. Ilie Bărbulescu arată, documentând că **z** însemna în textele românești *ă, â, a, e, o* și mai era scris și *ortografic numal*, adică *de prisos*, fără valoare fonetică. Pe **h** autorii acestei broșuri îl omit din alfabet! **h**, după părerea d-lor însemna *ea*; d. Bărbulescu află că **h**=*e*, dift. *é, ia*. **ж** cu valoarea de *ia*—la d. Bărbulescu, op. cit., are valoarea de *e*, dift. *é, ia, lu, in*. **ж**—*ă* (majuscul și minuscul), d. Bărbulescu, op. cit., găsește pentru această literă valorile fonetice *ă, â, in, e*, dift. *é, ia, u, h—in*, dar d. Bărbulescu arată că **ж** are încă valorile *in, in e*, dift. *é, ia, â, â, u* și scris „*de prisos*”. **ю** majuscul=**ю**, și numai minuscul *io iu*. Omite pe *dzialo* din alfabetul minusculelor; pe **оу, v**; pe **zı** și **к**. În alfabetul majusculelor însă apare **оу**.

d. Bărbulescu a dovedit acestea prin exemple luate din diferite texte. La acestea adaug și eu exemple despre valoarea literelor de mai sus dintr'o recentă cercetare asupra unui Mscris dela leud (vezi mai sus, p. 45).

ж final = *i* sau *ă*; *jarq* 31₁₀, *dupa* 31₁₁, *flamandh* 36₅; **ж** *i sfanta* 29₁₁, *blandé* 31₁₅, *mândrie* 32₁₁; **ж**=*e*: *apale* 24₁₅, **ж**=*de prisos*; **алж** (cui) 31₁₄, *сжуму* 25₂; **ж**=*e*: *мпу* 18₁₇, *сърпурі* 12₁₇—13₁; **ж**=*ea*: *acep* 19₁₁, 26₁₆, *marie* 30₁₀; **ж**=*ea, e* sau *ă*: *gréște* 20₁₇, *șapte* 23₆, *apropieți* 35₁₅; **ж**=*ia*: *erq* 10₁₈, 21₁₄, *mę*;

1) De criticat sunt și textele date ca material pentru lecturi. Când avem atâtea texte scrise cu cirilică—tipărite ori manuscrise—nu găsim bună inspirația de a da ca model de citire două poezii de-a lui Eminescu: *че тѣ леженн* (sic. l. legeni) *кодрале* și *о мамз*!

k = e sau ea; avé 24₁₄, 27₁₈, trimetere 28₁, bé 29₁₆; k=ia; á-
 tité 1₇; k=ia: atité 1₁; k=ă; ʃvaţé 24₁, gréi 29₉; k ɣ; pré
 10₁₇, 12₁₂, 14₁₀, préut h 22₁₄; k=i: scriptura 23₃₋₄, dumin ca 28₉,
 ʃch'raqm 32₉; k=i ʃruncaʃh 29₃, omeneştk 29₁₀, lumiraʃk 35₁₆;
 h final de prisos: lock 32₁₀, fraţilork 32₁₄; h în interior de prisos;
 deşerhʃq 34₇ · k=ă: besereck 22₇₋₈, sk=că 34₁; Dumeneck 5₈, 10₁₄,
 11₇; z=ă sau i: platz 35₁₈; z=i: szngele 29₁₆; z final de prisos:
 nespuz z 30₉; z=ă: astzzi 36₁, pzmintul 33₁₇, lzudat 33₁₇₋₃₄; z
 =e: sz=se 23₁₈; z=o: vzstru 3₁₃, lzkuşcq 9₁₀.

Margareta Ştefănescu

O. Tafrali: „*Indrumări culturale*“. Bucureşti 1927, pp. 152+
 31 planşe.—După subtitl'u „Artă, istorie, chestiuni culturale“ noul
 volum al d-lui Tafrali este cea ce numesc francezii un „Mélanges“,
 colectînd mai multe foiletoane din „Viitorul“, poate cea n ai utilă
 operă a acestei foi politice. „Mici studii“, cum le-a botezat mo-
 dest autorul, ele folosesc nu numai studenţilor şi elevilor de curs
 superior, ci şi marelui public, în special pentru articolele de artă
 şi istorie—din ferire cea mai mare parte a volumului. Şi când
 considerăm condiţiile tehnice în care a apărut, nu ştim cui să
 mulţumim mai mult: autorului care a inspirat sau editurii care a
 executat. Prin această lucrare „Cartea Romînească“ aduce un a-
 port însemnat artei grafice romîne egăînd sforţările celeilalte edi-
 turi moderne „Cultura naţională“, învingînd-o prin rezistenţă.
 Planşele ataşate volumului reproduc, cele mai multe după foto-
 grafiile proprii autorului, vederi de la Balcic, Callatis (Mangalia),
 unde d-sa a făcut săpături în 1924, Domneasca din Curtea de
 Argeş, Humorul, Bălineşti, Suceviţa, Trei Erarhi—Iaşi, Putna, Su-
 ceava, Voroneţ, precum şi numeroase podoabe din tezaurul dela
 Putna sau dela celelalte biserici amintite: fresce interne şi ex-
 terne, petre de mormînt, candelabre, triptice, ripidoane, patrafire.

Studiile sunt grupate sub capitoje. „Arta veche romînească“
 cuprinde: „arhitectura muntenească şi moldovinească“, în care se
 revăd principalele caractere ale celor două stiluri, primul mai a-
 propiat de modelul bizantin, ca cel moldovinesc, cu vădite pu-
 ternice înfruriri apusene—nou este apropierea pe care o face în-
 tre cupola sveltă moldovinească şi biserica Vasile Blajenie din
 Moscova, o înfrurire musulmană la bază. „Frescele bisericelor din

Bucovina*, o comunicare la Academia de Inscricțiuni și litere frumoase din Paris—constitue unul din cele mai orig'nale caractere ale artei moldovinești prin zugrăvelile externe, minunată „tapiserie cu figuri armonioase și strălucitoare“, cele mai frumoase la Humor, Moldavița, Voroneț și Sucevița. Un capitol original îl formează „Asediul Constantinopolei în frescele Bucovinei“, scenă pe care o crede unică în arta bizantină; reproduce asediul Țarigradului de Arabi în sec. VII, iar nu cucerirea lui de Turci, cum a crezut d. Iorga. La „mănăstirea Putna“ nu s'a păstrat dela primul ei ctitor, Ștefan cel Mare, de cît două turnuri de stil atonit; biserica actuală este un monument din sec. XVII cu influențe occidentale noi. Obiectele dăruite de Ștefan și domnițele sale constitue unul din cele mai rari tezaure din arta bizantină—studiate în tezaurul M-rei Putna. Trei vestminte bisericesti aparțin epocii Paleologilor și trebuie să fi aparținut vreunei biserici imperiale; dintre cele lucrate în țară se distinge pînza Mariei de Mangop. Se ocupă în deosebi de „aerul“ din sec. XIV, interesantă contribuție, comunicată și Academiei de inscripțiuni din Paris; a fost lucrat de o prințesă sîrbă Eupraxia în a doua jumătate a secolului XIV. Tot așa de interesantă „învelltoarea Mariei din Mangop dela Putna“, prințesă din neamul Paleologilor, nu a Comnenilor—cum credea d. Iorga și alții,—căreia se datorește crearea r-nui curent artistic puternic la curtea din Suceava.

„Mănăstirea Voroneț“ păstrează minunatele fresce externe cu dantesca judecată de-apoi, cași „biserica M-rei Humorului“. Pe scurt istoricul și descrierea «Sucevei și monumentelor ei» atrăgînd atenția asupra profanării Mirăuților și bisericii Sf. Gheorghe, care prin restaurație au devenit monumente moderne. «Biserica din Bălinești» s'a păstrat mai apropiată de forma primitivă; adaogă importanta contribuție a fixării anului 1494 pentru începutul bisericii, după cîteva grafite descoperite de d-sa. «Mănăstirea Bistriței» se bucură de aceiași atenție, clădirea actuală este dintr'o singură construcție, nu cum au susținut unii din diferite epoci; toi aici d-sa constată că picturele actuale sunt recente, nu contemporane cu clădirea cum susținea Iorga; de asemeni scoase la iveală din bisericuța alăturată, datate din timpul lui Ștefan cel Mare, după comparații tehnice și grafite.

În «Arta romînească contemporană» grupează articolele: «Arta în școală» în care pledează cu competență pentru introdu-

cerea istoriei artelor în școală; «industria casnică la expoziția din Iași», ținută în toamna anului 1923, în care face o detaliată descriere a țesăturilor și scoarțelor din fiecare județ al vechii Moldove; apoi expozițiile lui Kimon Loghi, Marin Georgescu, Băeșu, Poiteriu-Scheletti și Schweitzer-Cumpănă, toate organizate la București în 1923—de un interes mai puțin actual, dar instructive. «Din cultura și arta bizantină» însăilează interesante popularizări: «Sfânta Sofia», a cărei descriere și istoric le face cu prilejul reluării discuției de-a se reda cultului creștin; «artele somptuase la Bizanț» după lucrarea capitală a lui J. Ebersolt evocând bogățiile și podoabele împărătești; în «Moldova și cultura bizantină» se arată legăturile dintre focarele culturii bizantine și nenumăratele monumente moldovinești, cari într-o vreme au servit de model și vecinilor. «Sărbătoarea învierii» amintește practici păgâne, cultul lui Adonis, Cybelei și Atis din Asia mică, la Bizantină se sărbătorea cu un fast deosebit; credincioase amănunte de la «congresul de bizantinologie» ținut la București în 1924, în două articole.

În „Note asupra artei moderne și contemporane” se popularizează într-o formă aleasă „grădinele și palatele din Versailles” cu nenumăratele capo d'opere adunate din dârnicia regilor franceji; viața și opera „pictorului Leon Bonnet” cu ocazia morții lui în 1923. Sub «Biblioteci și muzee» se atrage atenția asupra „bibliotecilor și muzeelor privitoare la război”, înființate și cultivate pretutindeni în strălăutate; în special „biblioteca și muzeul războiului din Paris”, „muzeele din Limoges și Guéret” și muzeul napoleonian din Chateauroux. În «Orașe vechi și noi» ne dă descrieri sugestive asupra „Athenei” din antichitate până azi, „Cartagena” dispărută; apoi cetățile străvechi, azi în posesiunea noastră dela „Balcic”, „Cavarna și Teke”, „Cali-Acra” și „Mangalia”, interesante istorice culese după autorii antici sau proprii conjecturi. Însemnări moderne se dau în „Parisul de ieri și de astăzi”, „cutreerînd Parisul”, „cutreerînd Bucureștii” și „Impresii din Timișoara”.

În dispărîmintul mai larg «Pagini de istorie» se dau fragmente care pun la punct multe chestiuni de ordin științific sau actual. Cîteva pioase cuvinte cu ocazia „centenarului descifrării hieroglifelor”, „fantome egiptene” la mormîntul lui Tut-Ank-Amon”, obiceiuri și practici în «înmormîntarea la Egipteni», introducerea

„zeităților egiptene în statul roman“ sau al „culturilor străine în statul roman“, apropouri despre „jocurile olimpice“ cu ocazia înființării unor jocuri similare la Paris și mai ales „Ptolomeii protectori ai culturii și învățămîntul modern“ ca o frumoasă pildă a datoriei monarhilor; note despre „Calendarul“ mult discutat, „comemorarea lui Vergiliu la Paris ca nouă manifestație de simpatie latină; „rolul ortodoxismului la Romîni“, „Napoleon III, un mare binefăcător al Romînilor“ cu prilejul a 50 ani dela moartea celui din urmă monarh francez; „cultura latină“, „învățămîntul clasic“, „clasicismul în Franța“—cu prilejul reformei învățămîntului francez—sau instructivele lecții din „relativitatea documentului“, „dipsihia“—adică definirea sufletului,—„licuriciul“, „insule de idealism“, „cultul morților“, „deocamdată atîți“ și „manifestările impunătoare“.

La urmă cîteva capitole din «Chestiuni sociale», care nu mai adaogă nimic valorii celor anterioare; d stonează chiar cu restul prin latura lor prea susceptibilă. În aceeași ordine de idei, ar fi fost de dorit să se fi înlăturat personalitățile, mai ales criticile severe, ce nu mai au loc într'un volum cules la oarecare răstimp după trecătoarele supărări. Greșită afirmația că bisericele lui Ștefan cel Mare n'au narthex. Chiar la exemplele date: Sf. Gheorghe din Hirîlău și Popăuți, el există bine distinct printr'un arc larg spre naos, care de fapt s'a produs prin tăerea ulterioară a zidului dispărțitor spre naos—ceia ce a indus în eroare pe d. Tafrali; toate au narthex, dispărțit prin zid cu ușă de naos.

Rezumarea credincioasă cred c'a servit ca sigur imbold pentru a se urmări mai de aproape problemele valoroasei lucrări a d-lui Tafrali.

P. Constantinescu-Iași

BIBLIOGRAFIE

- S-a primit la Direcția „Arhivei“ (Strada Speranță N. 14):
- Sbornik Boris Džakovič, Sofia 1927.
 - E. Gamillscheg: zur Methodik der etymologischen Forschung, extract din Zeitschrift für französische Sprache und Litteratur, Jena und Leipzig 1927.
 - Karl Kurt Klein: Beiträge zur Geschichte des Protestantismus der Moldau, II, Hermanstadt 1927.
 - God šnik na Narodnata Biblioteka v Plovdiv, Sofia 1926.
 - Donațiunea Museului A. Simu, București 1927.
 - Teodor Bălan: Familia Onciul, Cernăuți 1927.
 - Teodor Bălan: Cetatea Hmielov, Cernăuți 1927.
 - I. G. Tufescu: Unirea Basarabiei, conferință publică, Iași 1927.
 - I. G. Tufescu: Escursiune școlară, Iași 1927.
 - Ioan Licea: Din Polonia, însemnări fugare, Cernăuți 1927.
 - Mihail Dimonie: Plante medicale, București 1927.
 - Al. Tzigara-Samurçaç: Dictatura artistică Iorga & Co, extract din „Convorbiri literare“, București 1927.
 - P. Constantinescu-Iași: Istoria Artei bizantine, Iași 1927.
 - P. Constantinescu-Iași: Arta și Creștinismul, cu un indice bibliografic, Chișinău 1926.
 - P. Constantinescu-Iași: Evoluția stilului moldovenesc, Iași 1927.
 - P. Constantinescu-Iași: Originalitatea pridvorului deschis în arhitectura românească, Iași 1927.
 - Constantia I Balmuș: Dl. T. A. Naum și „Geniul latin“, Iași 1927.
 - Iorgu Iordan: Un fenomen fonetic românesc dialectal: ă neaccentuat > a, extras din „Revista filologică“, I, Cernăuți 1927.
 - Iosif Popovici: Vocalele românești, Cluj 1927.
 - Dr. Margareta Ștefănescu: Cronica lui Manasses și Literatura româno-slavă și română veche, extras din „Arhiva“, XXXIV, 3-4, Iași 1927.
 - I. Hudița: Histoire des Relations diplomatiques entre la France et la Transylvanie au XVIII siècle (1635-1638), Paris 1927.
 - I. Hudița: Répertoire des documents concernant les né-

gociations diplomatiques entre la France et la Transylvanie au XVIII siècle (1635-1683), Paris 1927.

— Barbu Lăzăreanu: Ursitul fetelor și al vădanelor, București 1927.

— I. Andrieșescu: Vasile Pârvan (1882-1927), București 1927.

— Henrieta Sachelarie: Pesimismul lui Eminescu (în Buletinul Institutului de literatură pe a. 1927), București 1927.

— Slavjanski Kalendar za 1928 visokosna godina, Sofia 1927.

— Dr. Dumitru Stănescu: Istoria Bisericii creștine, București 1926-27.

— Dr. Dumitru Stănescu: Istoria Bisericii române, București 1926-27.

— G. I. Brătianu: Actes des notaires génois de Péra et de Caffa de la fin du treizième siècle (1281-1290), Bucarest 1927.

— Fernand Meyence: La légende des franc-tireurs de Louvain, réponse au Mémoire de M. le professeur Meurer de l'Université de Würzburg, Louvain 1928.

Reviste: Studi Rumeni, publicati a cura della sezione rumena dell'Istituto per l'Europa Orientale. Direttore: prof. Carlo Tagliavini, I, Roma 1927.—Ba'kan Archiv, heraus v. prof. Dr. G. Weigand, III, Leipzig.—Revista dela Societă Filologica Friulana G. I. Ascoli, Udine.—Revue belge de Philologie et d'Histoire, Bruxelles.—Ciasopis pro moderni filologii a literaturu, Praha.—Cesky časopis historicky, Praha.—Juridičeski pregled, Sofia.—Slavjanski glas, Sofia.—Archiv für landeskunde der Bukovina, Radautz 1927.—Makedonski Pregled, Sofia.—Slavia, din Praga.—Forschungen und Forschrte, din Berlin.—Glasnik zemaljskog Muzeja, din Sarajevo (Bosnia).—Ungarische Jahrbücher, din Berlin.—Slovansky prehled, din Praga.—Țara noastră, director Octavian Goga, din Cluj.—Przegląd historyczny, din Warszawa.—Archivio glottologico italiano, diretta da Matteo Bartoli, Torino 1927.—Arhivele Olteniei, din Craiova.—Biserica ortodoxă română, din București.—Șezătoarea din Fălticeni.—Viața Românească, din Iași.—Lumina Creștinului, din Iași.—Comoara Satelor, din Blaj.—Țudor Pamfil, din Dorohoi.—Junimea Literară, din Cernăuți.—Peninsula Balcanică din București.—Orpheus, revistă pentru cultura clasică, din București.—Flamura, din Craiova.—Făt Frumos, redactor Leca Morariu, din Suceava.—Gândul nostru, d'n Iași.—Ritmul vremii, din București.—Familia, din Oradea.—Floarea Soarelui, din București.—Ioan Neculce din Iași.—Graiul Românesc, din București.

Ziare: Adevărul literar și artistic, din București.—Neamul evreesc, din București.—Falanga, organ de luptă al generației noi, din București.—Vjesnik Osječke oblasti, din Osjek (Jugoslavia).—Novi Covjek, din Sarajevo (Bosnia).—Ceskoslovenska republika, din Praga.—Centralnaja Evropa, din Praga.—Complex, din Iași.—Gândul nostru, din Iași.—Someșul, din Dej.
